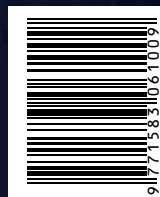

Váradi

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2020

12

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2020

XIX. ÉVFOLYAM 12. (189.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő: Szűcs László
Irodalom: Tasnádi-Sáhy Péter
Művészet: Ujvárossy László
Kultúra: Tóth Hajnal
Társadalom: Fried Noémi Lujza, Laza Erika
Kritika, esszé: Simon Judit
Főmunkatársak: Boka László,
Kőrössi P. József, Pomogáts Béla,
Tavaszi Hajnal, Varga Gábor

Olvasószerkesztő: Megyesi Antónia
Tördelőszerkesztő: Darabont Éva
Benkő J. Zoltán (1973–2019)
Szerkesztőségi titkár: Kemenes Henriette

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Gittai István (1946–2020)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Péter I. Zoltán (1949–2020)
Szilágyi Aladár (1943–2020)
Dénes László
Lipcsei Márta

SZERKESZTŐSÉG:

Nagyvárad, Patrioților u. 2.

LEVELEZÉSI CÍM:

Revista culturală Várad
410001 Oradea, Str. Patrioților nr. 2.

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a csíkszeredai Alutus nyomdában
Felelős vezető: Hajdú Áron

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

A Várad előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament Várad megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală Várad 410001 Oradea, Str. Patrioților nr. 2., CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a Művészet rovatban Ana Adam művei láthatók.

Pălăria conștienței, 142 × 74 cm, Cercul bărbăților, 142 × 84 cm, varrott gombok (részlet)

Irodalom

3

SZŰCS LÁSZLÓ
A lapzártá árnyékában

4

FÁBIÁN JUDIT
Golyóstollak;
Csatornaszagú csendélet;
Kardio (vers)

7

DEBRECZENY GYÖRGY
félreolvasások 26.;
félreolvasások 27.;
félreolvasások 29.;
félreolvasások 30. (vers)

10

JUHÁSZ ZSUZSANNA
Hozadék; Öndorgáló (próza)

15

ORBÁN ENIKŐ
távolság; ez már
romantika;
mellkastól fölfelé; mert;
Aki mellett úgy lehet lépni,
hogy nem hagysz
lábnyomot (vers)

19

BORBÍRÓ BÍBORKA
Élesztő; Kilóban mérnek;
Küszöb; Reklámplakátok
(vers)

22

GALDA GÁBOR ÁTTILA
Építkezés; tiszta lap;
Leszállnak; Vigyázat! (vers)

24

IRLANDA KRISTÓF
A látogató; Állatkert (vers)

26

SZÁRAZ PÁL
Samila; Salernói emlék
(próza)

31

SZILÁGYI ANDRÁS
Levakart szín; Kés vakolja;
Azóta játszik velem;
A gallyak kése (vers)

33

ISKENDER YESEVI
(PILIZOTA SZANDRA)
A dzsinnek papucs (próza)

38

A rajz varázslat, vagy
fordítva – Ana Adam
kiállító és Ami Barak
kurátor beszélgetése
– Fordította: Kemenes
Henriette

52

LAKATOS-FLEISZ
KATALIN
Miért jöttél haza?

54

MAGYARI SÁRA,
KOLUMBÁN ADRIENN
Látom. Nem látom.
Karácsonyi jelek és titkok
– Magyarai Sára rovata

57

TÓTH HAJNAL
Bevinni a mindennapokba
a spiritualitást – Kerekes
Gyöngyi kiállítása
a Körösvidéki Múzeumban

61

TÓTH HAJNAL
Az irodalom letaszította
a trónról a sportot
– Covaciu Norbert online
könyvbemutatója

64

BAKÓ ENDRE
A füzesek kósza dalosa
– Az önreflexió Dutka Ákos
költészetében

72

FRIED NOÉMI LUJZA
A nyelvi megkülönböztetés
is diszkrimináció
– Kérdések és válaszok az
Etnikumközi Monitor 2020
kutatás eredményeiről
és következtetéseiről

85

NAGY BÉLA
Szócs Géza nagyváradi
versenyvizsgálója – Részlet
az Én maradok!
A diktatúra utolsó három
éve című készülő
memoárkötetből

89

PAP ISTVÁN
Román múltépítés Bihar
megye történetével álcázva

95

BERETVÁS GÁBOR
Zenélő feketedoboz
– Kritika a Siess haza, vár
a mama! című filmről

97

SIMON JUDIT
Kortársunk, Hamlet
– A nagyváradi Szigligeti
Színház produkciója

Társadalom

Művészet

Esszé

Tandem

Kultúra

A CÍMLAPON: Cea visată de copii, Coroana dimineții,
136 × 55 cm, varrott gombok (részlet)

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Cosmica, 142 × 74 cm, Maestra
sângelui, 142 × 65 cm, varrott gombok (részlet)

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

A lapzárta árnyékában

Jelenlegi formájában szinte biztosan ez a *Várad* folyóirat utolsó száma. Közel tizenkilenc év és százkilencven lapszám áll mögöttünk. Ilyen hosszú időn át Nagyváradon nem működött magyar nyelvű folyóirat, a napilapokon kívül más periodika sem.

Az őszi önkormányzati választásokat követő változások nyomán kiadónk fenntartója, a Bihar Megyei Tanács új elnöke, a kulturális intézményeket érintő radikális költség- és létszámcsökkentés részeként, meg kívánja szüntetni a Várad Kulturális Folyóirat intézményi önállóságát; a lap kiadását összesen három munkatárssal látja megoldhatónak, a Gheorghe Șincai Megyei Könyvtár részlegeként. Ezt a megoldást a lap alapító főszerkesztőjeként sem szakmailag, sem emberileg nem tartom vállalhatónak. Ugyan az utolsó pillanatig bízom abban, hogy valamilyen kompromisszum alapján megmászható a még meg sem hozott döntés, s folytathatjuk a munkát, azt semmiképpen nem fogadom el, hogy a Bihar megyében élők etnikai arányai miatt kell román nyelvű laptársunkhoz képest a *Várad* esetében radikálisabb költségcsökkentést alkalmazni. Különösen sérelmes, hogy e diszkriminatív lépés meghozatalakor

az eddigi eredmények semmilyen szerepet nem játszottak. Azt sem vették tekintetbe, hogy a *Várad* az utóbbi években több mint folyóirat, hiszen könyvkiadással, rendezvény-szervezéssel, tehetséggondozással egyaránt foglalkozunk, nem mellesleg egy uniós pályázat résztvevőiként kulturális központ építésével Várad-Velencén.

Fontos feladatunk lesz elvégezni e két évtized számvetését, elkészíteni eredményeink és csalódásaink egyenlegét, ám egyrészt erre itt elegendő időnk s terünk sincs, másrészt ma még küzdünk, reménykedünk, újratervezünk, keressük a megoldást a folytatáshoz, akár más formában, más néven. Azok emléke előtt is tisztelegve, akik a *Várad* alapítói voltak, s már nincsenek közöttünk.

FÁBIÁN JUDIT

Golyóstollak

*Már a harmadik harcol, karcol
mély köröket a fehér papírra,
izgágán forog a betű-szomjas lapon.
Pár másodpercig önmagát keresi,
hisz kenyerét nem tudja.*

*Az erőfeszítéstől bereked,
krákogva köröz a miniszteríven.
Ujjaim rángatja,
ebként morog,
vadmacska módra
karmolja a lapot.*

*Gyanúm: ezek sorra tüntetnek. Ellenem.
Miniszterívbe mélyített ellenállás.
Amiért nem adtam nekik munkát már rég.
És a papír ellen, túl érdes és régi.*

*Fáradtan fekszenek az írószerek.
Beszívják az üres lapok-napok fehérunalmát.*

FÁBIÁN JUDIT (1978, Nagyváradi) német–angol szakon végezte egyetemi tanulmányait. Versei és prózái váradi napilapban, egri irodalmi folyóiratban, antológiában jelentek meg. Önálló kötete: *Edzés kábelben* (Éden Művészeti Hálózat – Lícium-Art, 2015).

Csatornaszagú csendélet

*Késő őszi
toll-türkizre festett
napnyaláb.
Miért futkosnak ide-oda a Körös vizén
az egymással sutyorgó levelek,
ha nincs szél?
Két lomha réce pedállába
fodrozza a Köröst.*

Levelek mozgó tükrét
rázzák le tollukról
a túltáplált kacsák.
Nyugodtak.
Azt hiszik, a fejük fölött hídként
elnyúló faágtól kaméleonok.
Sörrel kezemben bámulok le rájuk
a partról.
Rájövök, az ital tartja ott őket.
Hisz az eldobott sörösdobozok savanyú szaga
a megszokott
folyó-szennylé otthonos
bűzével keverve rég szimbiózisban él.
Bennük oldódnak fel a récék és
szenny-edzett türkizük.

Kardio

A popsláger minden hangjegye cafatokká
darabolódik,
azonosul
egy-egy térdhajlítással.
Taglejtések idomítják a dallam
agyonhajszolt, fáradt ütemeit.
A másodpercek ugrálnak,
fél óra és vége.

Izzadság-csermelyben fürdik a mozdulat,
verejtékcsepp kerül az örökzöld ritmusba,
megrázza magát a beat.
Fáradnak a percek.
Még negyedóra.

Szűk térben levegőért kapkod
a kardiogyakorlat
egy masszatos mobiltelefonon.
Ritmus, ízületcsikorgás, verejték.
Még tíz perc.

Ütemes csontropogás,
Nyakon, karon, lábon csorgó
lusta láva a verejték.
Égő arc, sajgó végtagok.
Vége. Reklám a kijelzőn.

Buszon találod magad,
száz métert futottál, hogy elérd.
Leveszed a fülhallgatót.
Kardio-végkimerülés.
Elégedett vagy a
„minden az agyban dől el”
elmélettel.

DEBRECZENY GYÖRGY

félreolvasások 26.

széklettrögvalóság

*

kalóriaszegényember

*

impakt traktor

*

légykondicionáló

*

sötétség-visszaverő bevonat

*

légvonat menetrend

*

általános piszkítószer

*

államszünet

*

szextáns együttlét

*

bátorságot megvető halállal

*

neves viharokra számíthatunk

*

sok könnyező országban emelkedik a fertőzöttek száma

DEBRECZENY GYÖRGY
(1958, Budapest) könyvtárosként dolgozik. Legutóbbi kötetei: *fáj is meg nem is* (Syllabux, 2016), *sötét lesz* (AJ Téka Kiadó, 2017), *szelektív üveghegyeken innen* (Syllabux, 2017), *lábjegyzet* (Literatúra, 2018), *a zengőkővön szirmok zápora* (AJ Téka Kiadó, 2018), ezen a szép napon: *Thomas Bernhard-breviárium* (AJ Téka Kiadó, 2019).

félreolvasások 27.

*hűségől a zivataron át egészen a jégesőig
lehet ma minden az országban*

*

fájlgyűlölet

*

tejhatalom a vírus miatt

*

kórházi agykiürítés

*

*életveszélyes állapotban vitték kórházba
a mentőhelikoptert*

*

tojásos hokedli salátával

*

*szükségünk van azokra az emberekre
akikre nincs szükségünk*

*

jól gondolja meg hogy gondolkozzon-e

*

források hiányában bezárhatják apuikat

*

Bostonból Budapestre költözik egy teadélután

*

saját kérésére felfüggeszti magát

*

gyümölcs- és zöldségfeleségek

félreolvasások 29.

hering főtörzs

*

ökosziréna

*

kőfoggal tejbe mért haraptál

*

a felírt antibiotikum miatt bakteriális fertőzést kapott

*

180 fokos lázban égek

*

egyesületi kalapszabály

*

megszüntetik a párnahuzatosságokat

*

teljes kiőrlésű babona

*

az alkohol nem iszik futballszurkolókat

*

nem én kiáltok a gazdaság dübörög

*

kudarcápoló krém

*

a hajszesz üzemanyaggal látja el azt aki megissza

félreolvasások 30.

nyomelemek helyett nyomortelepek

*

Magyar Közöny

*

bűnrészség

*

erre ellenmérget vehetsz

*

családkivonat

*

alváz-zavar

*

minden nap friss Rozi néni kapható

*

teljes ajtószabadság

*

diktaturha

*

csalatkozásban reménykedő országok

*

tűzszüret lépett életbe

*

kötelező lesz a munkahelyen is arcot viselni

JUHÁSZ ZSUZSANNA

Hozadék

Minden világos. A fiamon gyakorolt. Játszotta a bántalmazott nőt.

Azért ment neki olyan lassan a takarítás, a teregetés. Alomtisztogatás. Mert állataik azok voltak bőven. Azokon, azokkal mutogatta a kislány, milyen jó anya válna belőle.

De piszmogott. Folyton, mindig, mindennel. Mert akkor volt legalább egy kis nyugalma és sikerélménye. Pont, mint egy bántalmazott nőnek. Aki az istenért se válik el, hanem tűr évtizedekig. Csak közben felnevel egy-két gyereket. Akik már megszokták a bántalmazást. Hogy az anyjukat üti az apjuk, és olykor nekik is kijut a verésből.

Aztán olyan helyet, társat, munkát találnak, ahol folytatódik minden. Mert ehhez vannak szokva. Ez ismerős. A szitok, a becsmélés, az övön aluli ütések. Testben és lelkileg is.

De ezt a kislányt nem bántotta senki. Sőt. Olykor ő rohant ki. Váratlanul és ok nélkül, csak úgy, vagy azért valamibe belekötve. Hogy a fiam nem rögtön pattant, hogy elfelejtkezett valamiről, amit egyébként is, magától is tudnia kellett volna. És a fiam nem értett semmit. Én sem. De azért kárpótolta a lányt. Vett neki ezt-azt, és szerzett neki új dísznyulat az elpusztult helyébe.

És nem értette ugyan az okát, de hagyta a lányt piszmogni. Pontosan úgy, mondom én, mint amikor a bántalmazott asszonyok kicsikét megpihennek. Mikor zaklatottságukat aprólékos munkába fojtják. Olyanba, ami minden más nőnek maga a büntetés lenne. Életfogytos. De ezt a kislányt, mondom, nem verte senki. Se kézzel, se szóval. Sőt. Jóformán elkényeztetjük. Én is, a fiam is.

Nekem különben is anyósjelölti kötelességem volt, hogy szépen bánjak vele. Hogy szeresse a fiamat. Hogy tegye a dolgát, ami ugye a fiam szerete lett volna. De nem. Mert mint kiderült, élt még az altáji éheztetés igen-csak csúnya, de hát mégiscsak jól beváló jogával. Sokszor kitért a fiam elől. Mert neki tanulni kellett. És akkor sötétbe borult az egész család. Pisszenni se mertünk, nemhogy nevetni. Nehogy éreztessük vele, hogy nekünk milyen jó, miközben ő tanult. Mert stresszesen tanult. Eleve izgulva, azon nyomban, hányast kap majd.

De bántani nem bántotta senki. Ja, és az anyját se. Az apja. Olykor az apja kiakadt, morgott a költekezések miatt, de aztán felvonult a szobájába. Az anyja meg olykor eltört pár tárgyért. A földhöz csapta, na. Mi van abban?

JUHÁSZ ZSUZSANNA (1958, Sztálinváros – ma Dunaújváros) 1981 óta publikál. Írásai magyarországi és vajdasági irodalmi és közéleti lapokban, antológiában és online felületen jelentek meg.

Az indulatait a férjéről a tényérokba vezette. Mint az áramot. De bántalmazva ő sem volt. Sőt. Lehet, hogy volt szeretője is, de ez nem biztos. Vagy csak féltékeny akarta tenni a láthatatlannal a nagyon is valódi férjet. De emiatt se bántalmazták. Sőt. A férje még inkább nem volt féltékeny. Valaha kamionozott. Ő aztán tudja, hogy a szex nem minden. Sőt. Majdnem az utolsó, ha pénzről, megélhetésről van szó. El is vállalt minden pluszmunkát.

És az asszonynak csak a törlesztésre, a házhitelre valót kellett megkeresnie. Heti harminc órában sem. De a kétkeresős családmodellt nem neki találták ki. Valahogy pánikba eshetett. Hosszú, láthatatlan pánikba. És bizonyára félt is. Félt a földönfutástól. Hát előre gyúrt rá. Jól meghizlalta magát, nem mozgott, fájt a feje, magas vérnyomása lett. És tönkrementek a csuklói. Pedig nagyot nem emelt. Csak ülve, sok kicsit. Viszont sok húst evett. Vagyis nem túl sokat, de sok szénhidráttal körítve. Mert készült a futásra. Még akkor is, ha nem volt tudatában. Mert ugyan hogy is vallhatta volna be magának, hogy a férje nem keres már annyit, hogy eltartsa mindannyiukat. A dereka meg neki is tropára megy olykor. És lóg a függőpadon. Mint egy denevérember. Mindenféle plusz képességek nélkül.

És elkezdte ostorozni magát. Megvan tehát a bántalmazás! A fájó ínhüvelyével ült otthon, és olykor mélységesen lenézte önmagát, hogy alig kap valami pénzt a betegállományban.

Vagy csak úgy csinált. Mintha bántaná az otthon ülés. Csak mondta. De én ezt nem tudom. Nászasszony-jelöltemet még sohasem láttam.

De azt láttam, hogy a fiam megkönnyebbült. A lány nélkül már nem olyan kiegyensúlyozatlan. Percek alatt kitakarít. És nem zuhanyozik mindennap.

Már nem érzi tisztátalannak magát. A kislány ugyanis mindennap áztatta magát a zuhany alatt. Hát a fiamnak is kellett. És most élvezi, hogy olykor csak úgy ágyba zuhanhat.

Én meg aggódhatok. Hogy mennyire használódott el a társas érzékenysége. Mert csúcsra járatta évekig, az biztos. Leste, mire vágyik a lány, és tűrte a hisztiket. Cserébe a fiús örömkért és a tudatért, hogy neki van.

Van barátnője. De most még azt élvezi, hogy nincs. Hogy csak macskái vannak, akiket imád, kényeztet. Viszont már gyakorol rajtuk. Ha elszemtelenednek, kizárja őket a folyosóra.

Utána rögtön tudják, hol a helyük. És meddig mehetnek el. Hol fejeződik be a szeretet, és kezdődik el a meztelen, nyílt kihasználás.

A fiam most már észreveszi a határt. Legalábbis a macskákkal már igen. És a nő is az egy kicsit, nem?

Kezdetben még csak egy kis melegséget akar. Mint a férfi. Egy kis összebújást. Biztos menedéket az élet viharaiban.

Biztos pontot.

A süllyedő hajón is.
Holtiglan. Mert mostanában mintha egész jó barátságban lennének.
Pedig nem is élnek együtt.

Öndorgáló

Mert nem láttad a fától az erdőt. Ha finoman akarok fogalmazni.

De mondhatnám azt is, az arculköpöttséged miatt nem láttál te semmit.
Nem. Nem ám, hogy dicsekszik a drága. Dicsekszik azzal, hogy ő nem lesz nyugdíjas.

Te pedig csak hallgattad, hallgattad a szóömlenyt, válasz, ellenvetés nélkül, azaz gondolkodás nélkül.

Mert azt érezted, hogy az ajándékot, amit vittél, kiütötték a kezedből, a titkos ajándékot, az ijesztőt, hogy nem, te nem tudod elképzelni nyugdíjas-ként magad. Hogy tétován bóklászol a rengeteg idő és a beoszthatatlanul kevés pénz között. Vagy hogy kéne mondani, de neki mondtad volna. Neki, a nem családtagnak, aki nem ugat közbe gyorsan és lazán, hogy ugyan már, messze van az még. Neki mondtad volna tétován, tapogatózva, hogy valahogy el van itt rontva minden. Hogy az ember semmit sem változott, nem, mert azért él, azért indul el reggel, hogy estére vagy valamikorra hozzon valamit haza. Elmondtad volna neki, ha hagyja, hogy az ember ugyanolyan barlanglakó maradt, mint volt. Hogy élhet a legjólétabb társadalomban, a legbiztosabb eltartottságban, akkor is a barlangja lesz az első, és az, amit oda bevisz, de akkor is, ha társadalma szegény, vagy csak kapzsi a kormányra. Akkor is, mindig is a barlang, és amit oda nap mint nap becipel. Akkor is, ha egyedül él ott, és akkor is, ha másokkal osztja meg.

És akkor mi végre volt a bámulatosan gyors fejlődése az embernek, mondtad volna neki, mi végre az a töméntelen termék, javadalom, amit elhasznált az emberiség, mi végre a bolygó kiszípolozása?

Mi végre az én hatvan évem, ha abból nem bölcsesség lett, nem, dehogy, hanem a méricskélés és a szorongató bizonyosság. És olykor a rémisztő bizonyosság. A biztos tudás, hogy nem, ennyi pénzből én nem fogok tudni elegendő utat kihozni naponta, akárhogy ügyeskedek. Holott azt se tudom, mennyi lesz a nyugdíjam, pontosan, de nekem csak az a fontos, hogy elegendő utat biztosítson, elegendő elmenetelt itthonról.

És akkor tényleg, de tényleg minek volt ez a rettenetes fejlődés, a javak előállítás és kereskedelme, mi végre, ha barlanglakók maradtunk?! Ha egyetlen barlangban, lakhelyben, búvóhelyben tudunk csak gondolkodni még mindig, függetlenül bármilyen társadalmi, közösségi katyvasztól.

Se jóléti, se megnyomorítóan szegény, korai halállal büntető, jutalmazó közösségben nem mondtunk le a barlangászásról.

Hogy csak és kizárólag és legfőképp a barlangunk a legfontosabb, és azok, akikkel megosztjuk ezt a helyet. Elmondtad volna neki, de nem hagyta, hogy milyen nevetséges vagy. Hogy röhejes, hogy már most, előre azon töprengsz, tudsz-e elegendő utat biztosítani majd magadnak. Elegendő utat, el a barlangtól, hogy aztán hazatérhess sikeresen, győztesen, boldogan. És mesélhess, hol jártál, és mit sikerült szerezni, és mennyiért.

Mondtad volna neki, hogy nevetséges vagy magad előtt, tragikusan nevetséges. Hogy valójában szomorú, a hosszú esők szomorúsága, hogy majdnem az agyadat, a modern, 21. századi agyadat arra fogod majd használni, hogy utakat szervezz magadnak. De nem határon túliakat, még csak városon kívülieket sem, hanem csak beszerzőket. És főleg elegendőket, abból a kis pénzből, ami majd lesz.

És mondtad volna neki, ha hagyja, hogy az ember emberméretű hörcsög, semmi más, és akkor tényleg mi végre volt ez a földpusztító fejlődés? Mi végre, ha végül és mindig és csak azért is az odújába fut vissza, és csak és mindig az övéihez. Vagy ha úgy alakul, csak az emlékéhez az övéinek.

És akkor, látod-e, mondtad volna neki, látod-e, s ha nem, akkor csak nézzed, hogy a fejlődés az lett volna igazán, ha az ember nem a kereket, a szállítóeszközöket találja ki, hanem mértéktartón bőrlebernyegeket, bőrzacszkókat fejleszt ki magán, és azokban hozza haza a cuccost, a falnivalót.

Vagy megtanulja kihányni a zsákmányolt húst, ahogy a farkas teszi, hogy a kölykeit jóllakassa.

De mindenképpen ki kellett volna találnia valamit, hogy önnön hörcsögösködését megzabolázza.

És mondtad volna neki, hogy azok a társadalmak ügyelnek a leginkább az elosztásra, ahol télen hideg van. Ott, amíg világ a világ, fűteni kell. És alapvető szempont volt mindig, hogy senki se fagyhat meg. Ott aztán betartott mindenki minden szabályt, cserébe a társadalmilag biztosított, a közösség által felügyelt fűtésért. És hogy ez arcvesztéssel, az egyediség elvesztésével járt? Az ötletesség, a játékosság, az olykor szükségszerű lázadás elvesztésével? Azt majd a jövő mondja meg, hogy nagy ár volt-e ez, cserébe a fagyhalál biztos kizárásáért. Ki tudja? De az biztos, hogy a fűtő nemzetállamok évszázadok óta tanulják a megosztást, és ha kissé gyermekdedek is, és ha kicsit boldogtalanok is, zsigerből, már-már genetikusan ösztönösen megosztanak mindent, amihez jutnak, ami eléjük kerül.

Visszont az igazán boldog szegények ott élnek, ahol nem kell fűteni, ott akár évszázadokig lehet harcolni az igazságos elosztásért, mert közben nem fagyhat meg senki. Csak a kőolaj, a gyémánt, a szén értéktelenedik el alattuk, míg tüntetnek a nagyvárosok utcáin. És válik közben értékké a víz és az egyszerű, fehérjedús étel.

Miközben itt, ahol se fűtésbiztosítás, se fagymentes tél, fejlődünk tovább a hörcsögösködésben. Hazahozzuk elhunyt szeretteink hamvait, de nem csak azért, mert drága a közös helyre, a temetőbe való temetés, nem. Hanem azért, mert jó, jó velük itthon. Jó, hogy itt vannak velünk, mert jó, hogy tanúsítják.

Jó kis barlang, jó kis odú ez, ha az elődöknek jó volt életük végéig, nekünk is jó lesz. Bennünket is kiszolgál. (És eszünkbe se jut azt is nézni, hogy hol van, mikor van ez az odú. Elmoshatja-e a víz egyszer, vagy lakhatatlanná szárad a klímaváltozástól. Nem, csak az a fontos.)

Hogy van, hogy most van, és elegendő utunk lesz hozzá, vissza, a jövőben is. Hát ezt mondtad volna el neki, ha hagyja.

De ő közbevágott. Azt mondta, neki van bizony, neki van, ami neked nincs, sajna. Egy infarktuson átesett szíve, és ezért ő sose lesz nyugdíjas. Neki nem kell törődnie ilyen pizlicsáré dologgal, hogy beosztás.

Mert őt a nyugdíjkorhatár előtt elviszi a második infarktus.

És neked, te kis hülye, csak napok múlva jutott eszedbe, hogy megkérdezd, leszokott-e a dohányzásról. Holott ott volt a válasz az infarktusváró életében.

Hogy dehogy. Iszik, cigizik, nőzik, kávézik, ahogy eddig.

Sőt. Dehogy tenne keresztbe ő a szívelhalásnak.

A biztos halálnak nyugdíjig.

ORBÁN ENIKŐ

távolság

(1)

szoknyám szélétől szoknyája széléig
félévnyi virtuál köldökzsinór,
arcon simítás, szíven köpés,
lepedőtépés, bőrszaggatás,
csendes, romantikátlan naplemente,
reggeli kávé és kihűlt krumplisztészta-tánc
a sötétben, a teraszon, a kötélén
lóg a telefonnémaság, a méregpohár
és a dolgok, amikről soha semmilyen
körülmény között, például, hogy
szoknyám szélétől szoknyája széléig
hány nőben mérhető még a távolság?

(2)

szoknyám szélétől szoknyája széléig egy államhatár,
autóstop, seftelők, kufárok, balkán benzinkutak,
mentolos kávé egy kisváros teraszán,
mert a következő buszon rajta leszek én is,
most még más szoknyáján, ölén, szíven motoz,
fogynak a kilométerek, a városok,
milyen furcsán idegen-ismerős ez a táj,
otthonnak nevezném, ahhoz épp elég elcseszett ez a
kihűlt krumplis tészta és reggeli kávé közötti pár órá
lélekgyilkolás.
A fogkeféje a fürdőszobádban.
Öved csatjától
öve csatjáig
ugyanez visszafelé.

ORBÁN ENIKŐ (1990, Csíkszereda) a marosvásárhelyi Művészeti Egyetem teatrológia szakán végzett. Azóta a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház állandó munkatársa, sajtó- és pályázati referense, alkalmi dramaturgja. A Bánsági Vándorszínház társalapítója. Kénytelen figyelni a kis és nagy összefüggéseket. Hajlamos túlelemezni. Egy kisfiú anyukája.

(3)

te csak vizet iszol, mondtad, mert
emlékezni szeretnél holnap is, majd
ha nehezek lesznek és az átlagnál kicsit
hosszabbak a kilométerek
szoknyám szélétől szoknyája széléig,
egyenként kihúzgáltam a hajszálakat
a számból, gyerekkoromban rágtam a végét,
tengeríze volt, pedig
sosem láttam még a tengert, csak te
meséltél nekem róla, becsókoltad a hullámokat
a hajszálak közé, majd becsukott szemmel
húztam meg kettőnk helyett is a borosüveget,
mert kiszáradt a szám a hosszú hallgatástól,
te meg csak ültél, szoknyám szélénél motoztál
valamit, számodra ismerős, nekem még új
a mozdulat, amivel magadhoz rántod az ölem,
hogy félrenyelem a bort, és oda a romantika,
szoknyám szélétől szoknyája széléig viszed
magad megadni nőnek, kilométernek, fülbesuttogásnak,
vörösboros hajnali lopva szeretésnek

ez már romantika

mégis mit mondhatnék, kérded,
és közben fogod a lábam,
ahogy ülünk, a naplemente,
te meg én,
a nagykönyv szerint ez már romantika,
soktényezős, elbaszott geometria,
valami mértani test, egyenlet, vektor,
ha kivonjuk magunk a hétköznapiak
lassú folyamából,
a kilométerekből, a telefon másik végén
lévő jelentőségteljes hallgatásból,
amikor tudod, hogy tudja, és tudja, hogy tudod...
mert mi másért is volna, hogy már
nem bizsereg, dobban, nedvesedik,

szorul a hurok, és rád gondolok
most is, látod, pedig illőbb volna, ha rá...
szívet összetörni, húnek, szerelmesnek
lenni sosem tudtam úgy őszintén igazán,
s az, hogy ez így most, s az, hogy legutóbb is már...
hiszen úgyis tudod.
akkor meg minek beszélni róla?

mellkastól fölfelé

ha most megkarcolnának,
patakokban folynál belőlem,
akár a genny, mert
elfertőződött sebnek,
kelésnek tartalak szívem
bal pitvarán. Mióta itt vagy,
mióta így vagyok,
hiába pumpálja a szív
a karokba az ölelni-,
az ölekbe a szaporodni vágyást,
csak félútig jut el a szándék,
és mellkastól felfelé
megvetemednek a szavak.
mondhatná, akár azt is, hogy
hiányodtól hülyét kapok, holott
jöllehet, ez sem több, mint múltó
szándék muskátli szívem ablakán.

mert

Mert te sosem csókolhatod ki a fényt a számból.
Mert benned nem elég erős a múlt illata.
Mert neked hiába is hazudnék reggelente.
(Mert neked egyáltalán nem is akarok.)
Mert hozzád véres kötelek, láthatatlan nyúlós szálak.
Mert téged már egyszer, egy másik életben is csendesre szerettelek.

Mert én sosem maradhatok a belső zsebedbe bújva.
Mert bennem nem elég erős az élni vágyás.
Mert nekem hiába is mondod, hogy széppé éljük ketten a csendeket.
(Mert neked egyáltalán nincsenek csendjeid.)
Mert te engem még soha, egyetlen pillanatig sem szeretted.

A mi kívül esik a ragozáson.
A mi kívül esik az éveken.

Aki mellett úgy lehet lépni, hogy nem hagysz lábnyomot

Felemel.

Héliumos lufit ad a kezembe, mázsás követ köt a bokámra.
Mert különben velem mindig csak a baj.

Felemel.

Gyümölcsöt és sajtot teszek az asztalra, ő inkább a húsomba mar.
Mert mit flancolok megint ezzel is. Esztétikával nem lehet jóllakni.

Még mindig felemel.

Fényt gyűjt. Szerinte kiemel. Fény leszek. Kitakar.
Mert lehetnék kicsit hálásabb. Sehol sem lennék nélküle.

Még mindig felemel.

Gyermekeket szülök, szépre nevelem. Ő majd férfit farag belőle, ha lesz rá ideje.
Mert most ne akarjak én valaki lenni. Legyek csak, aminek választott, anya.
Még egyszer felemel. Szedjem össze magam.
Hálás asszonyok nem szoktak sírni.

A rendes nők úgy lépnek, hogy nem hagynak lábnyomot.

BORBÍRÓ BÍBORKA

Élesztő

*Aznap, mikor kilöknek, vad és kötött kupacokba esel,
hangszálakba fonódsz, összegabalyodsz,
hurok leszel mások fonalán.*

*Így fekszel napokig, aztán egyszer elhiszed, hogy kiesel:
az ereid ekkor még gyávák, összecsomósodnak.
A legnagyobb elreped a félelemtől, ebből lesz barázdált
jobb és bal.*

*A mélyből újra felszínt érintesz, lecsurognak
rólad az első gondolataid, aztán kezek húznak,
száritanak, te lány tészta,
egészen addig, amíg fel nem fújja a teremő a bőröd.*

*Megnevezed a benned képződött levegőt,
És felnyitod az első hétfődet.*

BORBÍRÓ BÍBORKA (1999, Békéscsaba) a Szegedi Tudományegyetem magyar–német tanár szakos hallgatója. Első versei a KULTer.hu oldalon jelentek meg.

Kilóban mérnek

*tetszett az ötlet pisztáciát kért
én citromot meg kettő másikat
amikor megláttam a foltot
a betontükröben azt a disznót
én voltam csak eddig nem adtam
nevet magamnak de a kimondással
megnyúltak a pólók
azóta csak egyet kérek vagy a tölcsért
és a lépcsőt használom
mire felérek görnyedek
egy nőnek szépnek kell lennie
a mérleg ismer azt ígérte*

ha bírom vacsora nélkül tud majd szeretni
pengékkal húzok le még réteget
mint anyám a húslevesről
elalszom álmomban árnyékok rőfögnek

Küszöb

A jó tükrök összetartanak,
a rosszba belegebedek, de nincs metszet,
amiről öregek beszélnek a ropogós sámlin
ülve nyári délutánokon.

Mintha most is tojást ennék,
aminek a sárgája még zöld.
Boltba megyek tejért, hogy hígyítsam
ezt a sűrűkeserű mégnemet,
de ennél a pontnál megállok.
A pénztárcámból kiesik, és elgurul.
A felét én kerestem.
Vannak jó fejek, és rossz írások.

Anya mindig egyszerre ültet az asztal
két oldalára, hogy több irányból
szokjam a terítő gyűrődését,
de mielőtt még megismerem
ezeket a szélsőségeket, és átesek a küszöbön,
szeretném elhúzni a függönyt, és hajnalig
figyelni magam tükörről tükörre.
Reggel éretlen rántottát eszek.

Reklámplakátok

*Az út szélére dobtak.
Magányosan aludtunk át több száz
felvillanó korfát, nappal valóságokat hirdettünk.
Kéregetők lettünk, vad áruk, akik szlogeneket
kántálnak a guruló vándorokhoz.
A fül, ami meghall, és belénk álmodja magát,
sosem volt elég, feltűnővé kellett válnunk.
Kivilágítottuk a testiünket,
és lemásoltuk magunkat más utakra,
dekoltázst építettünk, keményet,
bele hangszórókat,
hogy meghalljon minden magára hagyott.
Kinőttünk, szikráztunk, égtünk földi csillagokként,
és jöttek a vevők, ezek a gazdag álmodók,
és bővítettük a kereteket, és kiegészítőket írtunk.
És ahogy folyt az üzlet, úgy mállott a papír
a tábláinkról. Túlszaporodtunk.*

GALDA GÁBOR ATTILA

Építkezés

Szürkületkor kifakul a szomszédság.
Az erkély urbánus páholy,
kívül tágasabb az itthonlét.
A panoráma csak kifogás.
A leendő otthonunk előtt
tilosban állnak a munkagépek,
építkezés közben is lehet
esetleges a szabálytalanság.
Az őszinteség praktikus hőszigetelés,
de megterheli az alapokat.
Bármit rám kenhetsz,
már megszilárdultam.

GALDA GÁBOR ATTILA
(1997, Eger) az Eszterházy
Károly Egyetem
magyar–angol szakos
hallgatója. Versei az Új
Forrás és a Várad folyó-
iratokban, a Kortárs han-
gon antológiákban és a
Contextus.hu oldalon
jelentek meg. Az f21.
hu-nál zenei cikkeket ír.
Az egri Szövegtrafik iro-
dalmi kör szervezője.

tiszta lap

kiélesedsz bennem mint papírban az erek ha hunyorítok
izommemóriám aláhúz egy zárójeles mondatot
félig áthajolva a beszéd szoruló ajkaknak ütközik
átmásolom magam egy üres lapra piszkozatnak

Leszállnak

Kimerültségre dőlnek a tarkók.
A kapaszkodók akasztófakötelek,
várják az önkénteseket.
Néhányan keresztbe illesztik
lábukat, így kényelmesebb az út.

*Már minden emlékhely foglalt.
A végállomás relatív, bizonytalanul
zötykölődnek a terek felé.
A testek leszállnak, de a szerelvény,
mint sértődött kisgyerek
nagyapája szidására, megfordul,
és elrohan arra, amerről érkezett.*

Vigyázat!

*puritán akrobaták harcolnak a réten
meglátanak megdermednek hirtelen pózukban
márványszoknyájukba belevág a lendület
emlékszobrokként dagasztják combjukat
talpuk alatt a kötelek a rostok megfeszülnek*

*közelítek pöffeszkednek szárnyukat megrázzák
tölcséreké formálják riasztó csőrüket
veszélyeztetem a territóriumot
komolyan vehettem volna a táblákat
kötéltáncosok szabadlábbon vigyázat*

IRLANDA KRISTÓF

A látogató

Mióta elköltözött itthonról, többször látom apámat a házban, bejön, indokot keres, hogy miért látogat, matat, kutat, megérintene mindent, amihez egykor még köze volt. Pusztá kézzel húzta fel a házat, és most végigtapogatná a falakat, hátha ráragadna a málló vakolat, és hazavihetné száraz ujjbegyén a beleivódott gyermekkorunkat. Most, hogy elment, utolérné mindazt, amiről ittléte alatt lemaradt, látom a szemében, hogy magával vinne valamit, amire sosem volt igénye, csak azért, hogy megfoghassa azt, amit a hétköznapiak elrejtettek előle, egy gyertyatartót, ami mindig ott állt a fotel mellett, amiben lepihent fáradt munkanapok végén, sosem vette le a polcról, talán azt sem tudta, hogy van ilyen tárgyunk, és most, ahogy idegen szellemként jár-ke a falak közt, berendezné vele a házat, amiben most lakik, meg akarja érinteni azt, aminek létezéséről sem tudott: találkozik a tekintetünk, ölelésre tárja karjait.

IRLANDA KRISTÓF (1996, Miskolc) a Miskolci Egyetem osztatlan magyartanár–etikatanár szakán ötödéves. Írásai a Vörös Postakocsi, a Tiszatáj és a Litera irodalmi folyóiratokban, az Előretolt Helyőrség nyomtatott példányában, kritikái az Eső folyóiratban, a Spanyolnátha és a Képírás netes felületén jelentek meg. Főként verset és novellát ír.

Állatkert

*Egy somfa alá temettük el minden háziállatunk.
Mikor elpusztult bátyám aranyhala, megijedt,
hogy élve temette el, napokig öntözte a sírhelyét.*

*Jeges temetésére emlékszem, egy hatalmas
kuvasz volt, akit megmérgezett valaki a
szomszédságból, reggel a lépcsőre fagyva
találtunk tetemére. Apa ásott ki neki egy
gödröt, de az nem sikerült elég mélyre, és
a megmerevedett kutya farka kilógott,
égnek meredt, mint aki vakondot talált, nem
nézhettük, takartam kezemmel szemem, rést
hagyva ujjaim közt, láttam, ahogy apa lendített
az ásóval és kettétörte a kutya farkát, úgy már
elfért, kérésünknek eleget téve tisztes távolban
a többi tetemtől betemette a gödröt a fa alatt.*

*A kisnyulakat a szúnyogok csípték meg, fejük
feldagadt, bátyám azt mondta, szenvednek,
légpuskát ragadt, de a nyulak nem hitték el a
gyomrukba fúródott töltényeket, vergődtek a
földön, testük összezsugorlott, majd felgémberedett,
de még éltek, és akkor bátyám felüvöltött: hozd
a samut!*

*És apró kezeimben hoztam a hatalmas
kalapácsot, átadtam, lendített és csapott,
lendített és csapott, ahogy az ember
sárba lép, szörcsögött a vér a kalapácsfej
alól, belefáradt, átvettem, kiástunk egy lyukat,
betemettük maradványukat valahol a fa alatt.
Sosem ettem róla, a halál idővel zamatot adhat
a fának, láthatatlan részecskék szivárognak át
a gyökérzetbe, felisszák az ágak, ott van mélyen,
a gyümölcs rejtett utóízében Jeges és az összes
többi állat.*

SZÁRAZ PÁL

Samila

Egyszer volt, hol nem volt. Napkelet országában, Perzsiában élt egy nagyon boldog királyi család. A királyi párnak egyetlen kis leánya volt, aki olyan szép volt, hogy mindenki megcsodálta.

A király és a királyné minden kincsüknél jobban szerették a gyönyörű szép királyleányt, akinek Samila volt a neve. A király kertjében egy gyönyörű halastó volt, amelyben aranypikkelyű halak úszkáltak. Samila egyszer az aranyhalas tó partján tarka-színes pillangókat kergetett, s amint hálójával egy aranyszárnyú pillangóra csapott le, ez elkezdett sírni, és így szólott Samilához:

– Szépséges királykisasszony, engedj el, hadd repüljek haza, otthon vár az édesanyám.

– Nem engedlek el, nálam maradsz.

– Szépséges királykisasszony – szólott ismét a kis pillangó –, majd megbánod, hogy kegyetlen vagy, bánatot okozol nekem és édes jó anyámnak.

Samila azonban kacagva vitte haza a szegény kis pillangót. Otthon gombostűre tűzte, és egy nagy sárga dobozba rakta.

*

Samila már régen elfelejtette a szegény, aranyszárnyú pillangót, amikor egyszer kiment a halastó mellé, és beleült a csónakba. Hirtelen erős vihar kerekedett, s Samila hirtelen kibukott a csónakból, mert a hullámok felborították. Kiáltozni kezdett. A kiáltozást meghallotta a király kertészének a fia. Csónakba ült és a hang után evezett, s kimentette a fuldokló királykisasszonyt. A csónakjába fektette.

Otthon Samilát rögtön lefektették, orvosokat hívtak hozzá. Sokáig feküdt betegen, s a nagy ijedtségtől elvesztette beszélőképességét. Amikor felgyógyult, szomorúan kiült a királyi parkba, s a kezében egy nagy sárga doboz volt. Azt nézegette, abban volt a szegény aranyszárnyú pillangó is.

Egyszer egy tudós ember jött a napkeleti, perzsa király országába, s felkereste a királyt.

– Királyom, hallottam, hogy szerencsétlenül járt a gyönyörű leányod. Messze országból jövök, meg akarom őt gyógyítani. A tél hazájában, ahol mindig hideg van, van egy forrás, amely soha nem fagy be. Ennek vizét az élet vizének nevezik. Ez a víz a jeges hegyek tetején folydogál, s ha ebből a

SZÁRAZ PÁL (1954, Nagysurány, Szlovákia) író, költő. Nagyfödém-sen él. Legutóbbi kötetei: A sah drágakövei (novellák, 2017), Dombon törik a diót (Nyitra környéki mondókák, gyermekjátékok, 2017).

vízből ihatna a leányod, megint beszélni tudna. A jeges hegyek tetejére azonban csak olyan ember tud feljutni, aki soha életében rosszat nem cselekedett. Hirdesd ki az országban, talán akad, aki a jeges hegyek tetejére elmer menni.

A király kihirdette, hogy aki elmegy a jéghegyek tetejére és hoz az élet vizéből, annak adja fele országát és egyetlen leányát.

Másnap százával jelentkeztek a délceg legények, hogy útnak induljanak. Hónapokon keresztül gyalogoltak, amíg oda értek, ahol soha sincs nyár. Telt az idő, s a sok legény közül egyetlenegy sem jött vissza.

A király újból kihirdette az országában a korábbi felhívását. Most már csak két legény jelentkezett. De ezek a legények sem jutottak fel a jeges hegyek tetejére. Mielőtt a hegytetőre értek volna, ők is megfagytak.

Sírt a király és a királyné, hogy nem akadt egyetlen tisztaelkű legény sem az országban.

Egyszer a király szomorúan sétált az aranyhalas tó mellett. Bánatosan nézett a tó vizére. Ott dolgozott a király kertészének a fia, aki Samilát kimentette a tó vizéből. A kertészfiú meglátta a bús királyt, s így szólt hozzá:

– Királyom, miért búsul?

– Hogyne búsulnék, fiam, amikor egyetlen leányom már vagy hat esztendeje nem tud beszélni.

– Ne szomorkodjék, királyom, elmegyek én a jeges hegyek tetejére, elhozom a királykisasszonynak az élet vizét.

A király így szólt:

– Kár volna, ha még eggyel több fiatal élet veszne oda.

Másnap a kertészfiú elbúcsúzott édes szüleitől.

Két hónap múlva odaért, ahol a tél hazája volt. Nekiindult a kertészfiú felfelé a jeges hegyeknek. Amikor felért, egy öregemberrel találkozott, akinek földig érő, fehér szakálla volt, a fején pedig báránybőr sapka. A kertészfiú megismerte azt az öreget, aki a királynak azt ajánlotta, hogy az élet vizéből igyon a néma királykisasszony, s akkor ismét beszélni tud majd.

– Isten hozott, öcsém! Régen vártalak. Elvezetlek oda, ahol az élet vize folyik.

A kertészfiú elindult az öreggel. Amikor odaértek, az öregember így szólt:

– Látod, fiam, ez az élet vize! Vedd le a kulacsodat, merítsél belőle, és vidd el haza, a szerencsétlen királykisasszonynak.

A kertészfiú megköszönte az öregember jóságát, s nagy boldogan indult hazafelé.

Nagy volt az öröm a királyi palotában, amikor megtudták, hogy a kertészfiú hazaérkezett. A király örömeiben átölelte és megcsókolta, s levezette a kertbe, ahol Samila szomorúan üldögélt. A kertészfiú átnyújtotta a csutoráját. A szép királykisasszony ivott az élet vizéből, és rögtön újból tudott beszélni.

– Köszönöm neked, te derék fiú – mondta neki –, most már másodszor menttetted meg az életemet.

Ahogy ezt a szépséges királykisasszony kimondta, a király abban a pillanatban odaadta a kertészfiúnak fele országát, és feleségül adta hozzá egyetlen leányát, a gyönyörű Samilát.

Így lett az egyszerű, tiszta életű kertészlegényből király.

Salernói emlék

Venado és felesége, Sónia egyszerű emberek, de volt bennük egy regényes vágyódás, azért délre mentek nászútra. Venado volt az ábrándozó, Sónia viszont úgy vélte, hogy szívesen adná Olaszország regényes élményeit egy értékes gyöngy nyakéért.

Mégis eljutottak Nápoly álmvilágába, és megcsodálták a salernói öböl kékes szikláit.

Békésen elfogyasztották vacsorájukat a hotel teraszán, aztán sétáltak egyet a csillogó tenger partján. Ekkor látják, hogy egy gyengén öltözött ember csengőt lóbál a kezében, a másikban újságok, maga köré csődíti a népet.

– Santia gróf villáját kirabolták, fényes nappal. A rablók nagy értékű ékszereket vittek magukkal...

Mesébe illő pénzüsségeket mondott, eladott pár újságot, azután továbbment.

Az emberek elszéledtek, néhányan az újságárus után szaladtak... Sónia remegő hangon kérdezte férjétől:

– Hol lakik ez a Santia gróf?

Venado még rá sem ért kijelenteni, hogy erről sejtelve sincsen, amikor egy választékosan öltözött úr, bizonyára szintén idegen, megszólalt:

– Errefelé nagyon sok gróf és báró lakik. Ott a hegyoldalon vannak a villák, sorban egymás mellett.

Sónia megjegyezte:

– Ez a vidék nem lehet valami biztonságos...

– Hát kérem – mosolygott reá az idegen –, ez a banda majdnem minden héten kifoszt egy előkelő villát. Ravasz banda, csak azt viszi el, amit könnyű elszállítani, jórészt ékszert, és ezt aztán éjszaka eladja az idegennek.

– Igazán? – álmélkodik Venado.

– Miért csodálkoznak ezen? Ha ismernék e vidék népszokásait, ez ugyan nem lepne meg önöket. – Botjával egy sötét mellékutcára mutatott. –

Ott van egy lebuj, ahol gitárszó és vadul keringő táncosnők közt, potomon áron herdálják el a rabolt ékszereket a betörők.

Az idegen elsétált.

Venado és Sónia kissé megijedtek. Milyen közelségben férnek meg békésen a bűn és a szépség! Visszamentek a vendéglő teraszára, hogy egy kancsó salernói bor mellett elüldögéljenek még vagy egy órácskát. Capri felől villámlani kezdett.

Így telt-múlt egy félóra. Majd tompa harangzúgás: tizenegy óra. Egyszerre csak Sónia felugrott mosolyogva.

– Mindjárt jövök!

– Hová mész?

– A szobámba.

És eltűnt. Venado tovább ábrándozott.

A vendéglős már eloltotta a lámpát a söntés felett. Venado fizetett, és bosszúsan ment fel a nyikorgó falépcsőn, hogy megszidja szószegő kis feleségét. Mi leli? Megígéri, hogy visszajön, és egy álló óráig elmarad? Vagy talán elfáradt, lefeküdt egy kicsit, és alszik már? Kissé megbékélve nyomta le Venado a kilincset, beszólt a szobába, aztán villanyt gyújtott, és szinte sóbálvánnyá dermedt: a szoba üres! Venado kétségbeesetten kiáltott a hotel csendjében:

– Sónia!

A szálloda portása felsietett.

– Uram, a felesége leszaladt a strandra.

– Mikor! – lihegte Venado.

– Ennek egy órája.

Reszketve szaladt ki a hotelből. Vastag csöppekben hullt az eső. A szél felborzolta a tengert, a vihar hegymagasságig verte fel a hullámokat. Sónia nevét kiáltozva rohant erre-arra. Semmi válasz. Hirtelen eszébe jutott az idegen és a rablói-história. Ettől még jobban megrémült. Rohant lefelé a magányos parton, arra, ahol Saloino bűntanyája van. Az esőcseppek doboltak Venado fején és vállán, de ő nem bánta a jeges hideget. Két tenyeréből tölcseért csinált, és kiáltott:

– Sóniiia!

– Venado!

A fiatalasszony egy kapualjból került elő, vidáman, nevetve.

– Hol voltál, Sónia?

– Ott, a kapu alatt, mert nagyon esik.

– Hol maradtál ilyen soká?

– Gyere a hotelba, ott mindent elmondok.

Hazasiettek. A hotel szobájában Sónia kibogozta zsebkendőjét, csodaszép fehér gyöngysort szedett ki belőle.

– Idenézz, Venado! Ezt vettem négyszáz líráért ott lenn az utcán, ahol az éjjeli börze van.

– Kedvesem – mondta Venado és égő fejét fogta –, kedvesem, lopott holmit veszel? Tudod-e, hogy mit tettél?

Sónia duzzogva rántott egyet a vállán, és becsomagolta zsákmányát. A fiatal pár összeveszett, duzzogva kívánt egymásnak jó éjt, aztán elaludtak.

Másnap kezdődött az ügy kellemetlen része. Férjének határozott kívánságára Sónia nem akasztotta ugyan nyakába az ékszert, de a parton mégis megszólította egy rendőr:

– Megfigyelték a nagyságos asszonyt, amikor a Santia gróf villájából rabolt holmi egy részét megvette.

– A feleségem nem tudta, hogy azt a nyakéket lopták.

– Az ár, amit adott érte, ennek mégiscsak ellentmond.

A detektív magával vitte Sóniát. Venado nem mehetett velük, de biztosították, hogy értesítést fog kapni.

Estefelé jött a detektív:

– Uram, beszélnem kell önnel.

Fölmentek Venado szobájába, és hamarosan megegyeztek. Szerencsére ezt a fickót meg lehetett vesztegetni. Kap ezer lírát, ezért hazaengedi a letartóztatott nőt. De még az éjjel el kell hagyniuk az országot.

Csakhamar megjött Sónia. Elmondta, hogy udvariasan bántak bele, de szigorúan őrizték. Amikor túl voltak a határon, a fiatal pár megkönnyebbulten sóhajtott fel.

– Sónia, ígérd meg, hogy soha többé ilyet nem teszel!

Minden baj ellenére mégiscsak az asszony volt okosabb. Eferdingben kinyitotta a bőröndjét és diadalmasan mutatta:

– Itt a gyöngysor! Tízszer annyit ér, mint az útiköltség, a váltságdíjjal együtt. No látod, milyen okos a feleséged?!

Venado tátott szájjal bólintott, igen!

Otthon aztán megállapította egy ékszerész, hogy ez a pompás gyöngy nyakék egyszerű paraffinból való hamisítvány. Úgy adják el, hogy az egyik közhírré teszi: kiraboltak egy főúri villát, a másik megmutatja, hol merre van a zugbörze, a harmadik hamis igazolvánnyal adja a detektív szerepét, letartóztat, és hagyja, hogy megvesztegessék. Santia gróf viszont sohasem létezett. Salernói emlék.

SZILÁGYI ANDRÁS

Levakart szín

*Arcod levakart szín,
átszakított vászondarab,
ki tudja, mikor lesz alkalmasabb
a beléd hatoló tomboló ösztön.
Az ilyet dörgő villámlás előz,
s a tégelyéből kikevert festék
éjszakáján együtt száradunk.*

*Megint a hazaérkezés,
ahogy újra és újra betakar
fedő- és fedett rétege
s elfelejt, mi izgatott:
Isten vagy madár vagyok,
aki eltítkolt színekbe belevakul,
s átfolyik rajta festett tengered.*

SZILÁGYI ANDRÁS (1954, Békéscsaba) költő, filozófus, művészeti író, műkritikus. Gépészmérnök, esztétika, művészeti menedzseri és bölcsész oklevelet szerzett. Esztétikát, filozófiát tanít több főiskolán és egyetemen. Számos képzőművészeti, esztétikai, filozófiai tanulmány, kritika és katalógus írója. Több esszé-, tanulmány- és verskötet szerzője. Bárka-díjas, Körösök gyöngye díjas.

Kés vakolja

*Álmodsz ebben a testben,
kés vakolja érintés falát,
az ismerős hajlatok között
a vágott gyümölcs íze
átizzadt, ledobott ruhák.
Csak egy tubus festék,
fehérből kifakadt sárga.
Időutazás életre-halálra.*

Azóta játszik velem

Szárad a festék,
testhajlat falán
megtapadt rajtam,
s akár a háló-erezet,
dörzsölte, masszírozta
belőlem a hígító színeket.
Azóta játszik velem
az elszivárgó fény ezüstje,
keresem, kaparom kihűlt tónusát.
Nem tudom, hogyan és miért fedett,
vele álmodtam, de hiába festettem újra
emlékezetből. A mennyezetről hullt a vér.

A gallyak kése

A fehérben letapadt füst
átrajzolja a fákat,
tónusok alszanak rajtam
s derítik az árnyat.
A gallyak kése gerincemen
keresztet rajzolt,
kiserkent vérem,
Zdenka,
benned bitangolt.

ISKENDER YESEVI (PILIZOTA SZANDRA)

A dzsinnek papucs

regényrészlet

1404, Ottomán birodalom, Anatólia, Sivrihisar városa

Timur Lenk leigázta Anatóliát. Bajazid szultán öngyilkos lett a hadifogságban. Felkelések törtek ki a betolakodók ellen. A történetben említett sivrihisari lázadás fiktív – akár a regény karakterei –, ám a körülményeket figyelembe véve akár meg is történhetett volna.

1.

A sikátor patarobajt és fülsértő hujfogást köpött. A zajt a távoli sztyep-pékről ette ide a rossznyavalya. A mokány lovak csúf koloncként viselték a bőrvértes martalócokat, akiknek szó szerint ferde nézése fel-felszökkent a házak ásító ablakaiba. A vezér lassabb haladásra intette társait. Fogatlan vigyorát beleásta a száradó ruhák között settenkedő zöld szemmel verésbe. A fekete kandúr – a párkányon – a piros női papucsot őrizte. Az ő nevét – *Kiszmet*¹ – hímezték rá, mintegy sorsot kísértő amuletté változtatva az egyszerű lábbelit.

– Mungue! Miféle fehérnépet találtál? – köszörilte a nyelvét az egyik harcos. Érces hahotája együtt vergődött a visszhanggal és a többiek vihogásával.

– Kiszmet! Kiscicám! – kiáltotta egy női hang.

A férfiak kíváncsian tekergették a nyakukat. Nem sokáig kellett várniuk, hogy megpillanthassák Didem asszonyt, a városi írnok nejét. A nő elsápadva hátrált a *Sejtán*² fiainak láttán. Bezavarta a macskát a szobába. Rebbenő fekete tincsei lesöpörték a papucsokat. Azok versenyre kelve a galambokkal hajítottak árnyékot a nap korongjára.

Mungue sisakja önkéntelenül kínálta fel magát a *megvetés megnyilatkozásának*.³ A harcos kedvtelve vizsgálta a lábbelit. Megállapította, hogy tulajdonosának kicsi lába van. Elhatározta, hogy meglátogatja az asszonyt, és a maga bugris módján „felvidíti”.

Immár a háta közepére sem kívánta vigyázni a békét a főtéren, farkaszemet nézve a gyülevész népséggel.

Az új eljáró, Dordzse szerint a lakóknak meg kellett tanulniuk a leckét: mit érdemel a merénylő, aki ura ellen fordul.

PILIZOTA SZANDRA 1976-ban született Dunaújvárosban, jelenleg is ott él, vagontakarítóként dolgozik. 2012-ben saját néven megjelent Szaké c. haikukötete után Murron Skeats álnéven publikált európai történelem ihlette regényeket, több másik álnéven folyóiratokban közöl verset és prózát egyaránt.

1. Kiszmet – az eleve elrendelt Sors

2. Sejtán – Gonosz

3. Cipőt hozzávágni valakihez – a muszlim vallású embereknél a legnagyobb sértés

Az igazságszolgáltatás beszélt Dordzséból a leégett korániskola helyén, szinte tökéletes török kiejtéssel. Tisztán értette mindenki. Az öt elítélt, a városi hóhér, a tömeg és a katonák egy része.

– Úgy mondjátok, hogy a borjú a ganajáról ismerszik meg. Ezek a férfiak az életemre törtek, és a másvilágra küldték a két legjobb testőrömet. Szívesen láttam volna ezeket a bátor legényeket az én seregemben. Annyit tehettek értük, hogy kegyes leszek. A ti törvényeitek szerint járok el. Az elevenen megnyúztatás helyett hulljék hát a fejük!

A csendet rikoltozás törte szét. Az emberek lökdösődni kezdtek. A mongol lovasságot az emelvény oldalához préselték. A jószágok ledobták magukról a gazdáikat és elmenekültek. Dordzse morózusan vakkantott a testőreire, majd egy csatakiáltással csatlakozott a csetepatéhoz. A hóhér még ekkor is próbált eleget tenni a feladatának, de a feldühödött lakók leráncigálták a kövezetre, és az egyik a hasába mártotta a kését. Mungue késve kiáltott rá, hogy mentse az irháját. Neki is ezt kellett volna tennie. Két idős török férfi ragadta meg a köpönyegénél fogva. A porba lódították. Egy harmadik egy husággal döngette a bordáit. Mungue vonyított a fájdalomtól. Az eget is harci kürtnek vélte, mely azt az átkozott félholdat tutulta miriádnyi csillagostul.

2.

A nyomorúság három lábon bicegett. A mankó a jobb karcsonk alatt támogatta az *áfium*⁴ éltette testet. Veli Solak,⁵ a koldus tökéletesre csiszolta a tolvajlás művészetét. Legújabb zsákmányát négy dulakodó ember közül halászta ki. Zihálva lapult a kapualj védelmező ölébe. Fulladozva ölelte magához a pár női papucsot, amit meg tudott menteni:

– Veli Solak, a végzet kiválasztott – vélte hallani. – Menj! Rád várnak! Ott! Szivárvány asszony házában.

Solongo⁶ asszony – Dordzse rossz dzsinnje és a bordély kerítőnöje – a pokolba oltott paradicsommal trafikált. Kikent-kifent húrri a férfiembert az örülethez hasonlatos kábulatba taszították. Azt rebesgették, hogy ezek a lotyók boszorkányok, Solongo asszonyt pedig az ördög nemzette erre a cudar világra.

A kerítőnő közönyösen fogadta a két ajtónálló szolga – Hulan és Tseren – által bekísért koldust. Veli Solak a térdén csúszott a sárkányszobrok tekintetének nyílzáporában. A mongol asszony öt párna meghitt társágában hallgatta üzlete szekerének zörgését. A pénzérmék csengtek, a szajhák sikongattak, a férfiak kiáltoztak. Solongo selyemruhájának pilangói sárgán nyitogatták szárnyaikat, mint a fésűféle, ami a kétfelé fityegő fekete kontyát fogta össze.

4. Áfium – ópium

5. Solak – balkezes, törökül

6. Solongo – szivárvány, mongol nyelven

- Hódolatom, Solongo asszony. A mennyek örömeiért jöttem.
- Te tud fizetni?

Veli torka kiszáradt. A nő orra alá tolta a papucsot. Hulan és Tseren hat ökört értelmével bámulták a valószerűtlen jelenetet.

A nő ujjai végigsiklottak Veli Solak elnyűtt ábrázatán. A koldus – hogy még erősebb szánalmat csikarjon ki – olyan szerencsétlenül ráncolta a homlokát és düllesztette a szemét, mint a szomszéd falu bolondja.

- Van cipőd, kell új ruha – Solongo nem vette át a különös fizetséget.

Hulan Veli hóna alá nyúlt, aki éppen megköszönte volna ezt a szokatlan segédelmet. Tseren kikapta alóla a mankót és a derekára sózott vele.

- Kegyelem! Allah szerelmére! Kegyelmezzetek! – esett hasra Veli.

A nő kérdően hunyorított: nem ismerte az irgalom fogalmát. Hulan fogta le a kapálózó szerencsétlen flótást. Tseren eltűnt, majd hamarjában rossz női rongyokkal jelent meg.

A szolgálak letépték a *condrákat*⁷ a koldusról. Veli és az öntudata elveszett saját süket ordításában. Kék-zöld foltokkal öltöztették fel a testét, aztán a kiszürkült gúnyába tuszkolták: hogy a lúd kövér legyen, ráadták a női papucsot is.

- Tetszik a portéka, úrnőm?

– Nincsen csúnya leány, Hulan, csak az éjnek hiánya – elmélkedett Solongo az anyanyelvén. – Kedvetek telik benne? Játszadozzatok vele!

A szolgálak torkát vastag hahota szakajtotta. Döngő léptekkel táncolták körbe a négykézláb ringatózó koldust, és egy gúnydalra gyújtottak.

3.

„A piacon az üdvösség is eladó” – Veli Solak maradéktalanul igazolta ezt a régi és bölcs mondást. Lelkének darabjait a női papucsba zárta. Az áfium hiánya krárogott belőle:

- Egy papucsban fél lélek! Értük három *gurus*⁸ kérek!

A tömeg – bár szomjasan szívta fel a szavait – nem buzgólkodott alkudozás tárgyává tenni a lábbelit. A koldus csalódottan bicegett a falhoz. Fekete monoklikkal ásott sírgödröt magának a galambok fehér hasába és az égbolt kékjébe.

A bőrművestől távozó férfi eleinte önkéntelenül küldött felé egy himlőhelyes fintort: „Élsz még, *efendi*?”⁹ – aztán tekintete a papucsra tévedt.

– Mit keres nálad Solongo asszony papucs, te kutya? – kérdezte gúnyos hangon.

- Jól tudod, efendi, alig pár órája, hogy segítettél felvennem!

– Én? – kiáltotta szinte nevetve Hulan. – Fogjátok meg, tolvaj, ellopta Solongo asszony papucsát!

7. Condra – rongy

8. Gurus – török aprópénz

9. Efendi – barátom, törökül

A mankó kiszédült Veli hóna alól, amikor a körülöttük ténfergő utcakölykök acsarogva rátámadtak. Némi *baksist*¹⁰ remélteka mongoltól, de az csendben odébbállt, a hímzett papuccsal a kezében, mielőtt végeztek a kollussal.

4.

A fülke furcsa illatú füstben ázott. A Sejtán Filiz pipájából gomolygott. A magas, dinnyemellű és lapos orcájú néember lassan nyitott ajtót.

– Mit akarsz, te kutya? – Rühellte a mongol szolgát, aki kiütötte a nyeregéből a nagy Dordzsét, és Solongo új szeretőjévé lépett elő.

– Ne köpködj a kútba, mert belőle fogsz inni – siklott Hulan tenyere a sötétkék köntös alá. – Ezt neked hoztam – intett tekintetével a földre hajított papucs felé. A lógó csecsek az ujjait süttették, mint az áfium a pipa hasát.

Hulan olvadó vonásai és a rőt papucs gongként függeszkedett a nő nehéz szemhéjaira. A köntöse réveteg mosollyá fodrozódva ájult a padlóra a göndör fürtök táncában.

– Jó *köpek*.¹¹ Engedelmeskedj, köpek – húzta be Hulant a fülkébe. A papucs a küszöbre zuhant...

Solongo asszony felháborodva bámulta a szerelmi tusát. Hulan a ringyók királynőjével gyakzott. Ingyen.

– A *híg lé és az olcsó hús a papucsban fő*, Hulan! *Ki issza meg?*¹² – csavarta a török szavakat.

– A cipő a tied, úrnőm – tápázkodott fel a szolga. A hímtagja ingaként ütötte el ennek a napnak a következő óráját.

– Add Filiznek. Öltözz! Filiz, te hoz fűszeres lótejet, Hulan iszik – mongol nyelvre váltott. – Hulan, veled fontos beszédem van.

Később az úrnő szobáját betöltő torokhangú duruzsolás a szeme fekete bogarába cseppent:

– Én, kedves... árulóm...

Filiz – mint Solongo rossz árnyéka – felszolgálta az italt.

– Hűségemet bírod, úrnőm. Mint az életemet – kortyolt a fehér léből.

– Az életed. Az nem Dordzséé? Mit fecsegtél neki?

Hulant kilelte a távoli sztyeppék hidege. Az ital égette a gigáját, mint a Nap Anya.

– Nos, Hulan?

Hulan rángatózva fordult le a kerevetről. Véres-tejes-kásás vallomást okádott a kövezetre.

– Az egyik füled megsüketült, Dordzse – sóhajtott Solongo elégedetten. – A többiekre is gondom lesz. Ahogyan rád. Filiz! Takarítsd fel a mocskot!

10. Baksis – aprópénz adomány

11. Köpek – kutya, törökül, megvető értelemben

12. A híg lé és az olcsó hús a papucsban fő – a papucs olcsó portéka, szójáték az olcsó húsnak híg a leve mondásból. Ki issza meg? – A megissza a levét mondásból kapcsolódó szójáték, azaz Hulan tetteinek lesz következményük.

– Ahogy kívánod, úrnőm. Nem vonyítasz és ugatsz többé! – köpte a holttestre. A papucs úgy simult a lábára, mint egy második bőr.

A meredek lépcsőfokok koppanva köszöngettek a mongol koponyájának, amely bólingatva követte az istálló félhomályába vesző testet.

– Te! – dobta el az üres vödröt az istállószolga. – Gyilkos szuka! – Ordas pofonnal kínálta meg a szajhát, aztán a barátjához térdelt, aki fennakadt szemekkel bámult rá. – Hulan! Ébredj!

– Köpek – ismételte Filiz a saját vérét nyeldekelve. – Hallod? Jönnek a farkasok az úrnőért!

– A farkas. Dordzse. Mi ez az árulás?

– Vidd! – sziszegte a néember. – A farkasoknak az úrnő kell!

*A kiállítás rendezése a temesvári
Jezca galériában, 2020 tavasza*

A rajz varázslat, vagy fordítva*

Ana Adam kiállító és Ami Barak kurátor beszélgetése

A temesvári Jecza Galériában első alkalommal jelentkezett Ana Adam egyéni kiállítással. A művésznő így vall magáról: „Rajzolk ceruzával, tussal, pigmensekkel, textilszálakkal, papírra vagy papírba, szappanba; máskor fotózom... állapotokat, kapcsolatokat, a szinte láthatatlant vagy az energiát, az események fodrozódását. *Én vagyok a szereplő és az alkotó* – ez a lényege annak, ahogyan önmagamra találok: a művészetben, a sámánizmusban, az egységesítő új fizikai törvényekben, a transzperszonális, misztikus pszichológiában. Úgy gyakorlom a művészetet, mint egy hétköznapi alkímiát, mely a gyermekek és nők névtelen alkotásaihoz hasonló. Amikor hiszek a szakralitásában, akkor az anyag hatalmat kap, dinamikus, átalakulhat. Szabadon változtathatja szerkezetét és alakját. Művészetté válhat.”

Az alábbi beszélgetést a bemutatott művekről folytatta az alkotó és a kurátor.

Az óriás

Ami Barak: Néhány rajzod az óriást örökíti meg; erről az alakról egyből a tündérmesék és a gyermekkori olvasmányaim jutnak eszembe, főképp a Swift által írt *Gulliver csodálatos utazásaiból* Brobdingnag, az óriások kastélya. Ott tudjuk, hogy egy filozofikus történetről van szó, amely egy hatalmas méretű figuráról szól, és ez többféleképpen értelmezhető: gondolhatunk arra, hogy bizonyos kontextusokban kicsinek érzed magad, és ezekkel a belső konfliktusokkal szemben valaki olyat hívsz segítségül, aki nagyobb nálad. Nagyon komoly okra van szükség az illúziók megsemmisítéséhez, a saját méreteid megtalálásához, és ahhoz, hogy a hozzád hasonlókhöz mérd magad. Az a benyomásom, hogy a te esetedben az óriás segítségedre van abban, hogy megtaláld a bátorságot, az energiát és az erőt ahhoz,

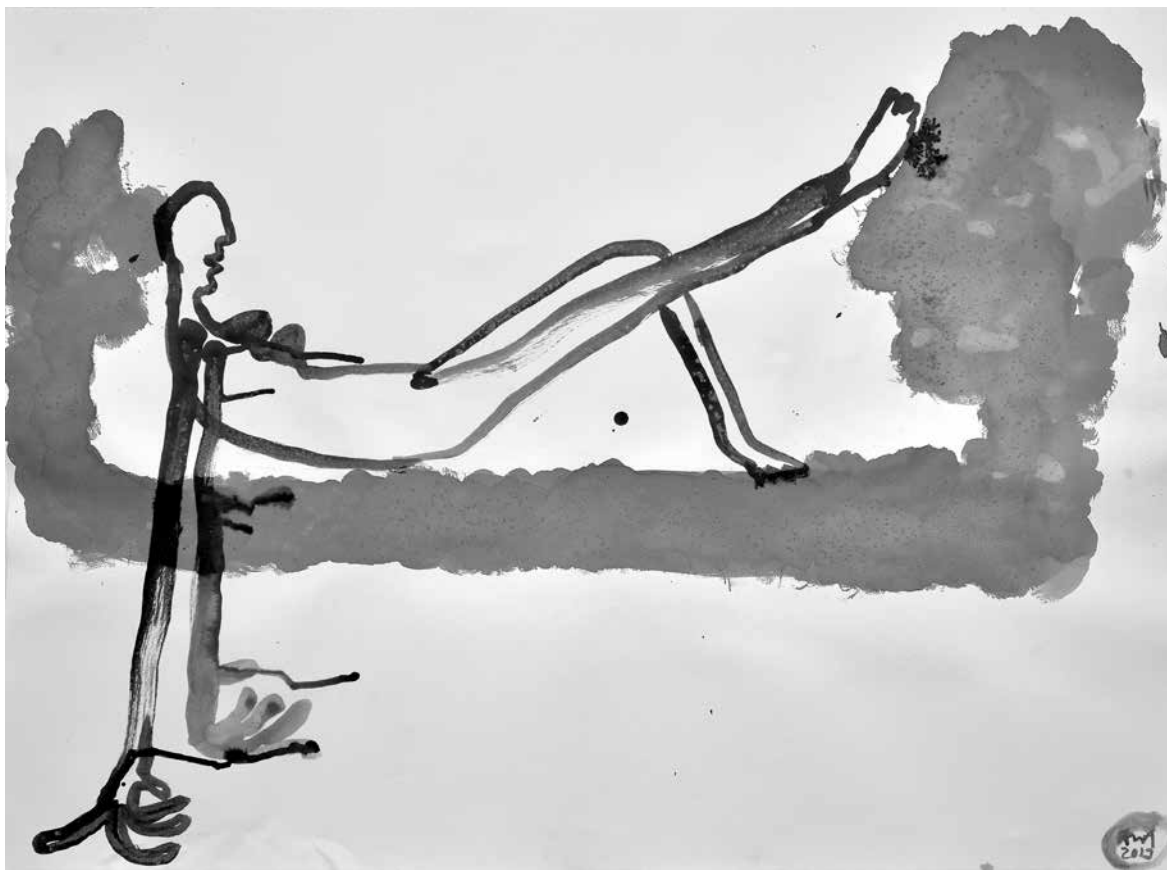
ANA ADAM (1964, Ormindea, Hunyad megye) a kolozsvári vizuális művészeti akadémia textil-grafika szakán végzett. A temesvári képzőművészeti középiskola tanára. Együttműködik kiadókkal és egy temesvári művészetterápiás központtal. Több egyéni kiállítása volt.

AMI BARAK (1951, Naszód) művészeti események kurátora, művészeti tanácsadó és kritikus. Számptalan jelentős kiállítás produkciós vezetője, a többi között a 2011-es, 54. Velencei Biennálé román pavilonjáé és a 2017-es temesvári Art Encounters biennáléé. Párizsban él és dolgozik.

hogy átlépj a problémákon és a konfliktusokon.

Ana Adam: Az én óriásom természetesen segít (nekem), akár egy idegenvezető egy új világban. A vele való találkozásban egyesül az erő, ami

* Ana Adam: *Desenul este o vrăjitorie sau invers* (A rajz varázslat, vagy fordítva), Jecza Galéria, Temesvár, 2020, tavasz-nyár, kurátor: Ami Barak

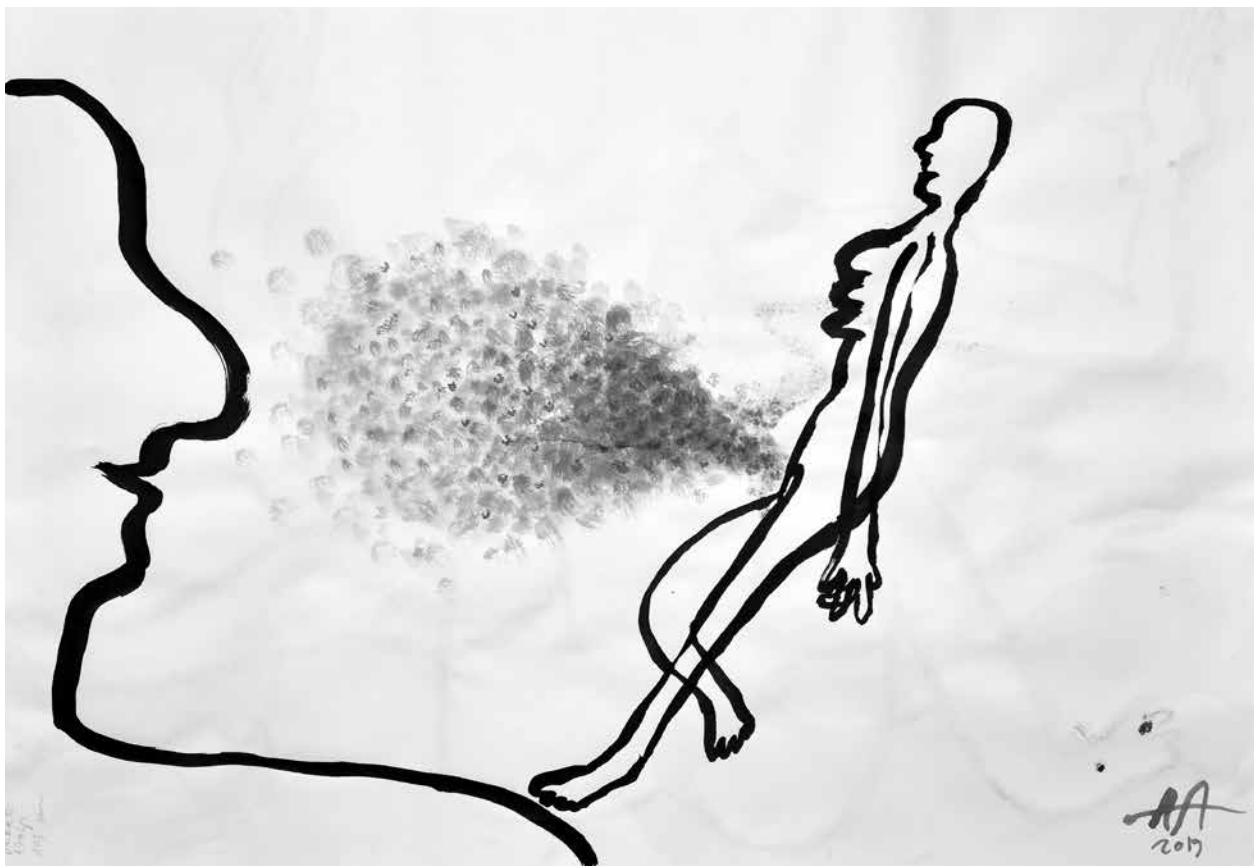

látszólag csak fizikai. A méretbeli nagyság önmagában csupán a grafikai ábrázolása a valódi tulajdonságainak. Ebben az értelemben tényleg helyénvaló a brodingnagos utalás. Vagy például Dahl Habója. Romániában, ahogy a világon mindenütt, léteznek hatalmas termetű lényekről szóló legendák és történetek. Két faluról is tudok, ahol még élnek olyan lakosok, akik azt állítják, hogy látták ezeknek a lényeknek a csontvázait. Rendkívülinek tartom, hogy az óriásokat az elődeinknek tartották. Meghatározó erővel bírhat az, ha valaki hisz abban, hogy nagy és kemény felmenői voltak. Amikor egyszer a Kárpát-kanyarban jártam, a dombtetőn a fűben ülve, elmerengve a hegyeken és völgyeken, azon gondolkodtam, hogy óriásnak lenni nem elképzelhetetlen.

Amikor tudatosabban kezdtem közeledni a nőiséghez, természetesen éltem meg új tapasztalatokat a maszkulinitással

kapcsolatban, főként ami a belső férfiasságot illeti. A mesebeli óriás az animus. A patriarchális társadalomban a feminitás elfojtása hatott a maszkulinitásra is, következésképpen körök keletkeztek, a sebek vagy a gyógyulás körei, attól függ, hogyan nézzük. Az egyik gyógyulása maga után vonja a másikat. Ekkor más vágányon találkoznak, az anima és az animus kíváncsiak lesznek egymásra, arra a valamire, amit életük során valószínűleg még sohasem láttak. A rajzokban szereplő óriás össze-találkozik a feminitással, és együtt ünnepelnek. Tapogatóznak, rácsodálkoznak egymásra, szeretik egymást,

*El vrea să treacă pe partea cealaltă, 2019,
tinta, papír, 56 × 76 cm*

*Norul, 2019,
tinta, papír, 70 × 100 cm*

*Materia nu stă la locul ei, 2019,
tinta, papír, 56 × 76 cm*

megtanulnak együtt élni, közös tereket hoznak létre, és játszanak, annyiszor változtatva meg méreteiket, ahányszor csak kedvük tartja.

A boszorkány

A. B.: Egy másik visszatérő karakter a boszorkány. Tudjuk, hogy a boszorkány egy gonosz alak, a legendák és a dominánsan patriarchális társadalom is ezt a képzetet táplálják. A klasszikus ábrázolás szerint a gonosz boszorka vagy egy aszott vénasszony, vagy egy érzéki fiatal nő. Freudnál a boszorkány az anya negatív megje-

lenítése, de a romantika korában a tündérekhez hasonló pozitív szereplőként jelenik meg. Ez a lény a társadalom peremén, tehát az egyházat megkerülve éli életét. Ily módon a boszorkány az újíto, a feminista szerepkörét tölti be, aki lázad saját társadalmi meghatározottsága ellen. Kezdetben, mint elnyomott asszony, kiszolgáltatva mind a férfiak, mind a nők haragjának, a boszorkány az, aki szabadsága és ereje révén egyszerre kelt félelmet, és egyszerre lesz csábító. Protofeminista figuraként, aki saját szexualitását túlságosan szabadjára engedi, a lázadó nő szimbólumává lett, akinek erős jelenléte leláncolhatatlanná vált egy merev társadalmi berendezkedésben. Napjainkban a boszorkány alakja

*Doi, 2019,
tinta, papír,
76×56 cm*

*Pântecul a înflorit, 2019,
tinta, Ingres papír, 100 g,
65×50 cm*

párhuzamba hozható a feminizmus-sal, a politikai aktivitással és sok esetben a queer fogalmával. Vajon miért fejlődött ebbe az irányba? Nekem az a benyomásom, hogy nálad ez az alak inkább a mágiához kötődik, és valami olyasféléhez, ami megváltoztathatja a sorsodat.

A. A.: A történeteimben szereplő boszorkány maga az erő megtestesítője, a kordában tartott, elnyomott, gyakran a hordozója előtt is rejtve maradt erőé. A patriarchális közegben természetesen a feminitás darabjaira lett zúzva, és egyes darabok archetípusokká váltak. A zsidó-keresztény kultúra két meghatározó szerepkörre bontotta: becsületes anyára és prostituáltra. Az anya lett társadalmilag elfogadott, az örömlányért titokban áhítoztak, és a többi „darabka” a kollektív tudatalatti sötét szegleteibe lett száműzve, ahol

*Câteodată mă nasc, 2019,
tinta, Ingres papír, 100 g,
65×50 cm*

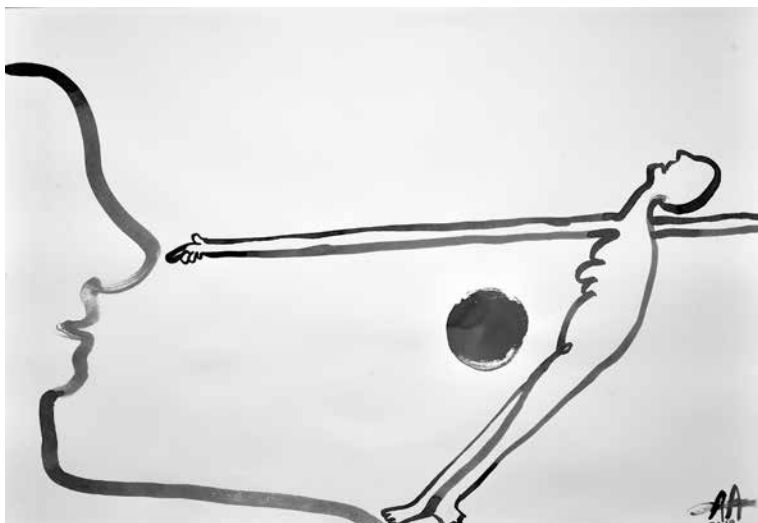

folytatták szenvedésüket. Elmondhatjuk tehát, hogy a boszorkány egy queer, azaz egy furcsa szerzet, mivel a megszokott társadalmi normákon kívül létezik. Nincs szégyenérzete, mert nem burkolózik titkokba; tanulhatnánk tőle. Fejlődése során látható és elfogadott akart lenni. Az Anyából, a Csábítóból, a Kirekesztettből, a Szabad Emberből, a Múzsából, a Vadászból, a Gondviselőből és a többi nőszerepből egyesített feminitás maga a természetes bölcsesség, ami mágikussá válik. Elismerve, képes gyógynövényeket gyűjteni, ezekből csodaszereket készít, láttatja tudását, tud viszonz

zott szerelmi kapcsolatban élni, sosem látott dolgokat alkot, és ami a legfontosabb: saját sorsának kovácsa lesz. A boszorkány az alkotó folyamata során képes testi anatómiájának megváltoztatására, tehát annyi ujj lehet, amennyire szüksége van az élet fonálának kibogozásához és fonásához. Megjelenhet ráncos vénasszony, ártatlan hajadon vagy bármi más képében. A boszorkánynak mint archetípusnak, saját jogkörébe helyezve, beleszólása volt az élet kiteljesedésébe. Ellenszegült az önmegismerést gátló tabuknak, és arra buzdít minket, hogy mi is ugyanezt tegyük.

Szeretném, ha ezek a rajzok az összes olyan nő előtt tisztelegnének, akinek kirekesztésben volt része azért, mert meg szeretne volna élni a nőiségét és alkotási vágyát, soknak közülük küzdenie kellett, és életét veszítette.

A gombák

A. B.: Amikor megpillantottam az általad alkotott gombákat, Freud jutott eszembe, aki a gombaszedést az erotika megújításaként értelmezi, a szexuális élet egyfajta újjászületéseként. Valódi szenvedélyről van itt szó, bevezető megismerésről, én így értelmezem a „megszállottságodat”. A rejtély és a gombák erőinek megszállottságát. Ez az érthető szimbolizmus alakít téged, kapcsolatként létezik az érzékek játéka és a világ között. Több szimbólum is reflektál a gombákra. De igazán az keltette fel az érdeklődésemet, hogy egyes kon-

*Cucu, 2019,
tinta, Fabriano papír,
70 × 100 cm*

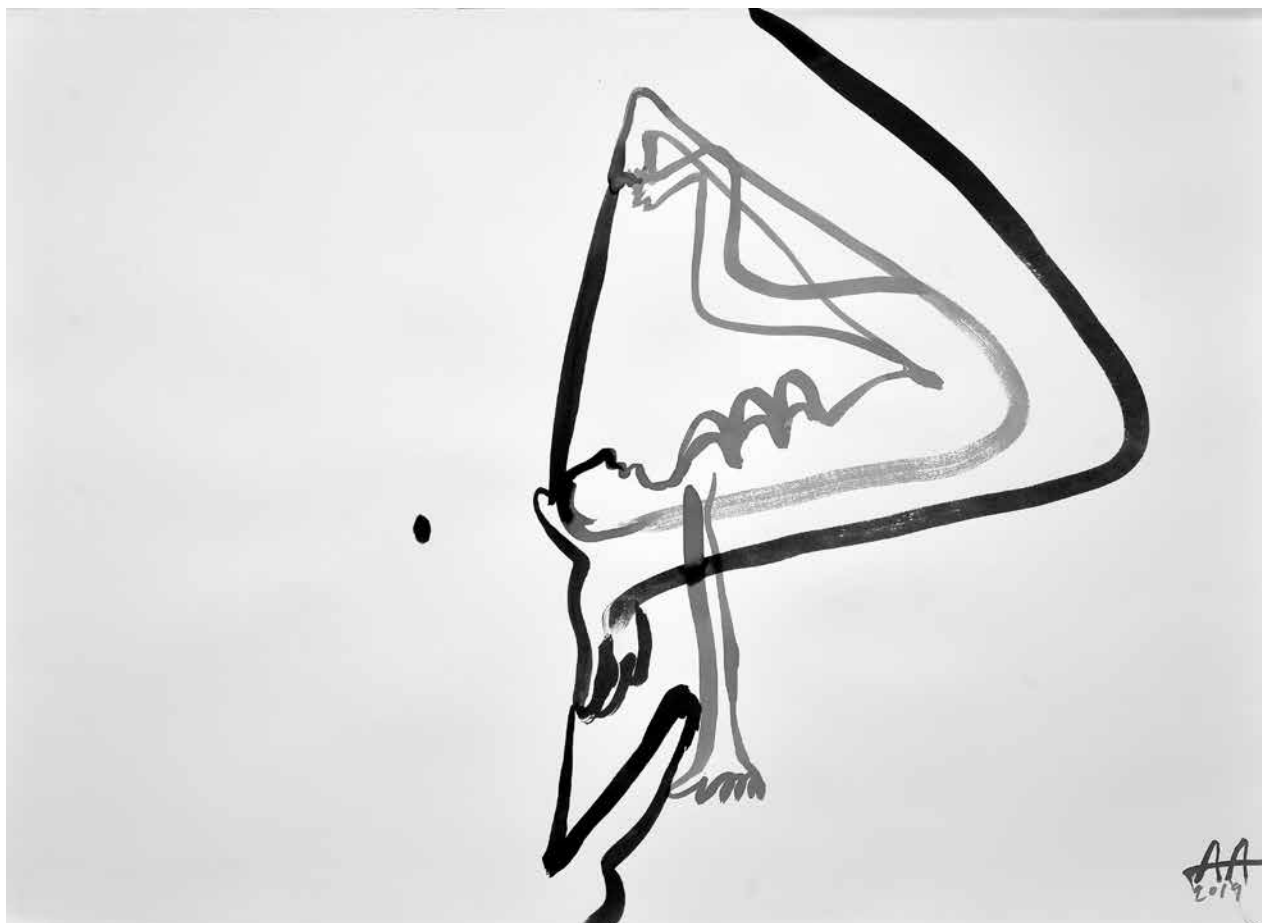
*Ce face punctul, 2019,
tinta, Fabriano papír,
70 × 100 cm*

*Zburătoarele, 2020,
varrott gombák,
142 × 65 cm*

gói bantu törzseknél a gomba a lélek szimbóluma. Ezekben a hiedelmekben van egy közös pont, mégpedig az, hogy a gomba az élet fermentáció, organikus bomlás, tehát halál általi regenerálódásának szimbóluma. Egyes antik szövegek szerelmi bájitáknak tartják. Ha figyelembe vesszük néhány gomba formáját, fallikus hasonlóságot figyelhetünk meg, ami számomra egyáltalán nem tűnik alaptalannak. Megtudtam, hogy a gomba kétszer annyszor fordul elő a nők álmaiban, mint a férfiakéiban. Ez a tény visszavezet minket a két színhez: a piroshoz és a fehérhez. Mulandó, csábító és veszélyes, a gomba saját természeténél fogva az egymásnak ellentmondó impulzusok reprezentációja. A varrott szálakkal történő sajátos megközelítés elvezet minket az önmegismeréshez. Ez az empirikus, a végtelenségig szubtilis módszer maga után vonja az erdők és növények ősi szellemének fenomenológikus megközelítési módját. A rajzaid mintha ezt az utat követnék, olyanok, akár egy litánia, amely képes arra, hogy megszelídítse a bennünk lévő mágiát.

A. A.: Szükség van arra, hogy bízzunk a bennünk rejlő mágiában, hogy szabad teret engedjünk neki. Így az életünk új alkotásokkal gazdagodik. A rajzoláshoz hasonlóan varrni, ugyanazokat a gesztusokat ismételni olyan, mintha egy litániát vagy egy mantrát ismételtnék: egy cérnaszál, egy tűszúrás, egy gondolat, egy érzés, még egy tűszúrás, a szál, amely egy másikkal találkozik. Gyakorolni tudtam a felelősség-

érzetemet aziránt, hogy mit vetek papírra, és ezáltal értettem meg Pénélopé történetét. Úgy gondolom, hogy saját történelmét rajzolta és fejtette meg. Aki vonalakkal dolgozik, az barátja a láthatatlannak, és a saját történetünk megfogalmazására buzdít minket.

Megvannak a saját mitológiáim, ezeknek a gomba is szerves része, a szövetségesem. Mivel hatalmas családja van, voltak nem túl kellemes és kevésbé rendkívüli történeteim is vele kapcsolatban, de mindig is utat mutatott nekem. A léttel kapcsolatos első gondolataim egyike az volt, hogy van valahol egy gomba, amelynek a kalapja alatt mindig megtalálom azt a helyet, ahol biztonságban érezhetem magam. Aztán rájöttem, hogy más gyerekek is hasonlóan éreznek, és hogy a kutatók megkövesedett óriásgombákat is találtak.

Szeretném azt hinni, hogy a gombák szelleme valóban azt mondta Terence McKennának: azért vándoroltam a világegyetemen keresztül egészen a Földre, hogy utat mutassak nektek.

Csodálom a gombák azon tulajdonságát, hogy képesek szimbiózist kialakítani növényekkel és állatokkal, amiből mindkét fajnak egyaránt haszna származik.

Hálával tartozom Maria Sabina mazaték gyógyító asszonynak a szent gombákkal végzett szertartása-

Acasă, 2019,
tinta, Fabriano papír,
70 × 100 cm

iért és azért, hogy engedélyezte, hogy ez a terápia ismertté váljon Mexikó területén kívül is.

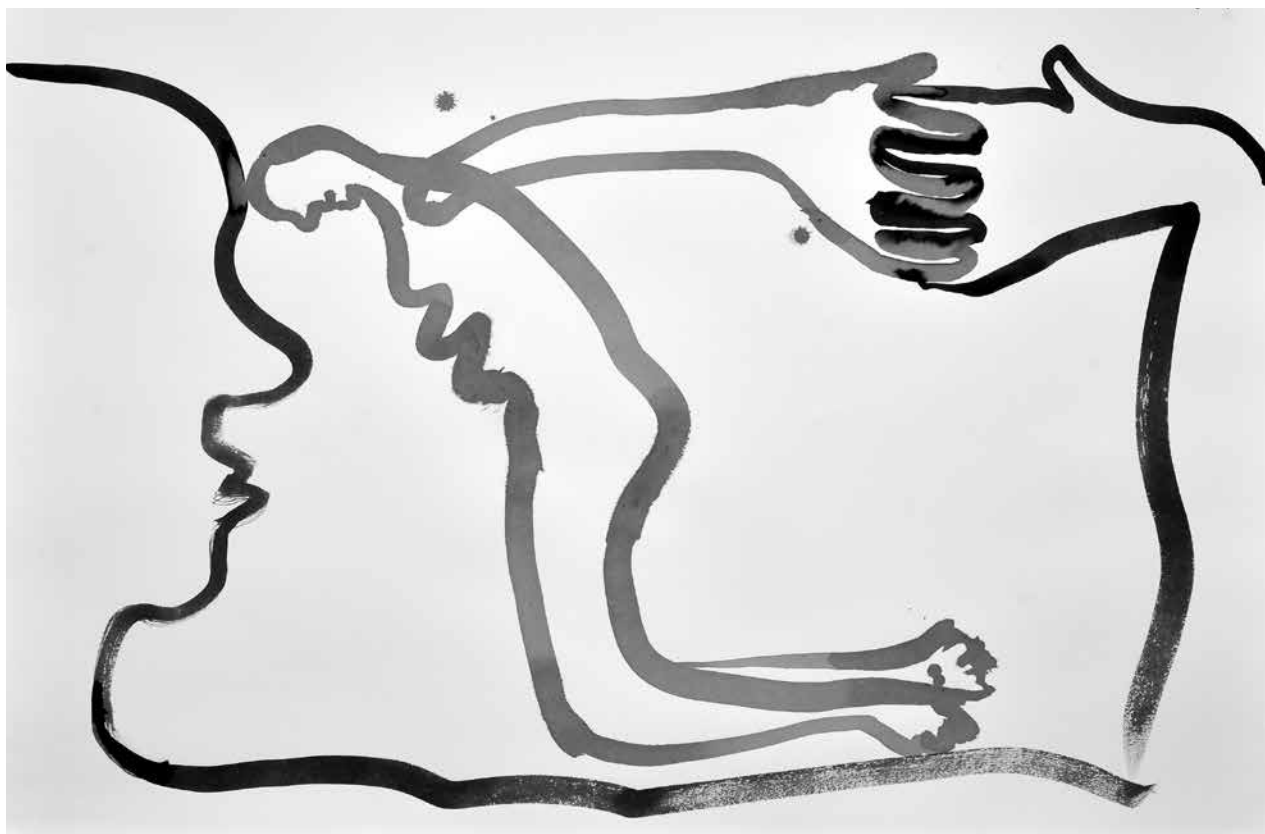
A többmellű nő és más szerzetek

A. B.: Epheszoszi Artemisz a termékenység istennője, számos keblének köszönhetően az egész emberiséget táplálja. De kétkedem, hogy ez a szimbólum vezetett volna el téged az intrikus dupla mellű nő alakjához. Miért dupláztad meg a tétet? A dupla mellek görbületei a kínai írásmód felé utalnak, egy aláírás kanyarulataira emlékeztetnek. Hasonlók a Louise Bourgeois alkotásaiban szereplő keblekhez, mert az identitás logikájának provokációjaként lépnek fel a társadalmi és kulturális normák ellen, a férfi-nő dichotómia ellen, és kritikai szemmel világítanak rá arra, hogy a nemek közötti társadalmi kapcsolatok erőviszonyokra épülnek. Ezek mellett észrevettem a képeidben szereplő születési jele-

neteket, amelyekben felcserélődtek az egyes szerepek. Az ember lesz az, aki szül. Biztosan te is tudod, hogy a maieutika, amely a szülésekért felelő mitológiai Maia istennőről kapta a nevét, a görög filozófiának az a szókratikus ága, ami a megismerést hívja életre.

A saját mitológiák kitalálása segít abban, hogy kifejezd azokat a személyes kétségeket és szorongásokat, amiknek kollektív rezonanciájuk is van?

A. A.: A „tétet” azért dupláztam vagy tripláztam meg, mert a hatalommal felruházott asszony akkor sokszoro-

*Frunte-frunte, palmă-palmă, 2019,
tinta, Fabriano papír, 70 × 100 cm*

sítja kebleit, amikor csak szeretné, teremtményei táplálásának és a kapcsolatok fenntartásának függvényében. Ez természetesen egy szimbolikus kifejezési mód. Ilyen módon, azaz tudatos ecsetvonásokkal rajzolni melleket a hatalom és az alkotási vágy kiteljesedése. A férfi-nő kapcsolatot én is egy hatalmon alapuló kapcsolatként fogom fel, de a közhiedelemmel ellentétben, teljesen másképp. Akármilyen is legyen, a társadalom, akárcsak a nő felett, e kapcsolat felett is ítélkezett, mert tartott tőle. Ezek nélkül a kapcsolatok nélkül nem lehetünk alkotók, tehát nem lehetünk emberek. Én a férfi-nő kapcsolatot a rajzaim által úgy szeretném kifejezni, hogy miután mindketten visszakapták a hatalmukat, egymást kiegészítve, kölcsönösen támogatják egymást, mindegyik fél hozzájárulva a közöttük lévő tér alakításához. Nincs már szükség a manipulációra, együttműködhetünk.

Igen, a rajzaiban nem a nő vagy a férfi az, aki életet ad, hanem az ember, pontosan azért, mert képes rá. Az ember ötleteknek ad életet, feltalál, újjászületik, és megszületik.

A halálközeli élmények más perspektívába helyezik az élethez való viszonyulásunkat, az élet olyan, mint egy újrakezdés ugyanabban a testben. Kis túlzással, az egészet felfoghatjuk egy anya és apa nélküli misztikus világrajvételként.

Christina és Stanislav Grof roppant áthatóan tanulmányozták azt, hogy a születés és az azt megelőző pillanatok hogyan befolyásolják az életünket. Vannak olyan légzőgyakorlatok, mint a holotróp légzés vagy például a tudatos rebirth, amelyek olyan perinatális élményekhez segíthetnek közelebb, amelyek során esélyünk nyílik arra, hogy újraéljük saját születésünket, és másként, gyógyító eseményként élhessük meg ezt.

Olyan orvosok, mint Michel Odent és Frédérick Leboyer, új értelmezést adtak a születésnek mint folyamatnak, és egyben mindazoknak, akik ennek részesei: az anya, a gyermek és az apa, felmentve a résztvevőket a szorongás alól, ahogy ezt Freud is vallotta, örömhöz és eksztázishoz vezetve őket.

Az emberi lét ajándéka, hogy Élet-adók lehetünk.

Fordította: **KEMENES HENRIETTE**

*Vocea mea nou născută, 2019,
tinta, Ingres papír, 100 g, 65 × 50 cm*

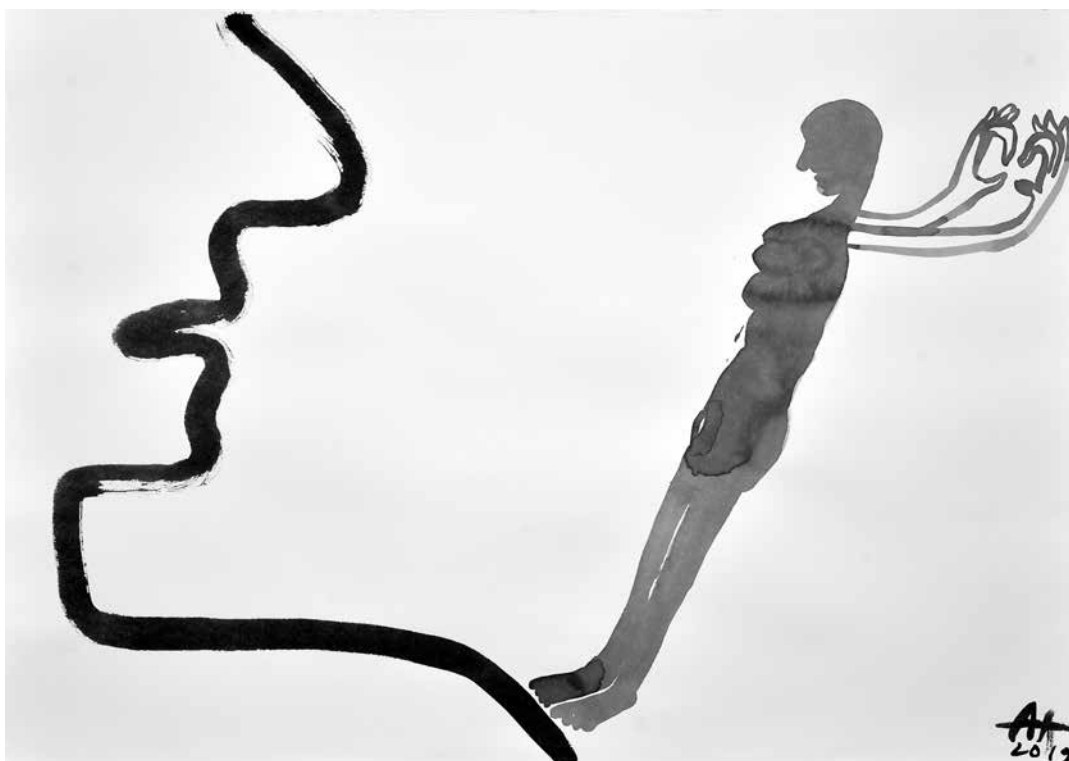
*În sfârșit rup tabuuri, 2019,
tinta, Fabriano papír, 100 × 140 cm*

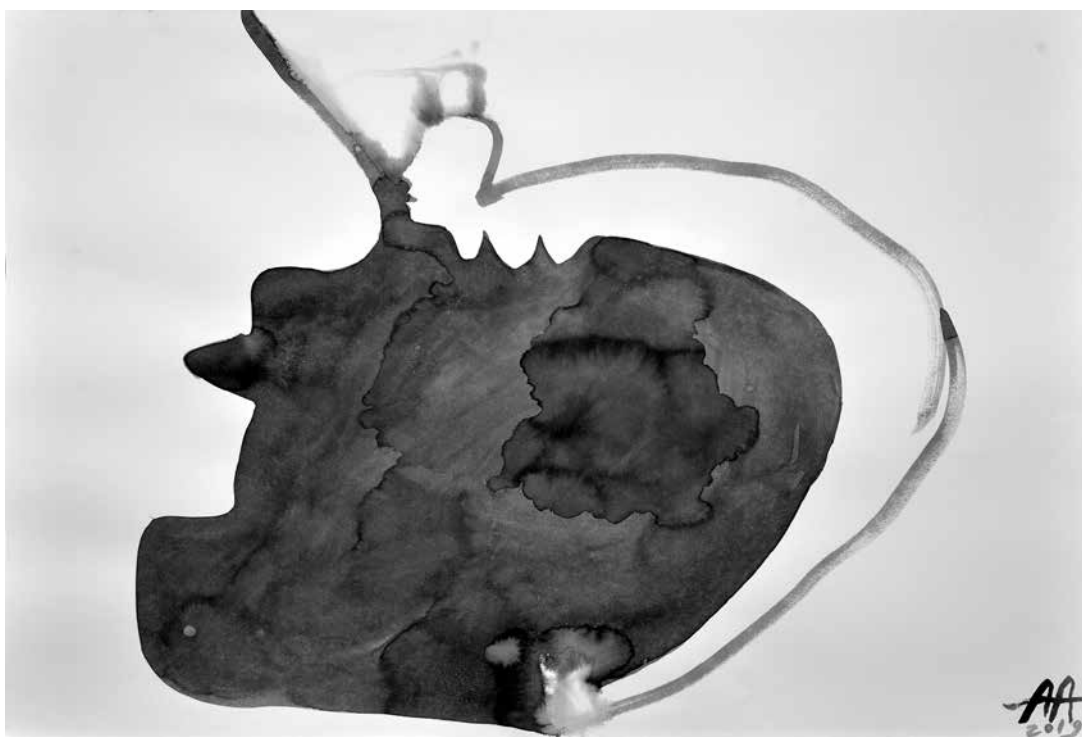
*Minunata gambă roditoare, 2019,
tinta, Ingres papír, 100 g, 65 × 50 cm*

*Când binecuvântează pot avea fiori, 2019,
tinta, Fabriano papír, 100 × 70 cm*

*Poate o să-i crească aripi,
2019, tinta, Fabriano papír,
70 × 100 cm*

*Îi crește coroana, 2019,
tinta, Fabriano papír,
70 × 100 cm*

Ce bine e când Lupoica mă întâmpină,
2019, tinta, Fabriano papír, 100 × 70 cm

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Miért jöttél haza?

Esszé

– És miért jöttél haza? – mostanában egyre többen kérdezik tőlem. Jó kérdés. Miért is? Miért jön haza az ember egy olyan országból, ahol az ős és a tél nem túlélőképes napi gyakorlat, hanem az ember kedvéért levő díszlet, valaki szól, és szétnyílik a függöny, jelezve, hogy nyugodtan hátra-dőlhetünk. Ahol mindenütt puhán körülölelő a táj, kulturáltan hullanak a levelek, és habár mindenütt erdő, de sehol dzsungel. Ahol minden hűvösen kék, ezüst és acélszürke, ahol a víz fodrozódása szinte a bőrödet borzongatja, összébbsz húzod a felöltödet, de közben nagyokat kortyolsz friss, oxigéndús levegőből. Most tényleg *magasabban* vagy. Elképzeled: ha itt élnél, tied lenne az az üvegfalú, de nyitott erkély fonott nádszékekkel magasan a tó és ég között lebegőn.

Miért megy el az ember egy olyan helyről, ahol minden kínzó probléma azonnal izgalmas tudományos kérdésre váltható, jól képzett professzorok és jól felszerelt könyvtár csak az óhajod lesik, hogy miben segíthetnek. Ahol mindig van kávé és tea, munkabéd, munkavacsora, amiért neked soha nem kell fizetned, mert a tudomány könnyed valami, áthatja a hétköznapiakat, kulturált társalgás keretében bármilyen komoly probléma felvethető. Nem kell hozzá összeszorított foggal újra és újra nekirugaszkodni, időt faragni rá keservesen, és azt az időt majd úgyis megbánod, mert valaki a szemedre veti. Igen, itt az idő percei számolatlanok, minden idő a tiéd, szabadon gazdálkodhatsz vele, igazi milliomos vagy. A könyvtár emeleti termébe hangtalan üveglifttel suhansz, de nem olyan ez, mint otthon, hogy azonnal tudod, hogy ez most valamilyen európai pályázatból van, és a szomszéd cigányputriban betevőre sem jut. A csupa üveg könyvtárból nézve a tó még kékebb, tavasszal szinte indigó, nyáron lustán elengedi magát, kontúrtales homályos csillogás. Nyáron a könyvtárban amúgy is kevesebben vannak: elviselhetetlen a fény. A dolgok itt tiszták, átláthatók, a jólét alapból jár mindenkinek, de ez a jólét sosem hivalkodik.

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) tanár, irodalmár. Debrecenben és Finnországban szerzett doktorátust. Krúdy Gyuláról írt könyvet, továbbá tanulmányaival, esszéivel, kritikáival folyamatosan jelen van a hazai és magyarországi folyóiratokban. 2018-tól óraadó a Babeş–Bolyai Tudományegyetem szatmárnémeti kihelyezett tagozatán.

Lejárt az idő, csomagolnod kell. Eleinte még könnyedén jössz-mész, ingázol a repterek között, mert még csak ideiglenes az elutazás. Még csak ünnepre vagy nyári vakációra vadászod a jegyeket. Még nem hibázhatod el. A reptereken kötelezőnek érzed a könnyedséget, elragad valami fel-emelő, lelkesítő, fennkölt érzés: transzcendencia. A repülőterek transzcendenciája. Ehhez az is kell, hogy eloldódjanak minden ismerős tájtól. A repterek a seholban vannak. A sötétben hosszan utazol a reptéri buszon, ismeretlen külvárosi tájban, végtelen erdők között, sehogy sem akarsz megérkezni, mígnem a busz kidob egy sosem látott városban,

ahol hajnalban is fény, nyüzsgő embertömeg, sosem álmos, készséges személyzet fogad. A duty free kisboltok közötti kávézók az otthonosság igyekezetei, de te tudod, hogy hiába az ismerős keretek, ez már nem az a megszokott. A körülölelően otthonos. Már csak egy órányira vagy a megsemmisüléstől. A váróba hosszú, alagútszerű folyosón jutsz el könnyedén, sétálva, minden lehúzó csomagtól megfosztottan. A váró maga a purgatórium. A tiszta közöttség, átmenet. Itt már nem is lehet egyebet csinálni, várni kell. Mindenki más nyelven beszél körötted. Te itt nem tudod használni a tiedet. Legfeljebb felhívhatnál valakit a tieid közül, hogy összekapcsolódj ebben a tiszta seholban. Helyette a hangosbemondó minden teret betöltő női hangjába kapaszkodsz, ebbe az otthonos idegen nyelvbe: *hyvät matkustajat*. Mégsem vagy hát teljesen egyedül, ez a dallamos idegen nyelv jelenti most itt az otthont, mint Vergilius, elkísér, és ott fog zengeni benned végig a repülés alatt. *Hyvät matkustajat*.

Miért jöttél haza egy olyan házba, amelyik semmilyen térképen nem szerepel, és a budapesti leszállás után még hosszú az út mindenféle járművel, amíg benyitasz az ajtón. A házba, ahol az ablakból hegedű- vagy zongoramuzsika hallatszik, de ez senkit nem érdekel, senki sem hallja, a tájnak szól a zene, a tájjal lesz egylényegű, mert szeptember van, és szelídek a fények. Egy olyan tájba, ahol az öregek kihalnak a házukból, és a ház egész nyáron zárva van, és többé soha nem tárul ki a fényre. Halott, porladó vályogházak a szeptemberi tájban. Levélként lehulló, nevenincs emberek. Ahol a gond és rosszkedv pusztaságában vékony érként feltörő gyengédség nagy érték. Ahol az akácbozót, bogáncs és számarkóró között Krúdy tájaira ismersz, a *Napraforgóban*

és az *N. N.*-ben tett hosszú bolyongásokra, és észre sem veszed, Krúdy nyelvén beszélsz, gondolkodsz, hosszú, vége-hossza nincs zsongító mondatokban. Az idő is sík táj itt, kiemelkedések nélküli. A halál nem visszavonhatatlan, csak egy kicsit félreállunk, elbáméskodunk valahol, majd egyszer felbukkanunk ismét. Pont, mint Krúdynál. Ám hiába zeng benned ez az otthonos nyelv, gyakran egy idegen nyelvre kell váltanod, egy olyan nyelvre, amelyik hiába körülvesz mindenütt, mindig idegen marad. Dadogsz, röviden válaszolsz, ügyetlenül keresed a szavakat, elcsúszik a hangod, megbicsaklik, már megszoktad, *mindennapi ügyetlenségeinket add meg nekünk ma...* De végső soron elboldogulsz. Szigetet teremtesz végtelen kilátással. Írásba menekülsz, ehhez kell a zene is – valamilyen terápia mindkettő, de ez csak számokra egyértelmű, tevékenységként, az idő felhasználásaként igazolásra szorul.

Miért jöttél haza? – kérdezik tőlem mostanában. Jó kérdés. Még nem tudom, de egyszer majd kitalálom.

MAGYARI SÁRA ROVATA

Látom. Nem látom. Karácsonyi jelek és titkok

Tandem

Már október végétől tele vannak az üzletek a karácsonyi hangulatot árasztó mindenfélével: díszekkel, gyertyákkal, kaláccsal, illattal, hanggal. Azt, hogy ez jó-e vagy sem, most nem célunk megvitatni, sokkal izgalmasabbnak tartjuk a karácsonyi jeleket felvillantani, ezeket szemiotikailag megforgatni. Milyen karácsonyi jeleket használunk manapság vallásos és profán megközelítésben? Hogyan működnek ezek a jelrendszerek, mi a szerepük az életünkben? Erről és hasonlókról tandemezünk így decemberben.

(Kolumbán Adrienn)

„Ettől olyan kellemes, karácsonyi hangulatom lett...” – hallottam sokszor, és mondtam magam is, utalva egy dalra, a fahéj illatára vagy a félhomályos szobában világító gyertyákra. Egyetlen apró tárgy pillanatok alatt előhívja azt a meghitt, várakozással teli érzést, mely a karácsonyt körülöleli.

A karácsonyt Jézus születésének napjaként, a szeretet ünnepeként ismerjük. Gyökerei olyan ókori, kereszténység előtti ünnepekre vezethetők vissza, melyek a téli napforduló idején a nap újjászületésének momentumát helyezték a középpontba. Ezeket az ünnepeket a régi korok emberének alapvető vágya járta át, hogy a sötét, hideg telet a fény, a meleg váltsa fel. A téli napfordulót követően a nappalok hosszabbak, az éjszakák rövidebbek lettek, így földöntúli örömhatalom hatotta át az embereket.

Karácsonyi szokásainkban az ókori pogány elemek és a keresztény hagyományok egyaránt fellelhetők – fejtegetésükhöz érdemes segítségül hívni a szemiotika alapfogalmát, a jelet, ami mindig egy elvontabb jelentésre mutat rá. A jel és jelentés mellett ugyanolyan fontos szerepünk van nekünk, értelmezőknek is, akik nélkül nem valósulhat meg a jelviszony. Egy gondolati tartalom érzékelhető lenyomata-

MAGYARI SÁRA (1976, Nagybodófalva) nyelvész, újságíró, a PKE docense. Tanulmányait Nagyváradon (I. Vulcan Tanítóképző, Ady Endre Sajtókollégium), Temesváron (Művészeti Iskola) és Kolozsváron (BBTE) végezte. Rovatai vannak a Román Rádió temesvári adásában, a Nyugati Jelenben, az E-nyelv Magazinban, a MŰRE lapjában. Kötete: Takázás (esszék, publicisztikák, MŰRE, 2018).

KOLUMBÁN ADRIENN (1996, Székelyudvarhely) a Szegedi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskolájának doktorandusza.

ként – mindig közmegegyezés alapján – jön létre a jel egyik legismeretesebb válfaja, a szimbólum. Amint érzékelünk egy jelet, legyen az képi vagy hangzó, rögtön felelevenedik a mögöttes jelentés, minden hozzá kötődő benyomásunkkal együtt. Innen tehát a karácsonyi hangulat.

A karácsonyfa jelnek tekinthető, hiszen számos olyan képzet társul hozzá, mely túlmutat egyszerű ünnepi kellékvoltán. A karácsonyfa-állítás előzménye a kereszténység előtti időkre vezethető vissza, amikor a zöld ág házba vitelének szokásával a tavasz eljövételét sürgették. Mindazonáltal a zöld ág az életfa mágikus jelentéstartamával függ össze; a keresztény hagyományban biblikus jelentést kapott, a teremtéstörténetben szereplő tudás fájával kapcsolódott össze; az Ádám és Éva történetét elmesélő misztériumjátékokban a tudás fáját fenyővel ábrázolták örökzöld vonása miatt.

A karácsonyfát nemcsak jelként, de jelrendszerként is értelmezhetjük – már csak díszének számbavétele során találkozhatunk titkos jelentésekkel. Régen gyümölcsök díszíték: az alma egyrészt a paradicsomi fa gyümölcsére, másrészt a néphitben Jézusra utal, ahogyan a dal is tükrözi: „A kis Jézus aranyalma...” Később felváltotta a gömb alakú dísz, mely formailag idézi még a szimbólum elsődleges jelentését. A dió szintén Jézus szimbóluma, héja az anyaméhet és a sziklasírt jelképezi, ahol a Megváltó rejtőzött. A karácsonyfa tetején ékeskedő csillag a napkeleti bölcseket vezető betlehemi csillag jele, mely képes felidézni otthonunkban Jézus születésének helyszínét. Manapság elterjedt a templomtoronyra hasonlító csúcsdísz is. A girland szintén a teremtéstörténetre utal, az Évát megkísértő kígyót szimbolizálja. A karácsonyfán levő gyertyák, fényfüzerek a kereszténységben jelentős fényszimbolikát, Krisztust jelenítik meg, aki a „világ világossága”.¹

Karácsonyi jeleink nagymértékben kötődnek a keresztény hagyományhoz, de sok esetben a vallásos jelleget kiegészíti vagy épp felváltja a világi tartalom: a nem hívők karácsonykor a földi szeretetet, a családi együttlétet ünneplik, szimbólumaikat pedig profán jelentéssel ruházzák fel, például a gyertya fényszimbólum marad, de nem keresztény értelemben véve, ugyanígy a gömbről, alma helyett, a teljességre asszociálnak. E jelek éppúgy előhívják számukra a karácsony szellemét, mint a hívőkben a Megváltóhoz kapcsolódó meghitt érzést. Mindkét esetben az ünnep, összes jelrendszerével együtt, a hétköznapiakból való kiemelkedést, a szakrális idő megélését segíti szereteteink, közösségünk körében. A jelentésmódosulás a karácsonyt világibbá,

viszont szélesebb körűvé is tette. Ugyanakkor napjainkban a számos hangsúlyeltolódás mellett – mint a marketing torzító hatása az ajándékok ár-érték arányára nézve – még lényegesebbé válnak a szimbólumok, melyek titkos jelentéseket tárnak fel, és láthatóvá teszik a láthatatlant.

(Magyari Sára)

Karácsonyvárás. Advent időszaka szintén *várakozás*. Valahol ebben az időegységben egy türelemjáték indul meg – erről nemcsak a nyelvhasználat referál, hanem a népi szokások is, esetleg gyermekdalok és mindenképpen a vallásos szokások is. Hiszem, hogy van olyan ember, akinek ott bent a lelkében is van valamiféle ácsingózás erre az ünnepre. És ebben a kontextusban lehet figyelni, készíteni a jeleket.

A vallásos, de a profán gyakorlatban is jelnek minősül az adventi koszorú, mely a gyertyáiban a fokozatosságot, a türelmet hordozza, a kivárás önmegtartóztató fegyelmét, az *Adj Uram Isten, de most rögtön!* magatartása ellenében valami olyasmire ösztökél, ami távol esik a mindennapi gyakorlatunktól, helyzetekben a mai hedonista életszemléletünktől, a bármit bármikor, de inkább azonnal akarásától.

1. További szimbólumokról és jelentéseikről a Pál József és Újvári Edit által szerkesztett *Szimbólumtárból* tájékozódhatunk; kifejezetten a karácsonyi ünnepkör rejtett jelentéseiről pedig Tészbabó Júlia *Karácsony – Magyar hagyományok* című könyve ad remek áttekintést.

Településeink fokozatos díszítései: a fénydekorációk, a fenyőfák, de a karácsonyi dalok is jelzik – ünnep jön. Persze vásárlásra ösztönöznek, eladni akarnak, hangulatukban mégis valami magasztosra készítenének, ha lenne hozzá fülünk. Lelkünk? Tudásunk? Ki tudja?!

Profán megközelítésben a karácsonyhoz leggyakrabban a családot kapcsoljuk. A szeretet ünnepének nevezzük. A fény eljövételét rendeljük hozzá – a fényét, mely nemcsak világít a sötétben, hanem meleget is áraszt, mely utat jelez. Valami irányjelző fény ez, amelyik hazavisz. A populáris kultúra karácsonyi dalaiban sokszor halljuk vissza ezt a hazahívó, hazavezető, szereteteink körébe vonó jelzést. A fahéj, a szegfűszeg, a forralt bor illata szintén csalogat – szinte ígér valamit. Számomra úgy tűnik, csupa vágyakozás ez a karácsonyvárás. A legtöbb ismerősből, az utcán beszélgetőkben, a szomszédokban van valami, ami azt sugallja, készülnek. Persze néha stresszesen, helyenként hangosan, kiabálva, de ahogyan takarítanak, vásárolnak, szerveznek, azt jelzi, valami fontos közeledik. Tudom, hogy ott a megszokás is, meg az illendőség – ez egy kötelező ünnep is, nem lehet kihagyni, mert mit szólnak majd mások –, a novemberi első ködök után a legtöbben mégis örömteli várakozással készülődnek a karácsonyra. És egyre több lesz körülöttünk a jel.

Díszek jelennek meg az otthonunkban is. Megváltozik a nyelvhasználatunk. Több szó esik az ünnepekről. Kicsit halkabbak leszünk. A vallásos ember igyekszik kivonni magát a harsánykodásból, de az étkezési szokások is átalakulnak, ha adventi böjtbe kezdünk. Úgy tűnik, készíti az ember a testét is az ünnepre, de az akaratérő fejlesztése is történik, a fókuszpont áthelyezése, az önmegtartóztatás ereje sikerélményként hat, erőt ad, visszahozza a kontroll érzését.

Az utóbbi években szinte minden karácsony előtt rácsodálkozom minderre: miért tesszük? És vajon mennyire tudato-

san tesszük? Mennyi a marketingfogás benne, és mennyi a valódi készülődés? Mennyi a megfelelni akarás, a szokás ereje, és mennyi a belső vágy arra a bizonyos családi ünnepre?

Mikor a nagyvárosi adventi vásárok megnyílnak, mikor a fénykapuk előtt szelfizünk, mikor kimegyünk a barátainkkal forralt bort inni a térre, látjuk-e magunkon, másokon, hogy mennyire várunk valamire; hogy milyen módon készülődünk. De leginkább az érdekel, vajon látjuk-e, hogy szükségünk van erre az ünnepre. Belátjuk-e, hogy létünk emberségéhez hozzátartozik az idő olyatén szegmentálása, ami kiemeli a hétköznapiak sivárságából, mely kissé megemel. S a nagy készülődés közepette vajon tudjuk-e, hogy valójában mire is várunk? Az a sok jel, amellyel körbe vesszük ilyenkor magunkat, csak dísz, vagy egy értelmező folyamat részeként visz közelebb valami lényegi meglátásához?

Járvány idején vagyunk, egyre több szigorítás vesz minket körül, az idén nem tobzódnak körülöttünk a megszokott karácsonyi jelek, kevésbé harsányan várakozunk. Nekem az idén úgy tűnik, most valóban várakozunk – valami jobbra, szabadabbra, melegebbre. Kíváncsian lesem, mi lesz hát az idei karácsony titka?!

Bevinni a mindennapokba a spiritualitást

Kerekes Gyöngyi kiállítása a Körösvidéki Múzeumban

Kultúra

Harmónia, természetszeretet, istenkeresés, a lélek benső ösvényei. Kerekes Gyöngyi képzőművész alkotásaiból nyílt retrospektív kiállítás november 12-én a nagyváradi Körösvidéki Múzeumban. Afféle visszatekintés ez az elmúlt mintegy harminckét esztendő munkásságára. A tárlatlátogató bepillantást nyerhet a művész öt alkotói korszakába, ezen ciklusok lényegét, esszenciáját mutatja meg a kiállítás. E szakaszok: *Herbárium* (1988–1991); *Egyensúly keresése* (1992–1994); *Változások könyve* (1997–1999); *Spirituális kertek – Íriszek* (2000–2017); *Belső lépcsők* (2020).

A *Belső lépcsők* című tárlaton 69 munka tekinthető meg, az alkotások között találhatók installációk, egyes technikával készült festmények, tusrajzok, akvarellek stb. A tárlatnyitó előtti lámpalázás hangulatban beszélgettünk **Kerekes Gyöngyivel** az alkotásokról, valamint további tervekről. „Itt tulajdonképpen harminckét évnek a legjobb munkái talál-

hatók meg. Nagyon vágytam egy ilyen retrospektív kiállításra. És főleg arra, hogy egy ilyen szép, fehér térben legyen. Vágytam arra, hogy ennyi év után vonalat húzzak: megmutassam, mit is csináltam, és hogy ezentúl merrefelé irányulok. A harminckét év másról nem is szól, mint ezekről a belső lépcsőkről. A lényeg: közelebb kerülni Istenhez. Vagyis hogy a mindennapjainkban jelen legyen a spiritualitás. Ahogy Hamvas Béla mondja, jó, ha az ember magával hordoz egy-egy meditációs objektumot, ami lehet egy mondat vagy egy kép, ami behozza a mindennapi teendőink közé a lelkeséget, Isten jelenlétét. Hamvas Béla nap mint nap – úgy írja a *Scientia sacrában* – a semmiből előhúzott egy mondatot, és rögtön felülemelkedett a mindennapi problémákon. Mindez bizony különösen fontos ezekben a mostani nehéz időkben. Nagyon hálás vagyok a Körösvidéki Múzeum vezetőinek, hogy ez a kiállítás egyáltalán létrejöhett, és nagyon-nagyon örülök. Hogy mi foglalkoztat mostanság? Az új projektem egy huszonöt éves projekt. Akkor határoztam el, hogy meg fogom csinálni a *Változások könyvének* lapjait falevelekből, amikor a római katolikus püspöki palotában volt kiállításom. Ez következik most: a *Változások könyvének* külön-

Fotók: UJVÁROSSY LÁSZLÓ

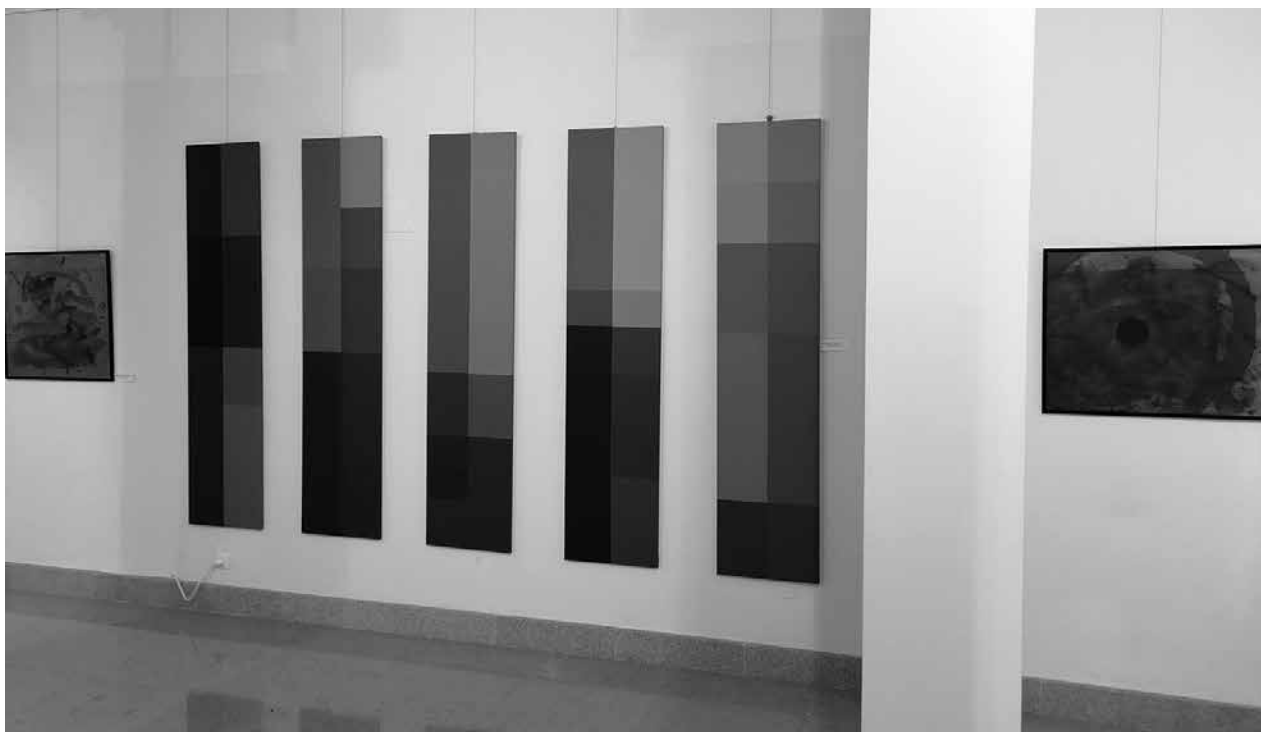
bőző lapjai színes falevelekből. Remélem, végre meg tudom csinálni ezt a projektet, már nyugdíjas vagyok, több a szabadidőm.”

A vernisszázson **Traian Ștef**, a *Familia* folyóirat főszerkesztője méltatta a kiállítás anyagát, a kreativitás különféle „könyveit”. A változatos struktúrák és képzőművészeti technikák, stílusok mellett kiemelte az alkotó spiritualitását és természethez fűződő különleges kapcsolatát, valamint a kompozíciókban rejlő költőiséget.

Házigazdaként **Aurel Chiriac** múzeumigazgató egyebek mellett szólt az alkotások szofisztikált egyszerűségről, letisztultságáról, meditálásra készítő meghittségéről.

A *Belső lépcsők* című retrospektív kiállítás január 17-ig látogatható.

TÓTH HAJNAL

Herbárium 5 (1989)

Belső lépcsők (2020)

HERBÁRIUM (1988–1991)

Minden, amit alkottam, a marosvásárhelyi szülői ház kertjében megélt élményből fakad. Lenyűgözött az ég, a föld, a szél, az eső, a növények, a virágok, a színek szépsége. Amit átéltem, a természettel való egység nagyszerűsége, a „Minden Egy” békéje volt, a természetes spiritualitás. C. G. Jung szerint az embereket három nagy vágy mozgatja: Erősz, hatalomvágy és vágy Isten, a transzcendens után. Esetemben ez az istenkeresés, az Önvaló keresése köti össze tematikában összes műveimet 1988-tól a mai napig. Akkor készítettem az első rajzom a *Herbárium* című sorozatból. A falevelekből számokat vágtam ki. Spontán, ösztönös gesztus volt. Csak jóval utána olvastam a számmisztikáról és arról, hogy az univerzum számokkal leírható. Kezdetben elbűvölt a mimetikus kifejezőmód, vagyis a tárgy illuzórikus megjelenítése. A falevél számomra meditációs objektummá lényegült, amely összeköt a láthatón túli világgal.

EGYENSÚLY KERESÉSE (1992–1994)

Alkotó munkásságom második ciklusa az *Egyensúly keresése*, amelyben szimbólumokkal fejezek ki örök érvényű igazságokat. A szimbólum görög eredetű szó, az elemek egyesítését, konvergenciáját jelenti. Eredetük időtlen, mivelhogy a metafizikum, amely a lényegük, örökkévaló. A gesztus kifejezőerejét használom, amely számomra a mozgást, az életet jelképezte, szemben a sakktábla szigorúságával, a törvény jelképével. A sakktábla Indiából ered, mély jelentéssel bír, vagyis a valóságot ellentétes erők színhelyeként ábrázolja. A fekete/fehér négyzetek a jó/rossz, fény/sötétség kettősséget jelképezik, akárcsak

a jin/jang jel. Tehát ebben a sorozatban már absztrakt formákkal, gesztusokkal fejezem ki magam. Örömteli felszabadulás periódusa volt, megélve a szabadság élményét a papír vizuális terében. Komor színnek jellemzik ezt a korszakot, mivel drámát éltem meg, belső harcot a Fény és Sötétség között. Munkáim elválaszthatatlanok a belső élményeimtől, olvasmányaimtól, lelki fejlődésemtől. Ez a sorozat magában foglalja a *Tat tvam asi* témát is. Ez egy védánta fogalom (szanszkrit), és két fordítása van: „Ez vagy te”, vagyis fény és árnyék, és „Én te vagyok”, vagyis mindannyian lelkek vagyunk, Istenben egyek vagyunk. E témának munkái tudatosodási lépcsőfokok voltak, vagyis hogy mi emberek többek vagyunk, mint az egónk.

VÁLTOZÁSOK KÖNYVE (1997–1999)

Ebben a szakaszban a *Ji King* filozófiai mű foglalkoztatott, amely dialektikus magyarázata a világnak és az erkölcsi elveknek. Ez a könyv eredetileg jóskönyv volt, és kozmológiájának tulajdoníthatóan, amely az embert és a természetet egy és ugyanazon rendszer részének tekinti, nagy hatással volt a kínai magatartásra. Olyan gondolatokra összpontosít, mint: az ellentétes erők dinamikus egyensúlya, az események folyamat jellegű lezajlása és a változás elkerülhetetlen elfogadása. A változás az egyetlen állandó. A könyv 64 szimbolikus hexagramot tartalmaz, ezek helyesen interpretálva mély jelentéssel bírnak, és alkalmazhatók a mindennapokban. Meglepő felismerés volt számomra tudatosítani, hogy az egyetlen állandó a változás. Ez paradoxonnak tűnik, de igazság. Napjaim részévé téve írásait „böls barátira” tettem szert, ahogy C. G. Jung mondja, aki

tanácsért ugyancsak hozzá fordult. E sorozat kompozícióinak témája a változás.

SPIRITUÁLIS KERTEK – ÍRISZEK (2000–2017)

Munkáim nagy részében az írisz mint növény jelen van, de a *Spirituális kertek* sorozatban a kör szimbolikája által az örökkévalóság, a kozmosz, az istenség, a tökéletesség szimbólumává válik. Kör formátumú munkáimat íriszeknek neveztem, utalva itt a virágra és a szem íriszére is, „a virág lélekszimbólum, és minél inkább spirituális valaki, annál inkább azonosul a virággal mint szimbólum” (Hamvas Béla). A szimbólumok geometriája által jutottam a geometrikus kifejezés-módhoz. A geometria ősi tudomány, mely nem a mindennapokból merít, hanem a transzcendensből. A festmény szintörté- néssé válik, olyan vizuális stílussá, amely elsősorban a szín expresszivitását használja. A keleti filozófia és a japán művészet megalkották a meditatív kifejezőmódot. Cselekvés helyett meditáció. Eleinte ezt a témát színes tussal, papírra, kisebb formá- tumban dolgoztam fel. Később vászonra, akrillal, nagyobb formátumú köröket fes-

tettem. A geometrikus művészi gyakorlat el akar szakadni a történetstől. Arra vá- gyik, hogy kifejezhesse álmai világát: a rendet, egyensúlyt, a derűt. Ez a látás- mód rokon Mondrian miszticizmusával, és emlékeztet Platón mondására az önma- gukban szemlélt egyenes és görbe vona- lakról. Az arányok összhangja hozza létre a kép zeneiségét.

BELSŐ LÉPCSŐK (2020)

A *Belső lépcsők* című festményem öt részből áll. A kompozíciók mély, drámai kromati- kával kezdődnek, majd fokozatosan derűs színekre váltanak. A lila szín ad egységet a több részből álló együttesnek. Ennek a színnek a legmagasabb a vibrációja a spektrumból. A legspirituálisabb szín a fehér után. A belső elmélyülés színe, álta- la isteni lényegünk feltárul. Összetett szín, amely paradox módon kombinálja a vörös melegségét, energiáját a kék hidegségével. Közvetlenül hat az agyi funkciókra, meg- könnyíti az éleslátást, és aktiválja a jobb agy- féltekét. Ebben az alkotásomban akarom kifejezésre juttatni azt, amire egész mun- kásságomban törekedtem: a harmónia, a békeesség, a derű iránti vágy realizálását.

Az irodalom letaszította a trónról a sportot

Covaciu Norbert online könyvbemutatója

A 2017-es Tabéry Géza irodalmi pályázat nyertesének, Covaciu Norbertnek idén jelent meg *Az a fél flakon sör* című novelláskötete a *Várad* gondozásában. Az online könyvbemutatót november 6-án tartották meg. Novelláiban súlyos társadalmi problémákról ír Covaciu Norbert, olvasmányosan, magával ragadóan. Témái között megtalálható a szegénység, az alkoholizmus, a családon belüli erőszak, a kommunikációhiány okozta gondok stb. Odafigyel a részletekre, érzékletesek a tájleírásai, az étkek, étkezések leírása. A csokalyi származású fiatalember magyartanár a Szilágyságban, a *Hepehupa* kulturális és irodalmi lap szerkesztőtanácsának tagja, és már tervezi a következő novelláskötetét. A beszélgetés során mesélt egyebek mellett váradi

egyetemistaéveiről, szilágyságivá válásáról, inspirációkról, tervekről.

Covaciu Norbert beszélgetőpartnere **Szűcs László**, a *Várad* folyóirat főszerkesztője, a debütkötet szerkesztője és **Kemenes Henriette** költő volt. Bevezetésként elhangzott: a novelláskötet már a tavasz folyamán megjelent, ám az élet és a járvány közbeszólt, ezért mutatják csak most be Nagyváradon, s ugyan közönség előtt szeretnék volna, csupán online van rá most lehetőség. Zilahon a nyár végén még sikerült egy hangulatos szabadtéri könyvbemutatót szervezni.

Covaciu Norbert gyermekkorá az érmelléki faluban, Csokalyon telt. A középiskolát Székelyhídon végezte, majd Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen diplomázott. Hogy miért lett tanár? Volt vagy három olyan pedagógusa az általános, illetve középiskolában, aki miatt a tanári pályát akarta választani. Még zsenge gyermekkorban, ötödikes kisdíakként elhatározta: pedagógus lesz ő is, de akkortájt még a tornatanárság vonzotta. Aztán középiskolában „az irodalom letaszította a trónról a sportot”. Ezért jelentkezett a PKE magyar nyelv és irodalom szakára. Egyetemi tanul-

A Zoom formátumon zajló online könyvbemutató megörökítése. A beszélgetést mintegy százan követték figyelemmel, szerkesztett változata megtekinthető a Várad YouTube csatornáján

mányainak befejezése után hároméves angliai kiruccanás, tapasztalatszerzés következett. Akkori barátjánője – azóta a hitvese – vele tartott Nagy-Britanniába. Norbert hazajöve-tele után a tanügyben helyezkedett el, ahogyan azt már kiskorában elhatározta. Időközben a mesterképzést is elvé-gezte, ugyancsak a PKE-n. Négy éve magyartanár Szilágy megyében.

A szerző hangsúlyozta: novelláskötete megjelenéséhez köze van néhány PKE-s tanárának is, akiknek sokat köszönhet, irányították, hatással voltak irodalmi ízlésére: Boka László, János Szabolcs, Bíró Annamária, Antal Balázs, Magyarai Sára.

Az is mérőöldkőnek számít az életében, hogy jelentkezett a *Várad* folyóirat és a PKE 2017-es Tabéry Géza novellapá-lyázatára, s annak első díját 2018-ban elnyerte. Elsőéves egyetemistaként már gondolt arra: milyen jó lenne, ha önálló kötete jelenne meg. Persze volt benne sok kétely, bizonytalanság. Amikor befejez egy szöveget, sokszor érzi úgy, hogy nem elég jó az írás, lehetne sokkal jobb is. Min- dig arra törekszik, hogy ne adjon ki a kezéből olyan írást, amit később megbánná. Az *a fél flakon sör* című novelláskö- tetének anyagát mintegy tizennégy hónap alatt írta meg. Számára a külső megformálás, a jó mondat, szép szöveg nem elegendő. A mondandó fontosabb. Olvasóként is erre figyel.

Írásaira hatással van a többi között a gyermekkora, a nagy- szülőknél töltött esztendő. Az ember saját magát, az emlé- keit, a személyiségét is beleírja a szövegeibe. Ez részben tudatos. Fontos a különféle gondoknak, érzelmeknek a kiírása önmagunkból. Az írás terápia is.

Hogy miként vált szilágyságivá? Felesége zilahi születésű. Amikor hazatértek külföldről, két választásuk adódott: Nagyvárad vagy Zilah. Ez utóbbi mellett döntöttek. Norbert hozzáfűzte: lassan kezdi érezni, hogy már oda tartozik. Az ugyancsak elősegíti e folyamatot, hogy Vicsai Zsolt főszerkesztő felkérte, vegyen részt a *Hepehupa* folyóirat szer- kesztésében. Szóval szépen összegyűlt: család, munka, barátságok. Ez utóbbiak is lényegesek, még ha ő inkább ott- honülő típus is. Emiatt a karanténos idők sem viselik meg

annyira. Próbálja észrevenni bennük a jót is, az alkotásra való időt. A *Hepe- hupáról* még annyit: a lap negyed- évente jelenik meg, és önkéntes ala- pon készül. A lapcsinálás oroszlánré- szét Vicsai Zsolt végzi. Amikor Nor- bert az első lapot a kezébe vette, meg- írta Vicsainak a véleményét: azt is, amit jónak tart, és azt is, amin sze- rint változtatni kellene. A főszer- kesztő pozitívan reagált a levelére. Norbert a szerkesztőbizottság tagja- ként a tanácsok és egyéb teendők mellett írásokkal is szolgál a lapnak.

A szerző az online bemutatón felol- vasta két novelláját kedvcsinálónak. Volt, amihez a szöveg keletkezésének történetét is hozzáfűzte. Például van egy kortárs magyar szerző, aki szél- sőséges nézeteket vall bizonyos dol- gokról, ám néhány szövege meglepő- en jó. Az egyik novellája olvasásakor Norbert azt érezte: az író „ellopta” egy történetét, s annak a szereplőit. Kihívás volt számára úgy megírni a történetet, hogy a plágium gyanújá- nak még az árnyéka se vetődjön rá. Így született meg a *Dinnye* című novellája. Norbert általában kétféle- képpen ír: vagy saját tapasztalat a kiindulópont, vagy olvas valamit, aminek olyannyira a hatása alá kerül, hogy írásra inspirálja. És van, amikor a kettő ötvöződik, mint a *Dinnye* esetében.

A szerzőnek fontos, hogy a története- iben megfogalmazódjon valamilyen tanulság, vagy legalábbis elgondolko- dásra késztesen. *Mindenki* című novellájában találkozik a jelen és a múlt. *Kondérban főni* című történe-

tében váradi helyszínek tűnnek föl furcsa körforgásban, és összemosódnak az idősíkok. E novella megírása ugyancsak kihívás, személyes elvárás volt. Saját élmények és a múlt század eleji Várad bukkán föl benne. A váradi egyetemi évek erősen hatottak rá. A város lényeges állomása az életének. Az első irodalmi megjelenés ide köti.

Az online esemény egyik követője hozzászólásban kérdezte: milyen írókat ajánl olvasásra? Mire a gyors válasz: Borges, Esterházy és Nádas.

Befejezésül elmondta a szerző, hogy már tervezi a következő kötetét. Novellafüzérbe iktatott novellák lesznek, eléggé érdekes szerkezet. Hasonló témákról ír, mint *Az a fél flakon sör* című könyvében. Nem szívderítő olvasmányok, de fontos mondanivalóval bírnak.

TÓTH HAJNAL

BAKÓ ENDRE

A füzesek kósza dalosa

Az önreflexió Dutka Ákos költészetében

Dutka Ákos kései aratásnak emlegetett 1934-es verseskötvét Hevesi András így méltatta a *Nyugat*-ban: „A századvég után (...) ez a költészet szabadította öntudatra Magyarországot egész ösztönéletét. Nem mindig tökéletes költészet ez, de úgy látszik, sorsdöntő.”¹ Ennél frappánsabban ma sem lehetne meghatározni e hullámmó mélységű, nem túl terjedelmes, de nélkülözhetetlen életművet, amely a maga szerény módján hozzájárult a XX. századi modern magyar líra felvirágzásához, elsősorban vonzó költőiségével.² Merésznek tűnik, de talán nem alaptalan az *Új Idők* névtelen kritikusának állítása: „Dutka Ákos érdekes jelenség a modern magyar lírában. Ő Ady Endrének közvetlen elődje és egyenes utódja egyszemélyben. Ady Endre problémái már Ady feltűnése előtt megszólaltak Dutka Ákos lantján. Ady eruptív erejű lírája kellett azonban hozzá, hogy ezek a problémák az irodalom problémáivá váljanak.”³ Dutka később úgy nyilatkozott, hogy tudatosan kísérletezett a jambusok és trocheusok keverésével egy-egy „felcsattanó daktilussal a vers végén”, s nem kevesebbet állít, mint hogy „Ady csinálta is tovább elszántabb hittel és akarattal...”⁴ Mint később látni fogjuk, olykor kellő öntudattal, olykor csüggedten tekintett vissza művészi útjára. Az Osvát Ernőnek ajánlott *Deres harcosok vallomása* c. versben írja: „mi tudjuk álljuk, hogy mi tettük / szebbé a huszadik század magyarját”.

A vele foglalkozó írásoknak se szeri, se száma, sajnos azonban a szerzők többsége a *Holnap* antológiák (1908, 1909) kapcsán Ady szatellitjeként tárgyalja, s nem saját költészetéért nyúl kötetei után. A legnagyobb érdeklődés a *Holnap városa* c. regényes életrajzát (1955) övezte: fővárosi lapokban tíz kritika fogadta, nem szólva a vidéki reagálásokról és irodalomtörténeti forrásértékének későbbi elismeréséről. Ezzel szemben a verseinek viszonylag bő válogatását tartalmazó *Kallódó dallamok* c. kötet (1970) három kritikus érdeklődését keltette fel. A Dutkával foglalkozó kisebb-nagyobb írások

BAKÓ ENDRE (1938, Derecske) újságíró, irodalomtörténész. A KLTE magyar-történelem szakán szerzett oklevelet. Tanított, majd kulturális újságíró lett, tanulmányok, kritikák szerzője, kiadóalapító, a rendszerváltás után pedig a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztője. A debreceni és a bihari irodalom specialistájaként tartják számon, e tárgyban több kötettel jelentkezett. Legutóbbi könyve: Irodalmi őrvárosok – Írások és írók Debrecenről Nagyváradig (Várad–Méliusz, 2016).

az ismert életrajzi tényeket variáló dolgozatok, ilyen vagy olyan értékelés kíséretében, nem szaktanulmányok, amelyek a Dutka-vers geneziséét, alkotását, stílusát vizsgálnák. Félbemaradt pályakép, tehát nem tarto-

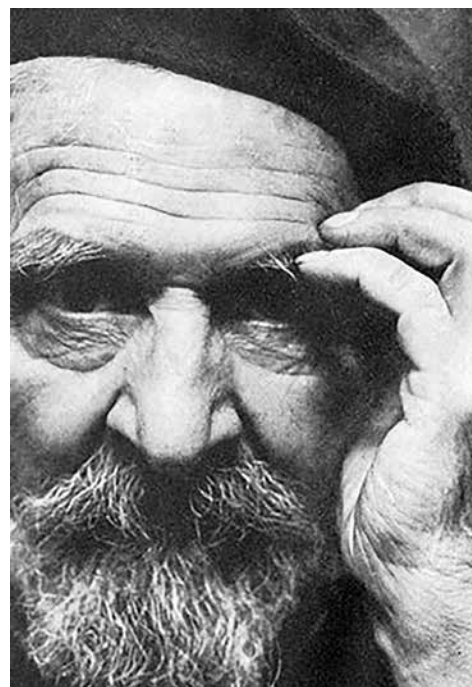
1. Hevesi András, A „Holnap” veteránja, *Nyugat*, 1934. I. 454–455.
2. A költőiséget mint esztétikai értéket nehéz fogalmilag meghatározni, inkább intuícióval, semmint rációval lehet megragadni.
3. Névtelen, Cédrusfa csellón, *Új Idők*, 1934. I. 696.
4. Dutka Ákos, Ami kimaradt a „Holnap városa”-ból, *Magyar Nemzet*, 1957. nov. 23. 7.

zik a szaktanulmány kategóriába Papp János három dolgozata sem, amelyek egy monográfia vázlatának tekinthetők.⁵ E sorok írója egy nagyobb tanulmányban az Adyval való irodalmi barátság szemszögéből tekintette át Dutka költészetét, de ebben sem a poétikai szempontok dominálnak, hanem a tematikai és mentalitásbeli rokon vonások és különbségek.⁶

Ezúttal az egyik jellegzetes, főleg késői Dutka-verstípussal, az önreflexív darabokkal foglalkozunk, ezek az alkotói szubjektumra, a szerzőre reflektálnak az önazonosság értékrendjének helyzettudatában. Dutka gyakran érezte, számba kell vegye: „a lelkünk, a szárnyunk, hogy hova jutott.” (*Uram, te akartad*) Ebben a verstípusban az Én a változó identitásprezentáció kényszerében vet számot önmagával, „predesztinált” költői szerepével, a vágyott teljesítmény elmaradásával, miközben a felelősséget nagyrészt a környezetre, a körülményekre hárítja. Költőnk „közöny és kaján kortársak sorfalán keresztül” hajtotta végre „a Sors parancsát”.⁷

*

Dutka a *Vallomások könyve* című kötetével lépett a nyilvánosság elé 1904-ben. Egy szenzibilis etikai fenomenén maszkját magára öltő lírai alany vágyakozik, szomorkodik, bölcsekedik itt, olykor Reviczky érzés- és szenzuális kultuszát folytatva, gyakran epikus áttételekkel vagy allegóriákkal. Többnyire megszokott hangulatok párája lengi be e költői kisvilágot. Az önálló költői egyéniség még tétován artikulálódik, a tradíció tisztelete visszaszorítja szabad kibontakozását, noha érezzük az érte tett erőfeszítést. Egyik darabjában „divatjamúlt, fakó daloknak” nevezi „rajongó verssorait”, de reménye, hogy „akad csak egy”, akinek révén „lassan, csendben szárnyra kelnek” a dalok. (Prológus I., Tüzek) Újdonság A *riporter* c. verse, mint a modern idők egyik jellegzetes figurájának irodalmi lenyomata, ami egyben stilizált önportré is: a robotos riporter valójában „az álmok rajongó álmodója”. S a stilizált önportré mellett (*Más bolondja*) feltűnik az első „számvetés-vers” (a *Dalok a rengetegből* ciklus I. tagja), már ekkor szükségét érezte az önmegvalósítással való beletörődő szembenézésnek: „Úgy leszorít a köznapiságba / A küzdelem, a harc, s a kenyér, / Sírva beval-

lom: a pénz örök átka / Nemcsak ez
útig – a lelkemig ér.”

Költészete a következő években, (miközben megjárta Amerikát) fejlődésnek indult. Döntő hatással voltak rá Ady Endre „új dalai”, amiért súlyosan megbűnhődött: Ady-epigonnak kiáltották ki, pedig szuverén egyéniséggé nőtte ki magát! 1908-ban jelentkezett új kötettel. *A föld meg a város*

5. Papp János, *Dutka Ákos pályakezdése*, Békéscsaba, 1968, 16.; illetve *Dutka Ákos második pályaszakasa*, Békéscsaba, 1971. 16. A szerző *Dutka Ákos nagyvárad publicisztikája* címmel, uo., 1976. 12. folytatta a tanulmányok közlését, de aztán a munka valamiért abbamaradt, holott egyszeri Soros-támogatásban is részesült.

6. Bakó Endre, Dutka Ákos és Ady Endre – Egy irodalmi barátság természetrajzához, in *Rejtett vízjelek*, 2008.

7. Prológus A *Holnaptól Remetéig* c. kötethez, Békéscsaba, 1966. 9.

egy érzékeny költői lélek kitárulkozása.⁸ Nem forradalmi változásról van szó, a Sturm und Drang láza ismeretlen Dutka tudatában, de új hangokat próbálgat, mert tudja, hogy változás előtt áll a világ. Megszólatatja magyar identitását (*Magyar elégia*), amitől elválaszthatatlan a tájhoz való kötődése: a Körös-vidék. Bihar érzésben, hangulatban feloldott tájképei senki másnál nem jelentkeznek oly plaszticitással.

A sokrétű élmények finom lélekrezdülések. Elégikus hangulatait, természeti benyomásait, a felesége (Magda) iránt érzett beteljesült szerelem örömét az impresszionizmus festői eszközeivel, ritkábban a szecesszió dekorativitásával fejezi ki. A feltűnően gazdag színvilág mellett feltűnik a századvég átmeneti pogányság-kultusza is, ami Dutka esetében sem kereszténység-ellenes gesztus (vallásos kötődését a *Názáreti éjszakák* ciklus őrzi), hanem „a magyarabb magyarság” deklarálása.⁹ Még szerelmi lángolásának hőfokát is atavisztikus vízióval bizonyítja. Amerikai kirándulásának emlékei és kultúrélmények is színezik tematikáját. Ez utóbbiak közé értjük a technikai- és az anyagiség-verseket: *A távíró, Arany kohók, Jön a vonat, A szesz, A szén, Új ekék*.¹⁰ Erősödik társadalmi érzékenysége, jelzi a nyomort, a kizsákmányolást, a kivándorlást, s ez a nyugtalanság elrugaskodás a századforduló idillre hajló szemléletétől, méltán kelt újdonságélményt, ami hatással volt egyik-másik kortársára is.¹¹ A dolgok mélyebb szociális tartalmához azonban nem jut el, ahhoz az impresszionista optika elégtelen. Erősödött a költemények személyes hangoltsága, de ez olykor közelebb áll az általános alanyisághoz, mint a konkrét szerzői személyességhez.

*

A *Holnap* antológiák értékét és hatását az irodalomtörténet elsősorban a közös fellépés erejében látja, nem szabad azonban elfelejteni, hogy a szereplők – Ady vezérségének elismerése mellett – egymásra nemcsak barátként, hanem versenytársként is tekintettek. Dutka startja biztató: az első antológiában 15 verssel szerepel, őt csak Ady előzi meg (39). A második könyvben ugyancsak 15 verssel van jelen, akár csak Ady, Balázs Béla, Juhász Gyula. Emőd Tamásnak 13, Babitsnak 14, Miklós Jutkának 16 verse kapott helyet. Ez erő-

sen szubjektív, lokálpatrióta válogatásnak bizonyult. Ady mellett ugyanis Babits, Juhász Gyula, Balázs Béla is egyre ismertebb költő, a *Nyugat* állandó munkatársa, a váradiak azonban nincsenek az első vonalban. Dutka radikális lendülete megtört, szemléleti horizontja beszűkült, a privát szférába húzódott, így az átfo-gó konfliktus-harmónia viszony egyensúlya az utóbbi javára billent. Olaszországi élményeit idézi erotikus és kulturális motívumokkal, tengeren túli emlékeket versel, máskor bölcs szomorúsággal az elmúlás hangulatában ringatózik. Egy nagy ódában bihari kötődését deklarálja, mindezt csaknem hibátlan művészi eszközökkel.

Az olvasó most azt tapasztalja, hogy a versek többsége biográfikus fogantatású, önportré, morális öntudattal átszőtt informatív állapotrajz, ami nem jelenti az esztétikai funkció feladását. Vagyis költőnk nem a léthez, a világhoz, az emberhez való viszonyát, hanem a maga helyét igyekszik meghatározni, költői pozícióját helyezi versei fókuszába. Az adys *Ajánlásban* írja: „...én örömeimet és bánataimat akartam szavakra váltani”. Majd mentegeti magát: „Az élettel való verekedésben kevés és rövid órák jutottak e szent játéokra...”

Az első versben kissé fáradtan tekint vissza eddigi útjára: „S a bölcsek

8. A *lélek* szó sok versében fordul elő.

9. Komlós Aladár, *Tegnap és ma*, Bp., 1956. 233.

10. Adynál ez a tematika ismeretlen.

11. Máthé József szöveg-összehasonlítással bizonyítja Áprily Lajosra gyakorolt hatását: Áprily és a Nyugatosok, in *Irk.*, 1995/2. 242–243.

békés, fáradt mosolyával / Köszöntöm harmincadik születésnapom.” (*Harminc év*) Öröme csupán az asszony, s gyermeke. Ugyanezt fejezi ki a *Kisvárosi zugból, Robinzon, Nyáresti ének, Öreg hajós vidám zsoltára*. Őszinte önjellemzést kapunk az utóbbi versből: „(...) voltam bús titkok kutatója, / sorsom síró sopánkodója, / ki menni készül s menni nem mer.” Megtorpanását érzékeli, de apatikusan tudomásul veszi. „Ki bánja már, ha megelőznek / Ügyes sajkások, kis kalózok...” (*Öreg hajós vidám zsoltára*). A kötetzáró költemény az önmegvalósítás mérlegelését léthelyzetté tágítja: „Voltam rikoltó napjöttét hívó / Kakasa harcos megsejtett időknek; / Kisváros ormán túl hangzott dalom, / Lábai mégis e homokba nőttek... // (...) És itt talál e kisváros során / A téli est, a nyári alkonyat, / S a szél hurcolja messzi földeken / Eljátszott kincsem: egy-egy dalomat.” (*A kincs*)

Schöpflin Aladár költőnk új kötetében az előbbihez képest nagy fejlődést lát, mert magamagát énekli őszintén, és eszékeivel biztosan bánik.¹² Lényeges kérdést tett fel az *Élet*, a katolikus világ irodalmi folyóirata. Andor József főszerkesztő emlékeztet rá, hogy Dutka a modern költőnemzedékkel indult, s nagy reményekre jogosított. De új kötete csalódást okoz: „...Talán a vidéki város szegényes miliője bénította meg szárnyalását, amit panaszosan említ, talán a komoly készség és belső elmélyedés hiánya.”¹³

*

Dutka elszánt antimilitarista volt. Amikor 1913-ban az a veszély fenyegetett, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia beavatkozik a második Balkán-háborúba, így tiltakozott: „És nincs magyar polgárság, nincs magyar nép, amely felszólaljon, ordítson, tiltakozzon, fellázadjon, hogy nem, nem és nem kell háború, hogy minékünk semmi érdekünk, semmi közünk az öreg Nikita vakmerőségéhez, mi, Magyarország polgárai békésen dolgozni, élni és fejlődni akarunk (...) Minekünk már szavunk sincs, ha százezreket elvisznek közülünk a vágóhídra?”¹⁴ Rövidesen még ennél is rosszabb következett: 1914-ben a Monarchia kirobbantotta az első világháborút. Egyes magyar írók örök szégyene, hogy felcsaptak a Tisza-párti politika hadiszállítójának, s retorikus költeményekkel dicsőítették a háborút, mint ami ismét alkalmat adhat a magyar vitézség bizonyítására.

Voltak, akiket nem tévesztett meg a nacionalista tobzódás, Babits Mihály szavaival „az annexiók kéjvágy”. Ady, Babits, Tóth Árpád, Nadányi Zoltán, Szép Ernő, Kassák Lajos mellett ott állt Dutka Ákos is, aki az első pillanattól elítélte a háborút. A katasztrófa hatására újra a világ, a magyarság, Európa, egyszóval a valóság felé fordította tekintetét. Békevágyának hozadéka az 1915-ben kiadott kis kötete: *Az yperni Krisztus előtt*. Ezzel a 40 oldalas füzetrel kitűnően vizsgázott humánumból, emberségből, a szó egyetemes értelmében. Ő ugyanis nem csupán a magyar életet félti, a provenç-i vagy walesi sebesültet éppúgy szánja, mint a húszéves bojtárt, Könyves Tóth Mihályt. A vérzőzős atmoszférában ez annál bátrabb gesztus, ha tudjuk, „a jó magyar hazafi” kritériumai közé tartozott az ellenség gyűlölete, s ez a költők számára is kötelező volt.

Békevágyát megerősítette két évvel később kibocsátott könyvében. Az *Ismerlek Caesar* nívós kötet. (1917) Ez sem vaskos gyűjtemény – noha a személyiség megint hátrább húzódott –, de fajsúlyos versanyaga révén erős vonásokkal ábrázolja a költő szellemi arcát. A passzivitás több költeményben aktivitásba fordul. Két fő szölam válik ki a kórusból: az egyik a háborús pusztításnak az eddiginél is plasztikusabb bemutatása és egészen az Istenhez fellebbező szenvedélye-

12. Schöpflin Aladár, Dutka Ákos új verseskönyve, *Vasárnapi Újság*, 1912. 1056.

13. Andor József, Dutka Ákos új verseskönyve, *Élet*, 1913/6. 188.

14. d. á. = Dutka Ákos, *Megyünk Montenegróba, Új Nagyvárad*, 1913. ápr. 30. 2.

sebb, türelmetlenebb békesürgetés, a másik a forradalmi radikalizmus. A tömegek elégedetlensége beszüremkedett Dutka versvilágába. Az auftakt egy remek szonett, amelyben a „lírai hős” – itt most helyénvaló a szóhasználat – bízik benne, hogy sirály-sirámú vérző énekében majd magára ismer az Ember. (*Ki voltam én*) A kötetzáró darab szintén szubjektív önreflexió, keretbe foglalja a békeszimfóniákat, ugyanazzal a patetikus felhanggal, mint a nyitány, de ebbe újra belenyilall a kivetettség érzése, amit Dutka a harcosság hiányának tulajdonít. De bizalma töretlen: „Álljunk csak itt, s ez éji csendben / Ne szidj, hogy mért nem verkedtem / Öreg barátom jobb helyet neked. // Álljunk halálig énekelve, / Mint légió, kit Caesar kegyelme / Rómától messze, végekre vetett.” (*Beszélgetés az asztalommal*)

1917-re datálta egy később publikált versét, amely ugyan csak a kivetettséget jelöli meg a magasabb szárnyalás elmaradásának: „Szabad hajómon én, ki kincsrakottan / a végtelennel egyre csak vívódtam, / ketrecek közt ülök, szegény kárhozott.” (*Jaj, aki egyszer végtelenbe látott*)

*

Dutka világnézete a háború nyomasztó viszonyai között mind közelebb került egy szükségszerű forradalmi változás felismeréséhez. Nem meglepő, hogy 1918. október 31-én ott találjuk a nagyvárad forradalmi események sodrában: *Üdvözlégy nép* c. versét maga olvassa fel a Szigligeti Színház lépcsőjén.¹⁵ Egypár nap múlva elhagyja szülővárosát, mert barátja, Bíró Lajos államtitkár meghívta a Külügyminisztérium sajtóreferensének, amely állását nyugdíjazásáig megtartotta.¹⁶ Ez meglepő: a forradalmak alatt kinevezett tisztviselőket már az első ellenforradalmi kormány elbocsátotta, egyeseket felelősségre vont, többek között az egyetemi tanárnak kinevezett Babits Mihályt. Igaza lehet Hegedűs Gézának: Dutkát – apolitikus beállítottságú lévén – jobbról is, balról is elfogadták.¹⁷

Új kötetét, amely 17 évet váratott magára (*Cédrusfa csellón*, 1934), a költő egy utolsó erőfeszítésnek szánja. Akik további emelkedést vártak tőle, a beérést, főleg tágabb szemléleti horizontot remélve, csalódnuk kellett. A költemények nagyobb része korábbi termés, másrészt hiányzik egy-két

élet- és történelmi tapasztalatot szintetizáló darab. A jelent – az irredenta verseket nem számítva – mindössze néhány érintőleges reflexió képviseli, igaz, kemény hangon: (*A régi Ember siratója*) inkább az emlékek árnyas lugasába húzódik, magáról életét áttekintve múlt időben beszél „a múltján tűnődő krónikás kobold”: (*Voltam én is bokrátság legény*). Ebből ered a versteremtő helyzetek gondolati-érzelmi energiaforrása. Az első vers új, de némi meglepetésre *Utolsó vers* a címe, ami eleve az önkontroll szándékára utal: „Játszottam Szépség arany hajaddal, / tűnődtem néhány csendülő rímen, / batyumba gyűlt sok drága emlék, / be kár, hogy némán elviszem // (...) Fogytán a fény... a szürkületben / fűtűrészve magam altatom, / a szörnyű vásárt, mely körém szövődött / nem értem – és nem is hallgatom. // Elmegyek szép csendben, úri göggel. / Most is, örökké mégis álmodom / azt a szebb és tisztultabb világot, / mit építetünk heten Váradon.”

E versnek eminens helye van az önábrázoló költemények arzenáljában, mert hiteles tükör, ellentétben azokkal a téves képzetekkel, amelyek egykori önmagát „vakmerő énekesnek” láttatják (*Pintyőke vigasztalj*), vagy hamis illúzióknak engednek: „Prófétának születtem s magyar

15. Nagyvárad polgársága tüntet a köztársaság mellett és a békéért, *Új Nagyvárad*, 1918. nov. 1. 1.

16. Gulyás Pál, *Magyar írók élete*, VI., 396–397.

17. Hegedűs Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., 1993, Trezor Kiadó, 540–544.

vagyok, / Hazudni nem tudok, hát állok, hallgatok.” (*Hazudni nem tudok*) Egy-két radikális verse ellenére Dutka az elégius kontempláció, a sejtelmek, látomások és a familiáris idill költője, aki a végtelenben bujkál, „mindent sejtve, semmit se tudva.” (*Jaj, ki voltam*) S a kaland a Szépség bűvöletében történik: „Elmúlt a dal, a mosoly, minden, / örök a Szél, a Víz, az Isten, / és én a szépség el nem múló / időtlen életében hittem.” (*Elmúlt a dal...*)

Nemzedékét valami nagy „élet-várás” fűtötte, ami nem következett be, ezért keríti hatalmába az emberben való erkölcsi csalódás, a pesszimizmus. Néha erőt érez magában, cédrusfa csellóján ugyan reszket a dal, de azért pengeti: „(...) Tudom, érzem, utam elhívottság, / mennem kell, bár messziről jövök; / hiába fednek némasággal olykor / ónszínű ködök. (...)” (*Szűz ormok felé*) Máskor kétsége támad afelől, hogy költészete fennmarad-e az idő rostáján. Nem kényszeres tudatállapot ez, de valamiféle válságérzet, belső bizonytalanság visszatérő szimptómája: „November... most kérdezd meg magad, / mit művelt hát szíved, szád, kezed? / egy árva gyertyát horpadt sírodon / gyűjt majd vajon az emlékezet?” (*November*)

Sajnos a magyar sorskérdésekről nincs egyetlen Ady-mélységű költeménye sem, igaz, Dutka szerint „Nincs senki, ki meglelné a dalt, / hogy megmutassa a mát: a vert magyart.” (*Hazudni nem tudok*) Ami annak tűnik, az reális történelmi analízis híján afféle fátummal perlekedő, itt-ott retorikába csapó irredenta kesergés.¹⁸ (*Várad, Bihari ember szüreti nótája, Az én hazám, Levél a váradi bodegába, Haza – az ifjúságba, Haza kell mennem* stb.) Ennek érzelmi háttere a trianoni békediktátum okozta fájdalom: Dutka számára Nagyvárad a mikrokozmoszt, de az univerzumot egyként jelentette, amely most elveszett. Szerelmi lírája és hangulatköltészete (enteriőrök, szonáták, vallásos etűdök) azonban nem veszít érzelmi gazdagságából és érzéki szépségéből. Dutka 10-15 darabbal hozzálát Bihar és Várad mitizálásához, ami számára még eleven, édesbús élmény, az olvasónak már irodalomtörténet – állapítja meg Bisztray Gyula.¹⁹ Írásban és szóban megvallotta a liberalizmus korának vállalását, *A Holnap* (és a még mindig vitatott) forradalmas Ady iránti hűségét, mindennek kétségtelenül volt világnézeti üzenete, hogy ne mondjuk, politikai kockázata. Gesztusokat tett az ellenfor-

radalmi rezsimnek is. Például konzervatív lapoknak dolgozott (*Új Idők, Budapesti Szemle*), elfogadta a valaha megvetett Petőfi Társaság meghívását, ráadásul egy félig-meddig diletáns erdélyi költőt, Kiss Menyhértet, Ady ádáz ellenségét méltatta székfoglaló beszédében.²⁰ Nemhiába vonta kétségbe Gyökössy Endre a modernitás iránti elkötelezettségét is, Pósa Lajos, Szabolcska Mihály, Kozma Andor rokonának tekinti.²¹

A korszakösszegzésnek szánt kötet megjelenése után sem némult el Dutka Ákos, de ritkán jelentkezett. Ő maga is érezte, a versekből kitekintő küzdő, szenvedő művész nem adekvát a szerző privát személyiségével. Nem akart hamis képet festeni magáról, de nem tudta megőrizni szubjektumának egységét, a hivatalnokkezisztencia és a művész-attitűd aszinkronba került. A helyzetből származó konfliktust képzelt énkettőzéssel anekdotikusan oldja fel: „A Titán, aki rangot sohse várt, / Fáradt szívével nagyságosra vedlett. / Ne irigyelje szegényt senki se, / Egy élet árán, hogy tanácsos úr lett. // Szívében él a garabonciás: / A csillagos, a bélyeges, a senki. / Ki sokat tanult, s egyet jól tudott, / Hittel és lánggal szeretni, szeretni. // (...) A régi

18. E darabok 1945 után nem láthattak nyomdafestéket, s minthogy nincs összes verseinek egybegyűjtött kiadása, ezek azóta is kallódnak.

19. Bisztray Gyula, Dutka Ákos: Cédrusfa csellón, *Magyar Könyvtárak Diáriuma*, 1935. 10–11.

20. *Koszoru*, 1935. okt. 56–59.

21. Gyökössy Endre, Dutka Ákos: „Cédrusfa csellón”, 1934, in *Vasárnapok – hétköznapok*, Bp., 1938. 382–383.

Titánnak most Váradon / Alázattal és könnyesen jelentem: /
Meg ne tagadjál ifjú cimborám, / Azért, hogy én íme, taná-
csos lettem.” (A régi Titánnak)²²

Az 1944. március 19-i német bevonulás napján lemondott
a *Friss Újság* főszerkesztői tisztéről, és kiköltözött
máriaremetei tuszkulánumba.

*

Túlélte Budapest ostromát, a második világháborút, de éve-
kig nem jelentkezett a nyilvánosság előtt, csak 1953-ban
terelődött személyére a figyelem, amikor jelezte, hogy az
Elereszt a pusztá c. vers az övé, s nem Adyé, amint azt
Földessy Gyula tévesen állította. Rövidesen szerződést köt
vele a Magvető Kiadó, s 1955-ben megjelentette *A Holnap
városa* c. regényes korrajzát, amely átütő szakmai és közön-
ségsikert aratott. Még abban az évben tisztelői 60 példány-
ban kiadták rotaprint technikával, *Remetei képeskönyv*
címen, verseinek egy kis csokrát, mely főleg virágverseket
tartalmaz. A kis privát kiadványról a közvélemény nem sze-
rezhetett tudomást, a nemzeti bibliográfia sem tartja nyil-
ván. 1956-ban a forradalmat *Ember és magyar* versével
köszöntötte: „Ha kell még én is veletek halok / Ha engedtek
Ti szent fiatalok”.²³

A költemény elkerülte a „vonalfelvigyázók” figyelmét, a köl-
tőnek nem esett bántódása, sőt 1957-ben a Magvető Kiadó
gondozásában kijött egy gyűjteményes kötete *Fél évszázad
viharában* címmel, amelynek egyharmada az új termés.
Ebbe felvett csaknem minden darabot a *Remetei képeskönyv-
ből*, így az *Új virágénekek* harminc etűdjét. A szerkesztő, Tóbi-
ás Áron javára írjuk, hogy tért nyitott néhány szatirikus
költemény előtt. Elsősorban *Az épül a torony* címűre gondo-
lunk. A könyv a lehető legrosszabb időben látott napvilágot,
1957 nyarán a közhangulat nem volt alkalmas arra, hogy
költészete az irodalmi diskurzus centrumába jusson. Jellem-
ző, hogy egyetlen névtelen recenzió fogadta. A pálya végén
járó költő joggal teszi fel magának a kérdést *Költő voltam* c.
verseben, hogy hova jutott, mit váltott valóra fiatal álmai-
ból. Nemzedéke egy-két kivételtől eltekintve elvonult, magá-
nya így felerősödik, megterhelve kétségekkel: vajon költő-
nek mondhatja-e magát? A választ mindig a hangulat modu-

lálja. Abban bízik, hogy lesznek szí-
vek, amelyekben visszhangra talál
„néhány árva verssora”. (*Végrendelet*)
Épp ezért igényt tart a költői rangra.
(*Mit vinnék el?*) Az új idők megszál-
lottjának nevezi magát, úgy érzi,
újító érdemei vannak, azonban nem
kap méltó elismerést: „És így marad-
tam koldusa koromnak”. (*Semper
solitudo*) A mellőzöttség fájdmát
büszkeséggel ellenpontozza. Ebben
a hangulatban fogant *A marathoni
futó*: „Tudtam: futhatok én bármilyen
merészen / Másokért – Marathonba
nem én érkezem. / Futottam mégis,
hittel és dalolva / Egy félévszázad
száz örvényin át.”

1965-ben válogatást bocsátott közre
a Magvető Kiadó az immár 84 éves
költő verseiből *A vénség balladája*
címen. Három téma uralja a kis
könyvet: a búcsú és számvetés, a fele-
ség emlékezete és Várad idézése.
Az életút mérlege minden versben
ugyanaz, mint az *Ajánlás utolsó verse-
imhez* c. bevezetőben, szerény, de
bizakodásra okot adó: „Tedd le fárad-
tan e kevés batyut: / a szíved, a szád,
a fakó szavút / (...) Ereszd el némán
e csendes verseket, / tudod, hogy lesz,
ki értük emleget, / hiszen a könnyed,
véred rajtuk ég: / egy élet ára, – s
hidd el, ez elég.”

Csak szűk körben vált ismertté *A Hol-
naptól Remetéig* c. (1966) gyűjtemé-
nyes könyve dr. Papp János szerkesz-
tésében. Prológusa a végső számadás,

22. *Új Idők*, 1941. július 27. 107.

23. A vers a *Magyar Ifjúság*
1956. nov. 2-i számában
jelent meg.

amelyről elmondhatjuk, Dutka tisztán, világosan látta magát, nem tetszelgett a zseni pózában, mint annyi más hozzá hasonló jelentőségű kortársa, ám joggal tartott igényt megújító szerepére, s azt is tudta, hogy Ady Endre zseniális költő, de ez nem jelenti azt, hogy más. „Nagy út »A holnap«-tól Remetéig / könnyben, közönyben taposni végig, / kaján kortársak sorfalán keresztül / töretlen hittel – bár sajgott veszettül – / meg nem hajolni, – csak azért is / a Sors parancsát végezni mégis. / Nem dicsőségért, – a szíven szavára // (...) csak olvassátok, ne unt közönnyel – / kíváncsin: egy Élet hogy is törött el – / de így született, ha nem mindig remekbe / a magyar vers megújult tiszta lelke.”

Érzelemgazdag, bensőséges, kulturált, értékekben bővelkedő életmű a Dutkáé, de nem tartozik a nagy költészet körébe. Annak titka a korlátlan szellemi szabadságban rejlik. Az irodalomtörténet jogos kérdése, hiányzott-e ehhez Dutka kellő talentuma, vagy a kor, a körülmények fékeztek, fogták vissza szárnyalását? Úgy véljük, elegendő tehetsége volt egy

magasabb röptű pályához, megvolt hozzá gazdag képzeletvilága és kifinomult költői eszköztára. A történelmi körülmények csakugyan nem jártak kedvében. De a lemaradás okai mégis elsősorban az ő személyiségében keresendők: a szolid kispolgári életformát választotta, amelyben lehetetlen a világ végtelenségének teljes költői átélése, az egyéniség széles lelki skálájának intenzív kifejezése. Sejtette ő is: „(...) Egy hosszú életet bús robotban éltem: / Pórázon tartott száz béklyós szabály (...)” (*A Nap felé*) Ifjú korában Ady hatására ott állt a pokol kapujában, de egyedül maradván visszalépett. Márpedig „Aki dudás akar lenni, / Pokolra kell annak menni...”

A nyelvi megkülönböztetés is diszkrimináció

Kérdések és válaszok az Etnikumközi Monitor 2020 kutatás eredményeiről és következtetéseiről

Társadalom

Októberben mutatták be Sepsiszentgyörgyön az Etnikumközi Monitor 2020 elnevezésű kutatás eredményeit. A *magyarellenesség és a Covid-19 hatásai a politikai kultúrára Romániában* című felmérés a járványhelyzet miatt telefonos lekérdezéssel és online felméréssel folyt, s módszertani újjátást is tartalmazott.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete kisebbségi fórumának idén az online gyűlöletbeszéd volt a témája, ehhez kapcsolódott a Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Bálványos Intézet Etnikumközi Monitor 2020 kutatása, de tankönyv- és kommentelemzés is zajlik a téma kapcsán, tudtuk meg.

A felmérés során telefonon 1469 embert kérdeztek meg 2020. július 16. és augusztus 8. között, az online adatfelvétel pedig augusztus 2–23. között zajlott, erre 1149 személy adott választ, derül ki az Etnikumközi Monitor 2020 gyorsjelentéséből. Több kérdést is vizsgáltak, s mint a kutatók elmondták, voltak esetek, amelyekben igazolódtak hipotéziseik, azonban meglepően magas volt a magyar nyelv elutasítottsága. Nemcsak románokat, romániai magyarokat is megkérdeztek az említett időszakokban, vizsgálták a saját tapasztalatokat a megkülönböztetésről, mérték a diszkrimináció elfogadottságát, továbbá a gazdasági etnocentrizmus és az állampolgári jogegyenlőség, a politikai integráció, a nyelvi ideológiák, az intézmények iránti bizalom és a kisebbségi jogok elfogadottságának mértékét is.

A megkérdezetteket két csoportra osztották: az egyik számára általánosan fogalmaztak a kisebbségekkel kapcsolatban, a másik csoportban konkrétan a magyarokra kérdeztek rá, s a válaszok közötti különbséget definiálták magyarellenességeként. A megkérdezett románok 29 százalékát zavarja, ha magyar beszédet hall társaságában vagy utcán, kétharmaduk szerint ha egy román megjelenik egy

magyar társaságban, azonnal át kell váltani román nyelvre, s szintén kétharmaduk vélekedik úgy, hogy a magyarok nem is akarnak megszólalni románul. A nem anyanyelvi szintű román társalgás elfogadottsága kapcsán kiderült, hogy a megkérdezettek 55 százaléka megengedő, ha más nemzetiségűek helytelenül, akcentussal vagy akadozva beszélnek románul, ám a magyar kisebbségektől ezt csak a románok 21 százaléka fogadja el.

Az eredmények kapcsán megfogalmazódott kérdéseinkre **Kiss Tamás** szociológus, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa, **Székely István Gergő** politológus, a Székelyföldi Közpolitikai Intézet kutatási igazgatója és **Toró Tibor** politológus, szociológus, a Sapientia EMTE oktatója, a Bálványos Intézet kutatási vezetője válaszolt.

Több intézet részvételével készült el idén az Etnikumközi Monitor 2020. Hogyan választották ki a felmérés témaköreit, illetve ez a kutatás önálló, vagy egy folyamat része?

Kiss Tamás: A felmérés a Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Bálványos Intézet együttműködésével készült, a Transylvania Inquiry közvélemény-

kutató cég az adatfelvételt bonyolította le. Az ENSZ kisebbségi fórumát minden évben Genfben szokták megtartani. Tavaly a kisebbségi nyelveken történő oktatás volt a téma, idén pedig az online gyűlöletbeszéd. Ehhez kapcsolódóan készítettünk egy vizsgálatcsomagot, amelynek négy lába volt. Az egyik volt az Etnikumközi Monitor, ez a romániai népességre reprezentatív adatfelvétel volt. A járvány okozta körülmények miatt nem személyesen vettük fel az adatokat, hanem telefonon, szintén kérdezőbiztosok segítségével. Volt egy magyar adatfelvételünk is, részben ugyanazokkal a kérdésekkel, részben pedig az oktatásra, illetve a román nyelvvel kapcsolatos attitűdökre kérdeztünk rá. Megvizsgáltuk továbbá azt, hogy a tankönyvekben hogyan jelennek meg a magyarok, illetve általában a kisebbségek. Átnéztük az összes alternatív történelem, román nyelv és irodalom, illetve állampolgári nevelés tankönyvet. Ez is elkészült, de eredményeit még nem mutattuk be. A vizsgálatcsomag negyedik lába a legérdekesebb, módszertani szempontból a leginnovatívabb. Itt azt próbáltuk megfigyelni két éven keresztül egyrészt szerkesztett tartalmak, másrészt kommentek formájában az online térben (elsősorban a Facebookon), hogyan jelenik meg a magyarellenesség, milyen eseményekhez kapcsolódóan erősödik fel. Ezen a részen még dolgozunk.

Kiss Tamás

Fotó: FILEP ISTVÁN

Székely István Gergő: Annyiban beszélhetünk egy folyamatról, hogy korábbi kutatások eredményei általában „adják” a következő kutatásokban szereplő kérdések egy részét. Az Etnikumközi Monitor a Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Bálványos Intézet második nagy közös projektje. Az első 2019 folyamán zajlott, ennek eredményeképpen született egy kötet is, a *Regionális barométer* (elérhető itt: <http://szki.ro/portfolio/regionalis-barometer-2019/>). Ebben a kutatásban is volt már egy blokk a magyarokkal szembeni attitűdökről, de ez igazából nem sokban tért el az általában használt, standard kérdésektől a kisebbségi jogokról. Viszont akkor jött egy olyan ötlet, hogy meg kellene vizsgálni, beszélhetünk-e specifikusan magyarellenés (vagy magyarbarát) beállítódásokról, megnyilvánulásokról a többségi lakosság körében, vagy csak általánosan kisebbségellenes (vagy kisebbségbarát) beállítódásokról, illetve van-e bármi specifikus abban, ahogyan a románok a magyarokhoz viszonyulnak.

Toró Tibor: A Bálványos Intézet, amelynek kutatási vezetője vagyok, illetve a Székelyföldi Közpolitikai Intézet minden évben egy nagyobb kutatást tervez közösen elvégezni. Az eredeti terv az volt, hogy lesz egy nagy mintás, kérdőíves kutatás, amely egy papíralapú lekérdezést feltelezett volna román és romániai magyar mintán. A járványhelyzet bekavart ebbe, de a felmérést így sem szerettük volna hanyagolni, mert fontosnak gondoltuk szisztematiku-

san megvizsgálni, hogyan néz ki a román–magyar viszony. Román részről a magyarellenességre, a magyarok esetében pedig az oktatáspolitikára, a nyelvi ideológiákra, valamint a magyarellenesség percepciójára fókuszáltunk. Úgy döntöttünk, a reprezentativitást megtartva egy telefonos közvélemény-kutatást végzünk. Emellett elvégeztünk egy online kutatást is.

Az Etnikumközi Monitor 2020 készítésekor hogyan oszlott meg a megkérdezettek régiónkénti aránya, illetve mely régiókat mérték?

K. T.: Ugyanúgy, amilyen az országos arány. Több mint 1400 személyt kérdeztünk le, ami a közvélemény-kutatások között is nagyobb mintának számít, és arányosan képviselték magukat a különböző régiókban élők. A mintavétel úgy történt, hogy Erdélyből és a Bánságból a kérdezettek egyharmada, Munténiából és Olténiából durván negyven százaléka, Moldvából a maradéka került ki. Gyakorlatilag a teljes Romániára reprezentatív adatfelvétel történt. Az egyes régiókon belül a kiválasztás véletlenszerűen történt, de ügyeltünk arra is, hogy a falusi és városi, férfi és női, illetve különböző korú népesség ugyanolyan arányban kerüljön be, ahogy az a populációban van. Egy véletlenszerű mintának az alapelve az, hogy mindenkinek ugyanolyan esélye legyen bekerülni az adatfelvételbe.

SZ. I. G.: A kutatás egyrészt román, másrészt erdélyi magyar mintákon készült. Mindkét etnikum esetében volt telefonos és online lekérdezés is, de ebből csak a telefonos tekinthető reprezentatívnak. Mind a magyar, mind a román minta reprezentatívnak tekinthető az erdélyi magyarokra, illetve Románia lakosságára nézve nem, életkor, iskolázottság, a település típusa és regionális megoszlás szerint. A mintában az egyes régiók lakóinak az egymáshoz viszonyított aránya is jól megközelíti az adott régiók valós lakosságának (illetve magyar lakosságának) egymáshoz viszonyított arányát. A súlyozott magyar minta regionális megoszlása: Székelyföld (Hargita-Kovácsna) 32,4%, Közép-Erdély (Maros-Kolozs): 25,2%, Partium (Bihar, Szatmár, Szilágy) 24,5%, szörványmegyék 17,8%. A romániai minta esetében ezek az arányok (szintén súlyozás után): Munténia és Dobrudzsza (beleértve Bukarest): 33,7%, Olténia 9,9%, Erdély és Bánság 31,9%,

Moldva 24,5%. Az erdélyi magyar minta 968, a romániai minta 1469 főből állt.

T. T.: Volt egy román és egy erdélyi magyar minta, mind a kettő reprezentatív. Az egyik a teljes román népességre, a másik a teljes magyar lakosságra. A román esetben véletlenszerű telefonszámokat generáltunk, és volt egy kvóta, hogy minden régió arányosan szerepeljen a mintában. Telefonon 1469 személyt kérdeztünk meg, és a tradicionális régiókat vettük alapul. Mivel a Bánság és Dobrudzsza kisebbnek számít, globálisan a Bánságot Erdéllyel, Dobrudzsát pedig Munténiával vontuk össze. Emellett régióként jelent meg Moldva és Olténia is.

Székely István Gergő

Fotó: SZEMÉLYES ARCHÍVUM

Erdélyhez a Partiumot is hozzáértjük?

K. T.: Igen, a Partium nem volt külön rétegkategória a mintavételben, a Bánság az volt, a Partiumot az erdélyi megyékhez soroltuk.

T. T.: A magyar mintában a Partium külön arányos egységként szerepelt. A magyar mintában négy régiót különítettünk el, a Partiumot, amely Bihar, Szatmár és Szilágy megyéket jelentette, Közép-Erdélyt, amely Kolozs és Maros megyének a tradicionálisan nem Székelyföldhöz tartozó részéből állt össze, a Székelyföldet, valamint a szórványmegyei települései egy külön negyedik kategóriában szerepeltek.

Kimutatható-e különbség az eredményekben ott, ahol nincs közvetlen kapcsolat a magyar és román etnikumúak között?

K. T.: Igen, markáns különbség. Általában azokon a területeken, ahol nincsen kontaktus magyarok és románok között, a magyarokkal szembeni intolerancia nagyobb fokú. Az erdélyi románok a legtöbb vonatkozásban toleránsabbak a magyarokkal szemben, akár a társadalmi távolságokra gondolunk, akár olyan dolgokra, mint a magyar állampolgárságnak az elfogadottsága. Ez az erdélyi románok között kétharmad fölött van. De ez nem egy univerzális összefüggés. Van néhány olyan kérdés, amiben az erdélyi románok intoleránsabbak, és ezek olyan kérdések, ahol adott esetben a magyar és a román elitiek között konkurenciaviszony állhat fenn. Például a hivatalos nyelvhasználattal szemben az erdélyi románok nem megengedőbbek, mint a más területeken élők, sőt. Ez azért van, mert a hatályban lévő törvény, amely előírja, hogy az önkormányzatok, illetve a dekoncentrált intézmények közönségszolgálatán magyarul beszélőket kell alkalmazni, akár tízezer állást érinthetne Erdélyben, ha a törvényt ténylegesen betartanák. Ezt nyilvánvalóan konkurenciaviszonynak érzik az erdélyi románok. Vagy kisebb arányban értenek egyet azzal, hogy a magyarokat meg lehet választani polgármesternek vagy parlamenti képviselőnek. Egy sepsiszentgyörgyi vagy marosvásárhelyi románnak az szimpatikusabb, mint egy bukarestinek, hogy a magyarok ne indulhassanak ezekért a pozíciókért. Tehát ahol konkurenciaviszony van, ott nincs nagyobb tolerancia.

Azonban a hétköznapi társadalmi távolság tekintetében, illetve más, konkurenciaviszonyt nem implikáló helyzetek esetében egyértelműen elfogadottabbak az erdélyi románok.

SZ. I. G.: Igen, vannak ilyen különbségek, de a mintázatok nem annyira egyértelműek, hogy teljesen alámasszák az ún. kontakthipotézist, vagyis azt, hogy ahol együtt élnek különböző etnikai csoportok, ott kedvezőbb attitűdöket táplálnak egymás iránt, mint ahol csak hallomásból ismerik egymást. Ebben a felmérésben például a havasalföldi válaszadók jóval magasabb arányban válaszolták azt, hogy a magyar–román viszony konfliktusos, mint az erdélyi románok. Csakhogy a moldvaiak körében is igen alacsony volt ez az arány... Egy másik kérdés, amelyen tetten érhető volt a havasalföldiek (és főleg az oltyánok) kedvezőtlenebb hozzáállása, hogy miként értékelik a magyarok jogait, e tekintetben az oltyánok közel harmada gondolta azt, hogy túl sok jogunk van. E tekintetben már az erdélyi románok vélekedtek a legkedvezőbben, de a moldvaiakhoz képest a különbség még mindig elég kicsi volt (16, illetve 18 százalék szerint van túl sok joguk a magyaroknak). Egy másik érdekes eredmény volt, hogy az erdélyi románok nagyobb arányban szavaznának egy magyar elnökjelöltre (45 százalék szavazna rá, szemben az oltyánok 29, a munténiaiak 38 és a moldvaiak 40 százalékaival). A román nyelv helytelen vagy akcentusos használatát illetően is toleránsabbak az erdélyi románok, viszont azt a felvetést,

hogy a magyar tömbzónákban élő román gyerekek magyarul is tanuljanak, a moldvaiak támogatták legnagyobb arányban. Vannak tehát olyan adatok, amelyek a kontakthipotézist látszanak alátámasztani, de a kép nem teljesen egyértelmű.

T. T.: Bizonyos dolgokban igen, más dolgokban nem. Több típusú kérdés volt. Voltak, amelyek a diszkriminációra vagy a diszkrimináció percepciójára irányultak. A kutatás egy módszertani újítást tartalmazott, a megkérdezettek fele általánosan, a kisebbségekre vagy más etnikumúakra vonatkoztatva kapta meg a kérdéseket, míg a másik fele ugyanazt a kérdést csak a magyarokra kihegyezve. Abból indultunk ki, hogy a kettő közötti különbség adja ki a magyarellenességet. Bizonyos kérdésekben alacsonyabb a magyarellenesség azok esetében, akik érintkeznek magyarokkal. Például az erdélyi és bánsági románok toleránsabbak azokkal a magyarokkal, akik rosszul beszélnek románul. Érdekes módon, egyes nyelvi kérdésekben a moldvaiak is aránylag toleránsnak mutatkoztak, ellentétben Olténiában vagy Munténiában élő társaikkal.

A román kollégákhoz eljut-e a felmérés eredménye?

K. T.: Ez érdekes, mert sok olyan román kollégánk van, akivel személyes jó viszonyban vagyunk, vagy együtt dolgoztunk. Többek között van nagyváradi román kolléga is, akivel nagyon jóban vagyunk, de kolozsvári és bukaresti is. Hozzájuk nyilvánvalóan eljut. Azt azonban nem mondanám, hogy nekünk személyesen vagy akár a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek (amely kormányzati intézet, kormányhivatalként működő kutatóintézet, és Kelet-Európa szintjén számontartott kutatóműhely) a román beágyazottságunk nagy lenne. Az is jellemző, hogy sok mindent a román szakma angol nyelven kap meg, olvas vagy idéz. Több esélye van tehát annak, hogy elolvasnak, hivatkoznak egy általunk készített tanulmányt, ha az nemzetközi folyóiratban vagy nemzetközileg elismert kiadónál jelenik meg angol nyelven, mint ahogyha ezt mi itt a Kisebbségkutató Intézetnek amúgy akkreditált tudományos kiadójánál jelentjük meg. Az átjárás sokkal inkább a nemzetközi fórumokon és angol nyelven történik meg, mint románul. Holott ez benne van a stratégiánkban, a sajtótájékoztatóinkat is meg-

tartjuk mindig magyarul és románul, és elkészítjük az anyagokat román nyelven is. Az eredmény tehát sok mindenkihez eljut, de a román társadalomkutatás mainstreamjében nincsen benne. Az angol nyelvű publikációknak pedig nagyobb a hatásuk Romániában, mint amit román nyelven csinálunk.

SZ. I. G.: A felmérésről beszámolt néhány román sajtótermék is, ebben nagy szerepet játszhatott, hogy az MTI-n románul is megjelent egy anyag. Sajnos az az érzésem, hogy egyre kevésbé érdekli a románokat és a román sajtót a magyar kérdés, kivéve, ha az konkrét konfliktusról, balhéről szól. Például tavaly a *Magyarok Romániában* filmsorozat készítői kértek, hogy vegyek részt az utolsó, az 1990 utáni időszakról szóló rész elkészítésében. Akkor sokat gondolkodtunk azon, kik lennének azok a hiteles román szakértők, akiket meg lehetne szólaltatni a filmben, hogy ne legyen durva magyar túlsúly e tekintetben. Alig találtunk valakit, végül a régi, jól ismert nevekhez kellett visszanyúlnunk.

T. T.: A terv a következő: a teljes kutatás eredményeiből, a tankönyvelemzést és a kommentelemzést is beleértve, lesz egy angol nyelvű kiadvány. Ez egy bővített kutatási beszámoló, ugyanolyan formátumban, mint ami az első kutatásunkból, a Regionális Barométerből készült. A román kollégák jobb eséllyel olvasnak el angol szövegeket, mint magyarok által írt román nyelvű tanulmányokat. A kérdőíves résznek

volt egy román sajtótájékoztatója is, annak volt némi román sajtóvisszhangja is.

Intézetünk és a kutatásban részt vevő kutatók politikája, hogy a kutatásaink fontosabb elemeiből próbáljunk magas színvonalú szakmai publikációkat írni. Ezek inkább fognak szólni a román kollégáknak is. A bemutatón inkább olyan következtetéseket próbáltunk megfogalmazni, amelyek a politikum számára relevánsak és a nyilvánosság számára érdekesek. Terveink között szerepel konferenciákon is bemutatni az eredményeket. Összefoglalva, úgy látom, hogy a román kollégákkal a kapcsolatunk sokkal erősebb, ha a nemzetközi tudományosság felől közelítünk feléjük, mint ha a két intézet egy saját román nyelvű kutatással próbálkozna. Sokkal gyanakvóbban állnak a magyar intézményekhez. Próbáltunk román partnert keresni ehhez a kutatáshoz, de nem sikerült. Voltak tárgyalásaink, volt, aki komolyan érdeklődött, de végül nem merték vállalni, hogy magyar intézménnyel közösen végezzenek ilyen kutatásokat.

Toró Tibor

Fotó: BÍRÓ SÁRA

Van-e lehetőség hasonló román felmérésekkel összevetni az Etnikumközi Monitor 2020 eredményeit?

K. T.: Sok minden készült korábban. Vannak a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek is anyagai, korábban az Open Society Institute-nak volt a már említett Etnikumközi Barométer nevű kutatássorozata. Abban az Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja, majd a Metro Media Transilvania vette fel az adatokat, majd a kisebbségkutató intézet folytatta ezt a munkát. Tehát a '90-es évek elejétől vannak bizonyos dolgokra adatok. Viszont olyan szisztematikus feltérképezés, ahogy mi most a magyarellenességet megpróbáltuk felmérni, ilyen komplexitású, ilyen módon kidolgozott vizsgálat eddig nem volt.

SZ. I. G.: Kevés felmérés releváns e téren. Viszont az általános, kisebbségekkel szembeni és a specifikusan magyarok iránti attitűdök, viszonyulások megkülönböztetéséhez részben az szolgáltatta az ötletet, hogy korábbi kutatásokban a bukaresti Median Research Centre (<http://medianresearch.ro/>) azt mutatta ki, hogy az emberek kevésbé hajlamosak elnyomni az előítéleteiket (vagyis kevésbé „kapcsolható be” náluk a politikai korrektség mint társadalmi elvárás), ha a konkrét kérdés a magyarokra vonatkozik, és nem más kisebbségre, vagy általánosan a kisebbségekre.

T. T.: Tudatosan úgy állítottuk össze a kérdőívet, hogy bizonyos kérdéseket össze tudjunk vetni régebbi kuta-

tások eredményeivel. Ezek olyan etnikumközi kutatások, amelyeket a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vagy az Interetnikus Kapcsolatok Kutatóközpontja (CCRIT) végzett. Például azt a kérdést, hogy „Mit gondol, hogy milyen a románok és magyarok közötti viszony?”, 1995 óta ugyanebben a formában teszik fel. Ha a kérdést ugyanabban a formában tesszük fel minden évben, az eredmények összehasonlíthatók lesznek, láthatjuk, hogy a konfliktusos viszony percepciója nem változik radikálisan e 25 éves periódusban. Vagy az a kérdés: „Hogyan értékeli a kisebbségi jogokat, túl sok vagy túl kevés joguk van a kisebbségeknek, vagy épp annyi, amennyi kell?” ugyancsak 1995 óta jelenik meg a kérdőívekben, és ebben a kérdésben is stagnálást észlelhetünk. Általában 20-30 százalék körüli azok aránya, akik azt gondolják, túl sok joguk van a kisebbségeknek.

Egyes kérdéseket viszont konkrétan erre a kutatásra találtunk ki, vagy próbáltuk meg operacionalizálni. Ilyen volt az, hogy a társadalmi távolság esetében, amellet, hogy megkérdeztük: „Ön elfogadna-e szomszédnak, családtagnak, munkatársnak, főnöknek más etnikumúakat vagy magyarokat?”, visszakérdeztünk arra is, hogy „Ön szerint a magyarok vagy más etnikumúak elfogadnának-e románt?” ugyanezekben a helyzetekben. Tehát nemcsak társadalmi távolság-percepcióra, hanem a másik vélt hozzáállására is megkérdeztük. Emellett először tettük fel azt a kérdést is, hogyan viszonyulnak a románok és magyarok egyaránt olyan magyar vagy más etnikumú beszélőhöz, aki rosszul vagy hallható akcentussal beszéli a román nyelvet.

Egy másik fontos kérdés, amely mind a magyar, mind a román kérdőívben megjelent, az volt: „Mit gondol arról, hogy a románok magyarul tanuljanak azokon a helyeken, ahol a magyarok aránya magas?” Érdekeség, hogy sem a magyarok, sem a románok esetében nincs többségi támogatottsága ennek a gondolatnak.

Kimutathatók a válaszokban generációs különbségek?

K. T.: Nem jellemző. Nem lehet azt mondani, hogy a magyarellenesség növekedne vagy csökkenne a generációkkal. Ha alapösszefüggéseket nézünk, akkor az Erdély–Regát összefüggést már érintettük. Van, ahol az alacsonyabban iskolá-

zottakra jellemzőbb a magyarellenesség, a falusi népességre jellemző a magyarellenesség, de generációs összefüggést igazából nem lehet látni. Nincsen egy trendje, nincs egyértelmű iránya, hogy milyen irányba megy ez a dolog.

SZ. I. G.: Ha a románoknak a magyarok iránti attitűdjeire gondolunk, akkor egyrészt az látszik, hogy a fiatalabb (és iskolázottabb) román rétegek – ha akarjuk, azok, akik a legjobban megfelelnek az USR választói profiljához – valamivel toleránsabban a magyarokkal szemben, de csak bizonyos tekintetben. Mégpedig azokban a kérdésekben, amelyek diszkriminációként foghatók fel (pl. munkaerőpiaci vagy piaci tranzakciókbeli hátrányos megkülönböztetés). Viszont a magyar nyelv tanulását román gyerekek számára a fiatalok támogatnák a legkevésbé, illetve szintén a legkevesebben vannak körükben azok, akik elfogadnák a szimmetriát az oktatási rendszerben (vagyis azt, hogy a magyarok anyanyelven tanuljanak, és magyar többségű területeken a románok is tanuljanak magyarul, ami gyakorlatilag a többség által élvezett oktatási jogoknak a tükörképe lenne, hisz ők anyanyelvükön tanulnak, és nyelvüket a kisebbségeknek kötelező elsajátítaniuk).

T. T.: Bizonyos kérdésekben igen, elég jelentős különbségek vannak. Az látszik, hogy a fiatalok nagyobb mértékben utasítják el a magyarok vagy a kisebbségek egyéni diszkriminációját. Van egy váltás a román

társadalomban, növekszik azok aránya, akik úgy gondolják, nincs rendben az, ha valakit etnikailag diszkriminálnak a munkaerőpiacon vagy a mindennapi életben. Viszont a nyelvi kérdésekben már nincs feltétlenül különbség.

A magyarok esetében a román nyelvhasználattal kapcsolatban van generációs különbség. Úgy tűnik, az erdélyi magyar fiatalokat sokkal jobban stresszeli a román nyelvhasználat, sokkal jobban szoronganak a román nyelvtudásuk miatt, sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítanak annak, hogy jól meg kell tanulni románul. Látszik, van egy rájuk nehezedő nyomás ebben a kérdésben, ami a társadalom vagy az oktatási rendszer felől érkezik.

Voltak-e szignifikáns különbségek a telefonos és online adatfelvétel eredményeiben?

K. T.: Igen. Az online gyűlöletbeszéd volt a nagy kutatásunk témája, és az is az egyik hipotézisünk volt, hogy az online térben a magyarellenesség és általában véve a szélsőséges vélemények nagyobb teret kapnak, mint a hétköznapi életben. Ez beigazolódott. A legtöbb esetben a magyarokkal szembeni vélemények kritikusabbak, kevésbé elfogadók az online térben. Ez azt jelenti, hogy más a kognitív vagy pszichológiai háttérük azoknak, akik online kommentelnek, vagy akár kitöltenek egy ilyen kérdőívet. De amúgy az is megfigyelhető, ha a Facebook-profilok alapján készítünk statisztikákat, hogy ténylegesen más népeességről van szó, mint a való életben. Ez egyértelmű összefüggés.

SZ. I. G.: Igen, voltak, ezért is hangsúlyoztuk, hogy csak a telefonos felvételek tekinthetők reprezentatívnak. Ez annak ellenére így van, hogy az online felmérés mintavételében (vagyis a link terjesztésében a Facebookon, az ún. targetálásnál) arra törekedtünk, hogy bizonyos kvótákat (régio, településtípus, nem és életkor) figyelembe vegyünk. Viszont az látszott, hogy az online mintákban a válaszok határozottabbak, vagyis egy kicsit radikálisabbak, illetve polarizáltabbak. Ez mindkét etnikumra igaznak tűnt (pl. a magyar román viszonyt konfliktusosnak látók aránya magasabb volt). De az online felmérésnek nem is az a célja, hogy képet kapjunk arról, hogy a közvé-

leményben milyen szinten van bizonyos dolgok támogatottsága, elfogadottsága vagy elutasíthatósága. Ez a módszer inkább arra jó, hogy kevésbé népes csoportokat is alaposabban megvizsgálhassunk, mint például a két kisebb magyar párt (EMNP és MPP) szavazói, vagy akár az USR magyar szimpatizánsai.

T. T.: Leglátványosabban a különbség nem is a magyarellenesség kérdésében mutatkozott, hanem a politikai kérdésekben. Volt egy blokk, amely a különböző intézményekbe vetett bizalomra vagy a különböző antidemokratikus normák elfogadottságára vonatkozott. Például megkérdeztük, mit gondolnak a válaszadók arról, hogy a DNA felülírhatja-e a parlament tevékenységét, vagy arról, hogy szakértők döntsenek a pártok helyett politikai kérdésekben, vagy hogy jó ötletnek tartják-e, hogy erős vezetője legyen az országnak. Ezekben a kérdésekben jól látszott az online és a telefonos felmérés közötti különbség. Hogy egy példát mondjak, míg a magyar mintában a Klaus Iohannisba vetett bizalom 20 százaléknál körül volt a telefonos felmérés adatai alapján, addig az online felmérés szerint ez alig éri el a 9 százalékot. Ez azzal magyarázható, hogy a nem internetező, kevésbé médiafogyasztó lakossághoz lassabban jutnak el Klaus Iohannis elhíresült magyarellenes kijelentései, mint azokhoz, akik a közösségi médiát használják. Hasonló folyamatok mutathatók ki a románok esetében is, hiszen a parlamentbe vagy a helyi önkormányzatokba vetett bizalom

sokkal alacsonyabb azok körében, akik interneteznek, mint a teljes román lakosság esetében.

A korábbi kutatásokhoz képest mi volt a legmeglepőbb eredmény?

K. T.: A nyelvhasználattal kapcsolatos dolgok újdonságként hatottak ebben a formában. Ezt két dimenzióban mértük. Azt néztük, hogy egyrészt a magyar nyelvhasználatához hogyan viszonyulnak a románok, másrészt hogyan viszonyulnak a magyarok román nyelvhasználatához. Ebben egyértelműen megfogható a magyarellenesség. Például 29 százaléka a románoknak, tehát minden harmadik ember azt mondta, őt zavarja, ha a környezetében magyar szót hall, magyarul beszélnek, míg más nyelvek esetében ez tizenvalahány százalék. Tehát kimondottan a magyar szó zavarja őket. Ugyanígy, a válaszadók több mint fele gondolja azt, hogy a nem román anyanyelvűek részéről tiszteletlenség, ha az anyanyelvükön beszélnek abban az esetben, ha román is van a közelben. Ez azt is jelenti, hogy valójában nagyobb arányban zavarja őket, mint ahányan direkt módon válaszolják a kérdésre. De a magyar nyelv esetében ez az arány 70 százalék, vagyis sokkal intoleránsabbak a magyar nyelvvel szemben. Ugyanígy a román nyelvhasználatával kapcsolatban jóval megengedőbbek valakivel, aki akcentussal vagy helytelenül beszél nyilvános térben románul akkor, ha egy jelöletlen más nemzetiségűről vagy más anyanyelvűről van szó, és sokkal kevésbé megengedők, sokkal inkább intoleránsak egy magyarral szemben e tekintetben. Tehát egyrészt zavarja őket a magyar nyelvhasználat, másrészt a magyaroknak a román nyelvhasználatával szemben végtelenül intoleránsak. Gyakorlatilag a nyelv köré csoportosul az egész magyarellenesség, és ez elég egyértelmű. Az nem volt olyan nagy meglepetés, de a számok szintjén érdekes volt, hogy ezzel szemben a közvetlen munkaerőpiaci diszkriminációnak nincs beágyazottsága, legitimitása a román társadalomban. A románok a közvetlen diszkriminációt, az etnikai vagy származásalapú megkülönböztetést nagyon nagy mértékben elutasítják. Ez elég távol áll a románoktól, viszont a magyar nyelvvel, illetve a magyarok román nyelvhasználatával szemben végtelenül intoleránsak. Ez gyakorlatilag azt jelenti, van egyfajta befogadókészség azok iránt, akik nem ragaszkodnak az

anyanyelvükhöz, és a románt is kvázi anyanyelvi szinten használják.

SZ. I. G.: Azt emelném ki, hogy a magyarok bizonyos állításokat mennyire interiorizálni tudnak, holott nem kedvező számukra az a dolog. Itt most leginkább arra gondolok, milyen alacsony a támogatottsága az erdélyi magyarok között annak, hogy a magyar többségű területeken a román gyerekek is tanuljanak románul: 43 százalék, vagyis kevesebb, mint a fele támogatná...

T. T.: Nekem jelenleg a nyelvpolitika a fő kutatási területem, ezért nem feltétlenül voltak az eredmények meglepők. Volt egy hipotézisünk, hogy a magyarok szigorúbbak azokkal a magyarokkal szemben, akik nem beszélnek jól románul, mint maguk a románok. Ez csak részlegesen igazolódott be, hiszen a románok lényegesen szigorúbbak a rosszul beszélő magyarokkal szemben, azonban elfogadóbban viszonyulnak a rosszul beszélő más etnikumúakhoz, mint a magyarok saját magukhoz. Továbbá, empirikusan tudunk cáfolni egy másik olyan kijelentést is, amelyet a magyar elit egy jelentős része előszeretettel hangoztat, hogy a magyarok nem akarnak megtanulni románul. Ez nem bizonyult igaznak, hiszen az erdélyi magyarok majdnem 90 százaléka gondolja úgy, fontos, hogy jól megtanuljon románul. Viszont sokan nem látják, hogy a jelenlegi oktatási rendszer képes lenne-e arra, hogy megtanítsa őket. Egy másik érdekes eredmény arra vonatkozott, hogy az erdélyi magya-

rok jelentős része úgy gondolta: a magyarok általában nem akarnak megtanulni románul. Az az abszurd helyzet áll fenn, hogy majdnem mindenki úgy gondolja, meg kell tanulni románul, de sokan arról is meg vannak győződve, más magyarok ezt elutasítják. Ez azt jelenti, hogy az erdélyi magyarok bizonyos értelemben interiorizálják azt a nyelvi ideológiát, amit a román közvélemény kimondva-kimondatlanul közvetít.

Meglepő volt számomra, hogy a nyelvhasználati kérdésekben mekkora az elutasítottság a románok részéről. Fölöttébb furcsa volt, hogy a megkérdezettek majd kétharmada úgy gondolja, a magyarok nem akarnak románul beszélni, vagy hogy függetlenül a beszélgetés tárgyától, ha románok is jelen vannak, akkor a magyarok át kellene válsanak románra. Egyáltalán 29 százalékot zavar, ha magyar beszédet hall. Ezek nagyon aggasztó adatok.

Meglepő volt még, hogy a társadalom egy szignifikáns részét az is zavarja, ha valaki akcentussal beszél románul. Tehát sokan elvárják, hogy szólal meg románul, de leverik rajtad, ha nem beszélsz tökéletesen. Úgy gondolom, ezen valamilyen formában kellene javítani. Szükség lenne a magyar nyelv státusán javítani. Ha igaz az a tézis, és a román lakosság egy jelentős része úgy gondolja, nem elfogadható az etnikai alapú diszkrimináció, akkor azt kellene bebizonyítani, hogy nyelvi alapon is lehet diszkriminálni embereket. Ha egy ilyen, önreflexióra serkentő kampány sikeres lenne, megtörténhet, hogy a kisebbségek nyelvi szempontú elfogadása is növekedhet.

A burkolt magyarellenességet lehet-e vizsgálni ily módon? Gondolunk itt „a magyarokkal semmi bajom, csak az RMDSZ-szel/EMNP-vel/MPP-vel” típusú kijelentésekre.

K. T.: A politikai pártokkal kapcsolatos vélekedésekre tudatosan nem tértünk ki. Azt kérdeztük, hogy a politikai életben való részvétel vagy a politikai integráció mennyire valósul meg. Például a választhatóságnak a kérdésében egyetértettek, tehát a magyarok választhatóságát nem kérdőjelezzük meg, s ebben van egy időbeli csökkenés is. 2008-ban volt legutoljára így feltéve ez a kérdés, akkor közel 40 százalék mondta azt, nem jó, hogy a magyarokat meg lehet

választani polgármesternek vagy parlamenti képviselőnek, ez most 20 százalék alá csökkent. Ha a kérdést úgy tesszük fel, hogy adott esetben szavaznának-e magyar jelöltre vagy egy nem román etnikumú jelöltre, akkor utóbbi esetben 60 százalékos igent kapunk. Ez reális is, ha arra gondolunk, hogy van egy nem román származású államelnök, ráadásul sokan még a miniszterelnököt sem román származásúnak tekintik, illetve Raed Arafat vezeti a koronavírus-járvány elleni védekezést. Abban tényleg van valami, hogy az etnikai eredet nem akadályozza feltétlenül a politikai integrációnak. De az már jóval alacsonyabb, 40 százalék alatti, aki egy magyar jelöltre szavazna, és ez megint a konkurenciaviszonnyal áll összefüggésben. Tehát bizonyos régiókban, ahol a magyarok nagyobb arányt képviselnek, csoportszinten érznek konkurenciaviszonyt a magyarokkal szemben, ami más etikumú és csoportként vagy etnodemográfiai értelemben, szubsztantív értelemben nem létező kisebbségek esetében nem áll fenn.

SZ. I. G.: Nem tettünk fel olyan kérdéseket, amelyek a pártokkal kapcsolatos attitűdöket megpróbálták volna leválasztani a magyarokkal kapcsolatos hozzáállásról. Amint említettem, a cél az volt, hogy a „magyarellenességet” megkülönböztessük az általános „kisebbségellenességtől”. Azt gondolom, e tekintetben sikerült is kimutatni számos érdekes különbséget. Ezeket úgy lehetne összefoglalni, hogy a magyarokkal szembeni diszkrimináció

kevésbé elfogadott, mint más kisebbségekkel szemben. Ennek az oka az, hogy amikor általánosan kérdezzük rá a kisebbségekre, akkor sokan marginálisabb csoportokra asszociálnak, romákra vagy bevándorlókra. Amikor azonban olyan kérdésekre terelődik a szó, amelyeknek komoly szimbolikus súlyuk van (pl. nyelvhasználat a nyilvános térben), akkor már a magyarokkal szembeni attitűdök kevésbé kedvezők, mint a kisebbségekkel szembeni általános viszonyulás. Azt is mondhatjuk, hogy ahol már a társadalmi pluralizmus vagy multikulturalizmus a tét, ott a románok kevésbé toleránsak a magyarokkal szemben, mint az „arctalanabb” kisebbségekkel szemben.

T. T.: Ezt mi nem vizsgáltuk most, de reméljük, a kommentelemzésből erre vonatkozóan is kijön valamilyen eredmény. Itt a legérdekesebbek és tanulságosabbak Iohannis kijelentései, mert végül is ő azzal védekezett, hogy neki az RMDSZ-szel van baja, csak hogy mindvégig a magyarokról beszélt. Azt tapasztalom, hogy a románok fejében az RMDSZ és a magyarok sok esetben ugyanazt jelentik, egyesek a két szint összecúsztatásával sokszor tudatosan játszanak is. Ennek megértésében sokat tanulhatunk az antiszemitizmus-kutatás módszertanából. Az antiszemita beszédmódban van jól kimutatható elmozdulás. A beszélők felismeri, hogy a zsidók direkt módon való szidása nem elfogadható, tehát keresnek valamilyen indirekt lehetőséget erre. Az ilyen típusú elemzéseknek van egy módszertanuk, amit talán használni tudunk. Persze az is kérdés, hogy ha valaki szidja, mondjuk, az RMDSZ és a PSD kapcsolatát, az mennyire számít magyarellenesnek. Ez egyike a kérdéseknek, amelyeket remélhetőleg meg tudunk majd válaszolni a kommentelemzés segítségével.

Milyen jogok érvényesítéséhez segíthetnek a felmérés eredményei, akár egyéni, akár politikai, közösségi szinten, és hogyan?

K. T.: Szerintem leginkább a keretezésben vagy a jogérvényesítési stratégiák megalkotásában jelenthetnek segítséget. Egyik következtetésünk az volt, hogy akkor lehet sikeres egy kisebbségi vagy nyelvi jogérvényesítés, ha sikerül diszkriminációs nyelvezetben elmondani. Lényeges lenne a román középosztállyal vagy a román értelmiség bizonyos elemeivel megértetni, hogy a nyelvvel szembeni negatív

attitűdök valójában az adott nyelvet beszélőkkel szembeni attitűdök, aminek a következménye diszkriminatív. Az a probléma, hogy az erdélyi magyar elit nem használja, elfelejtette az egész diszkriminációs nyelvezetet, amelynek a nemzetközi intézményeknél is nagy beágyazottsága van, illetve vannak különböző nemzetközi egyezmények, amelyek a diszkriminációt tiltják. A '90-es években volt egy erős diszkriminációs diskurzus, de a '90-es évek végétől, közepétől ez gyakorlatilag kikopott a magyar politikai és értelmiségi körökből. Még az is megfogalmazódott, hogy ez egy sérelemdiskurzus, ami negatív konnotációjú volt, tehát nem kell a sérelemdiskurzus, hanem építeni kell az intézményeket, meg ezt a párhuzamos világot. Csakhogy ez azt jelentette, hogy ennek a párhuzamos világnak a teljes román társadalommal szembeni aszimmetriájáról elterelődött a figyelem. Az érdekérvényesítési stratégiákban nincsen benne ez a nyelvezet, és maguk a magyarok hétköznapi szinten is kevésbé diszkriminációtudatosak. Ezzel az a probléma, hogy ez az a nyelvezet, amire egyrészt a román középosztály is érzékeny, tehát nem szeretné magát olyannak látni, hogy ő az, aki diszkriminál, másrészt a nemzetközi intézmények és a nemzetközi kisebbségjogi egyezmények szintjén is ennek van támogatottsága; a történelmi érvelésnek, még akkor is, hogyha igaz, sokkal kevésbé van ereje. Ezt el tudjuk mondani egymás között magyarul, de akár román, akár nemzetközi irányban nehezen

tálalható. Gyakorlatilag ez a következtetésünk: a magyarellenesség részben a nyelvi terminusokban fogalmazódik meg, és ahhoz, hogy ez ellen fel lehessen lépni, és valamilyen formában érvényesíteni vagy bővíteni lehessen a magyarok nyelvi jogait, ezt a kérdést egy diszkriminációs keretben kell újrafogalmazni.

SZ. I. G.: Az egyik fontos és meglepő eredmény, hogy a román társadalomban lényegesen csökkent a diszkrimináció elfogadottsága. Ezt kamatoztatni kellene a jogérvényesítés terén is. Kérdés, milyen ügyeket lehet, vagy tudunk átfogalmazni diszkriminációs nyelvezetre. Az nem túl elterjedt és akut probléma, hogy a magyarokat nem alkalmazzák a cégek (szemben pl. a romákkal). Ez közvetlen diszkrimináció lenne. Magyar szempontból sokkal érdekesebb a közvetett vagy strukturális diszkrimináció. Ilyen az, ha a kisebbség körében alacsonyabb a felsősokú végzettségűek vagy a vezető tisztséget betöltők aránya. Ez már az erdélyi magyarok esetében is „teljesül”. A felsőfokú végzettségűek és az egyetemi hallgatók közötti alulreprezentáltság szorosan összefügg az érettségi rendszerrel, ahol ugye évek óta nagyobb arányban buknek meg a magyarok, mint a románok. Ez már kimeríti a strukturális diszkrimináció fogalmát. Mert 12 osztályon át anyanyelven tanulhatunk mindent, az első nyolcban már a románt is alternatív tanterv szerint, viszont a záróvizsgákon ugyanazt követelik meg tőlünk, mint a román anyanyelvűektől. Ez nem fair. Nem azt akarjuk mondani, hogy ne kelljen románból vizsgázni, de ne úgy, ahogy jelenleg. Ezt kellene elmagyarázni a románoknak.

T. T.: Én egy kicsit távolabbról kezdem. A ditrói eset kapcsán írtunk egy publicisztikát Kiss Tamással, s abban azt mondtuk: ahhoz, hogy sikeres legyen nemzetközi szinten a magyar érdekérvényesítés, az idegenekkel szembeni kizárást, amit tapasztalunk, valamilyen formában kezelni kell.

Mármint azt, amit a saját közösségünkben is tapasztalunk másokkal szemben?

T. T.: Így van, a saját közösségünkben. A felmérések azt mutatják, hogy a románokban nincs fogadókészség bizonyos nyelvi kérdések elfogadására. Arra a kérdésre, hogy

„Egyetért-e azzal, hogy a magyarok használják az anyanyelvüket a közintézményekben?”, 2016 óta nincs változás, talán nagyobb az elutasítottság. Vagy abban a kérdésben, hogy egyetért-e azzal, hogy a magyaroknak különálló iskoláik legyenek, a pozitívan viszonyulók aránya 30 százalék alatt maradt. Az anyanyelvű egyetemi oktatás elfogadottsága 46 százalék körüli, de az elmúlt tíz évben ennek a kérdésnek az elfogadottságában nem történt radikális változás.

Ha viszont ezeket a kérdéseket diszkriminációs szemszögből mutatnánk be, azt mondva, hogy az is diszkrimináció, ha ugyanazok az elvárások egy kisebbségi beszélővel szemben, mint egy többségivel szemben, mikor, mondjuk, románból kell érettségiznie, vagy ha ugyanúgy tanítják neki a román nyelvet, mint ha román anyanyelvű lenne, akkor megtörténhet, hogy a román közvélemény érzékenyebb lesz. De úgy nem lehet diszkriminációról beszélni, hogy közben te diszkriminálsz. És ha elfogadjuk, hogy egy diszkriminációs kontextussal elő lehetne lépni, akkor ezt a kérdést ki kell nyitni, és mi is önreflexívek kell legyünk ebben a kérdésben.

E nélkül nem fogjuk tudni hitelesen elmondani a nemzetközi térben, hogy minket diszkriminálnak a románok, amikor egy csomó bizonyítékot kapnak arról is, hogy milyen a magyar–roma viszony. Ez egy reális probléma, a Kisebbségi Keretegyezmény szakértőinek jelentései-

ben a romákkal szembeni diszkriminációk elkövetői sok esetben a magyarok.

Úgy gondolom, ahhoz, hogy kilépjünk ebből a helyzetből, ami-
ben vagyunk, csak az lehet a megoldás, ha a problémáinkat
diszkriminációs köntösben mutatjuk meg. Azokban az ese-
tekben, amikor sikerült diszkriminációként tárgyalni bizo-
nyos eseteket, születtek is sikerek. Kolozsváron például, ami-
kor az Apáczai Csere János Líceumnak nem engedték meg,
hogy egy művészeti osztályt beindítson 17 diákkal, míg egy
román iskolában egy hasonló osztály 17 diákkal elindulhatott,
a kérdésben a tanfelügyelőség evidensen kettős mércét alkal-
mazott. A jogvédő szervezet, amelyik felvállalta az ügy képví-
seletét, diszkriminációs perként nyerte meg ezt az ügyet, és a
tanfelügyelőséget a bíróság arra készítette, hogy kártérítést
fizessen azoknak a diákoknak, akiket nem engedett művé-
szeti osztályokba járni. Úgy gondolom, lenne itt még pálya,
viszont az esetek nagy részében nem diszkriminációs keret-

ben, hanem pozitív kisebbségi jogként
problematizáljuk a kérdéseket.

Erre milyen megoldások lehetségesek?

K. T.: Van például a Kisebbségi keret-
egyezmény, vagy ott van A regionális
és kisebbségi nyelvek európai chartá-
ja, ahol van egy monitoring-folyamat
is. Ezek olyan fórumok, ahol meg
lehet próbálni az oktatással vagy a
nyelvhasználattal kapcsolatos dolgo-
kat diszkriminációs keretben tár-
gyalni. Nem biztos a siker, de én ezt
látom egy olyan útnak, amit érdemes
lenne megpróbálni.

FRIED NOÉMI LUJZA

NAGY BÉLA

Szócs Géza nagyvárad-i versenyvizsgálója

Részlet az *Én maradok! A diktatúra utolsó három éve* című készülő memoárkötetből

A romániai kommunista diktatúra utolsó három évének történetét követi nyomon Nagy Béla újabb, háromkötetes memoárja. A mű a közeli napokban jelenik meg. A várad-i színház egykori irodalmi titkára, újságíró a fiának, az 1986 nyarán az országból végleg távozó Zsoltnak írt levelei alapján eleveníti fel a vele történeteket. Utólag tudta meg, hogy nemcsak a hivatalos postai úton előbb Ausztriába, majd az Egyesült Államokba küldött leveleinek tartalmával voltak tisztában a Securitate őt figyelő tisztjei, hanem az alternatív módot eljuttatott levelek tartalmával is. Az alábbi epizód főszereplője a nemrég elhunyt Szócs Géza költő, aki 1982 őszén egy megüresedett színházi állásra pályázva közel állt ahhoz, hogy Nagyváradra költözzön.

Kérdezel még Szócs Gézáról is, és nem tudok érdemben válaszolni a kérdésedre. Nem ismertem itthon annyira, hogy határozott véleményt alkothatték egyéniségéről, jelleméről. Éppen ezért felelőtlenség volna részemről most bármit is mondani, vagy pláne befolyásolni véleményedet. Ám ami keveset tudok (szinte csupa konkrét életélmény), azt most elmondom Néked, nehogy olybá tűnjön, hogy ki akarok térni a válaszadás elől.

Egyetlenegyszer találkoztam Gézával, illetve kerültem vele szembe néhány napra, akkor azonban számomra azok a napok sorsdöntőek voltak. Ennek a története pedig a következő.

Az a tény, hogy hosszú ideig személyesen nem ismertem Gézát, egyszerűen magyarázható: jóval fiatalabb, mint én, Kolozsvárt tehát, diákéveim alatt, egyszerűen elkerültük egymást, ő akkor tűnt fel ott, amikor én már itthon voltam. Mert Király Lacival, Farkas Árpival, Magyar Lajival vagy Molnos Lalival¹ – a Gaál Gábor irodalmi kör révén – már az

NAGY BÉLA (1943, Nagyvárad) tanár, újságíró, politikus. Történelem-régészeti szakon végzett a BBTE-n. Tanár, majd 1971–80 között a nagyvárad-i Fáklya napilap újságírója, az Irodalmi Kerekasztal egyik szervezője. A '90-es évek elején parlamenti képviselő, 1992–97 között a Szigligeti Társulat irodalmi titkára. Több színházi tárgyú kötete mellett saját történeti tematikájú műve *Az átkosból jelentem* (Litera Print, Nv., 2020).

egyetemi évek során kapcsolatba kerültem, hiszen mindannyian szinte-szinte egy évfáratbéliek vagyunk. Amikor pedig Géza kezdte felhívni magára a figyelmet, én már rég itthon dolgoztam az újságnál. Költészet – s ha őszinte akarok lenni, ezt is

1. Király László (sz. 1943), Farkas Árpád (sz. 1944), Magyar Lajos (sz. 1942), Molnos Lajos (sz. 1941) – költők, újságírók, lapszerkesztők, az 1960-as évek első felében induló, illetve színre lépő úgynevezett második Forrás-nemzedék tagjai. Ekkorra már mindannyian az erdélyi magyar irodalom befutott, jeles képviselői.

meg kell mondanom – sohasem volt rokonszenves számomra, dehát Istenem! Ez még nem jelent semmit, hiszen – egészen más alapvető érdeklődésű ember lévén – a modern költészet sohasem vonzott különösebben. Az viszont, amit a kolozsvári *Igazság* napilap *Fellegvár* című rovata révén a fiatalokért (a fiatal tollforgatókért) tett, az végtelenül rokonszenves volt számomra. Ha jól tudom, ezt az irodalmi rovatot ő teremtette meg a lapnál, s talán a laptól való eltávolításának kiváltó oka is ez volt, amit aláhúzni látszik az a tény, hogy ezt követően nagyon hamar – vagy éppen eltávolításával egy időben – meg is szüntették ezt a rovatot.

(És itt nem tudok nem nyitni megint egy zárójelet. Távol áll tőlem az erőszakolt párhuzamosítás, de mások állítják még ma is, hogy az én eltávolításom a laptól tulajdonképpen ugyancsak egy rovatnak tulajdonítható, és pedig az *Örökségünknek*, s hogy Anyát, illetve a válásunkat csak ürügyként használták fel ennek érdekében. Az Örökségünk korántsem volt olyan hosszú életű, mint a *Fellegvár* – amannak, ha jól emlékszem, csak 12 megjelenése volt, míg ez évekig élt –, de nem is voltak azonos jellegűek. A Géza rovata elsődlegesen irodalmi-művészeti volt, az enyém pedig – helytörténeti álcába bújtatott – történelmi rovat. Mindmáig büszke vagyok például arra, hogy a *Bethlen Gábor*-évforduló kapcsán egyetlen romániai magyar lap sem rukkolt ki olyan oldallal, mint az enyém volt a *Fáklyában*, ez tény! Nos, gondolj utána, mi az, ami közvetlenül „veszélyes” lehet az érdekeltek számára: az irodalom-e, még ha mégannyira avantgárd is, vagy a történelem egyes vonatkozásainak a feszegetése, elmenve egészen a létező korlátok megengedte legvégsőbb határig. Dehát ezek már olyan régi dolgok, hogy nem is tudom: van-e értelme felemlegetésüknek? Talán eszembe se jut mindez, ha Te nem kérdezel. Ám tény az is, hogy éppen ez a dolog, külön-külön történt elbocsáttatásunk hozta, hogy életünk egy pillanatában útjaink keresztezték egymást, a következőképpen.)

A váradi színház 1982 szeptemberében hirdette meg a versenyvizsgát a *Sándor*² tragikus halálával megüresedett irodalmi titkári állás betöltésére. Többen is jelentkeztek (tőlem például, történelmi végzettségemet hozva fel indokul, el sem akarták venni a dossziét), de nagyon hamar tudottá vált, hogy a pályázók közül igazán esélyesek csak

ketten vagyunk: Géza meg én. Később hallottam, hogy éppen ezért olyan is volt, hogy egy illető – bár jelentkezett – a tulajdonképpeni versenyvizsgán már meg sem jelent. Kettőnk közül pedig egyértelműen Géza volt a favorit. Nemcsak azért, mert ekkor már országosan ismert, nemzedéke legtehetségesebb költőjeként számontartott személyiség, én pedig... (Éppen ekkor ugye, egy mozifőnök...), hanem azért is, mert mind Kolozsvárról, mind Bukarestből (!) rengetegen, irodalmi-művészeti életünk jelesei interveniáltak az érdekében, és – ezt később magától az akkor már főigazgatómtól hallottam – szabályosan nyomást gyakoroltak a színház vezetőségére a Szócs Géza alkalmazása érdekében. Talán mondanom sem kell, hogy nekem semmi protekcióm sem volt, olyannyira, hogy – mint jeleztem volt előbb – még a jelentkezésemet sem akarták iktatni. A magyar tagozat vezetősége egyértelműen az ő pártján állott. Elsőbben talán a már említett külső nyomás miatt, de szerepet játszott a dologban az is, hogy a Géza édesapja – bizonyos *Szócs Ist-*

2. *Bölöni Sándor* (1939–1982) újságíró, műfordító, 1977 és 1982 között a nagyváradi Állami Színház magyar tagozatának irodalmi titkára. Barátságunk történetét, illetve tragikus halálának általam ismert körülményeit az Egy szankció története 1981-ből című esszémben már megírtam. (In Nagy Béla: *33 levél egy megtépzott babérkoszorúból*, II. köt., Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad, 2018, 381–392. o.)

ván³ – egyik legrettegettebb kritikus a irodalmi-művészeti (tehát: színházi) életünknek, amolyan fenegyerek a kritikusok között, s fennen hangoztatták egyesek, hogy ha Gézát nem alkalmazzák, akkor az elkövetkezőkben az apja a váradi színház előadásait leradírozza a színpadról... Ilyen előzmények után számomra nagyon kellemes volt a Gézával való személyes találkozás. Korrekt ellenfélnek bizonyult, amit én is csak értékelni tudok. Ezért volt, hogy az elhúzódó verseny napjaiban gyakran voltunk együtt, utolsó napján pedig, elutazása előtt éppenséggel nálunk is ebédelt.

(Itt mondom el, mert most jutott eszembe: a Géza apja most is Kolozsvárt él, és éppen csütörtök este találkoztunk véle, amikor Verával az állomásra igyekeztünk. A Fellegvár alatt sétált az öregedő úr és bizony jól megnézett bennünket magának, feltételezem, ismerősöknek tűnhettünk neki. Nem csoda, hiszen többször is találkoztunk már, és van honnan ismernie Verát is, ennek ellenére sohasem keveredtünk még csak köszönőviszonyba se.)

Hogy azután mi történt? Meglehetősen nehéz helyzet elé állítottuk vizsgáztatóinkat, már ami a választást illeti. Elméleti síkon Géza bizonyult jobbnak – ami nem is csoda, hiszen ha jól utánagondolunk, s ezt Te is tudod: ami irodalmi felkészültségem nékem van, azt „civilként” magam szerezttem, hiszen más (történelmi) pályára készültem, más területen is dolgoztam mindaddig, ő pedig beleszületett az irodalom, a színház szellemiségébe (ha nem mondtam volna: az édesanyja színésznő), s ebben képezte magát a későbbiekben is. Ami viszont a munka gyakorlati, konkrét oldalát illeti, ott egyértelműen én voltam a jobb. Így aztán a mérleg két serpenyője igencsak egyensúlyba került, és döntés nem is született több mint két héten át. Ami aztán végül mégis felém billentette annak a bizonyos mérlegnek a magam serpenyőjét a színház (és nem a magyar tagozat!) vezetőségénél, az a következő lehetett: Géza, minden magas szintű intervenció (protekció!) ellenére, bejelentette a következőket:

– számára ez a váradi állás nem egy életre szóló valami, csak átmeneti állomásnak tekinti mindaddig, amíg ki nem köt valamelyik folyóirat vagy lap szerkesztőségében;

– ennek ellenére konkrét igényei is vannak: lakást kér és állást a feleségének is.

Ezzel szemben számomra a színház (s ezt mondtam, mert megkérdeztek: a mozi után) hosszú távú, életre szóló állomásnak ígérkezett (mint ahogyan ma is annak tekintem), nem kértem állást senkinek, ami pedig a lakást illeti: abban a pillanatban éppen hárommal bajlódtam: a Tietek még a nevemen volt, megvolt már a Fidié és ez is itt, a Múzeum utcai, üresen... Ezek voltak tehát azok a tényezők, amelyek a színház vezetőségét – szemben a tagozat vezetőségével – mellém állították, s akár mint is tűnhet Néked, hogy a mozi nyűgétől megszabadultam, azt a főigazgató *Mircea Bradu*, a volt főigazgató, vezető színész (most párttitkár) *Eugen Țugulea* és az irodalmi titkár *Elisabeta Pop* szavazatának köszönhetem, amely szembement a tagozatvezető *Kiss Törék Ildikó* és a főrendező *Farkas István* akaratával. A mieink közül egyedül az éppen akkor nyugdíjba vonuló szakszervezeti elnök, ügyelő *Mihály Katalin* állt ki mellettem, aki nek azóta is hálás vagyok bátorságáért, és így alakult ki a 4:2-es szavazat-

3. *Szőcs István* (1928–2020) író, kritikus, több mint 2000 irodalmi, művészeti, színházi és képzőművészeti cikket, tanulmányt közölt különböző folyóiratokban. Cikkeit és tanulmányait egyéni látásmód, szenvedélyes polemikus hajlam és igen széles körű tájékozottság jellemzi. Jelen könyv oldalai már betördelés alatt álltak, amikor híre jött: Szőcs István 2020 szeptemberében, 93 éves korában Kolozsvárt elhunyt.

arány javamra. (Az a tény, hogy engem tulajdonképpen a színházbéli románok hoztak be szemben a magyar tagozat vezetésével, később még – különösen az első időkben – sok gondot okozott számomra, és csak lassan, szívós munkával tudtam elérni magamnak azt a státust, azt a helyet, amely szerintem megillet ebben az új környezetben.)

(Persze kérdéses az is, mi lett volna, ha akkor Gézát alkalmazták? Hiszen még két hónap sem telt el, és máris kirobant az *Ellenpontok*-ügy, amelyben Géza főszerepet játszott, s amint a Securitate megkezdte a szamizdat lap munkatársainak felkutatását, Géza maga is hetekre illegalitásba vonult, hogy aztán meghurcolását követően, majd évek múlva el is hagyja az országot. Csak hát a „Mi lett volna ha?” kérdés csupán találgatásra kínál alkalmat, semmi másra. Éppen ezért hadd térjek vissza a tényekhez.)

Ezek pedig azt mutatják: többet én Gézával nem találkoztam,⁴ mindaz, ami véle történt (így az előző, zárójeles bekezdésbe foglaltak is) csak hallomás útján jutott el hozzám. Akkori egyenességét, korrektségét viszont sohasem fogom elfelejteni, és tisztелеm érte. (...)

Most úgy tűnik, legalábbis egyre inkább, hogy azzal, amit tett, részesévé vált egy olyan folyamatnak, amely egyenesen a tegnapi Jurta színházbéli eseményekhez vezetett. És ez már óriási dolog! És ott az egyik szónok éppen Géza volt. (Aki Svájcban él, és már túl van egy kongresszusi meghallgatáson is. Nem ismerem azonban ennek az anyagát, mint ahogy a tegnapi előhangzott beszédét sem. Ma este hallottam egy nyilatkozatát a rádióban [vannak véletlenek: éppen ma este], de ebben csak a fórum külsőségeiről szólt. – Felkészültségét, rátermettségét inkább csak sejtve, mint tudva tapasztalva azonban hinni szeretném, hogy okos dolgokat mond és tesz az érdeklünkben, és ezért becsülöm. Mindaddig, amíg az ellenkezőjéről meg nem győződöm, de erre,

remélem, nem kerül sor.) Visszatérve azonban a zárójel előtti gondolathoz: nagyon halkán, de mégis megkérdem, hogy az 1982-es Ellenpontok-jelenség nélkül vajon nem érkeztünk volna-e el ugyanide, ahol most tartunk? Mert tény: nyomukban nem-hogy enyhült volna, de fokozódott a nyomás. Hogy csak egy technikai példát mondjak most: az *írógéptörvényt* közvetlenül ezt követően hozták meg, s szerintem az ok-okozati összefüggés ebben az esetben is vitathatatlan...

Nos, Édes Fiam, így próbáltam megválaszolni a Szócs Gézával kapcsolatos kérdésem. Lehet, hogy elfogadható a válaszem Számodra, lehet, hogy nem ezt vártad tőlem, más azonban akkor sem tudok mondani. Most magam is azon iparkodom, hogy meghallgassam a rádióban a közel 10 órás fórumon elhangzott beszédek, köztük a Gézáét is, annak ismeretében bizonyára többet tudok majd mondani. Addig is: befejezem ezt a témát s véle ezt a levelet is (már a 15. oldalnál tartok), bár a zárómondatok megfogalmazását holnapra hagyom, hiszen éjfél is elmúlt, éppen negyed kettő, és igen-igen gyakran már a kiszemelt billentyű mellé ütök...

1988. március 8.

4. Szócs Gézával személyesen 1990. április 21-én találkoztam újra a Romániai Magyar Demokrata Szövetség nagyváradi I. kongresszusán. Jőmagam a szervezet Bihar megyei elnökeként a rendezvény házigazdája voltam, őt pedig ekkor a szervezet főtitkárává választották.

Román múltépítés Bihar megye történetével álcázva

Kritika

A román centenárium terméke a 2018-ban a Körösvidéki Múzeum Kiadója által megjelentetett *Istoria Bihorului* (Bihar története) című kollektív munka. A vaskos, függelékkel együtt 1117 oldalas, nagy méretű könyv elején az áll, hogy a fejezetekben leírtak teljes mértékben a szerzők álláspontját tükrözik, de ez a kitétel nem változtat azon a tényen, hogy a könyvet a nagyváradi polgármesteri hivatal költségén nyomtatták ki, és azon a tényen sem, hogy ez volt az önkormányzat egyik ajándéktárgya, vagyis a polgármesteri hivatal bizonyos mértékben és értelemben garanciát vállal az abban foglaltakért. Már csak ezért is érdemes belenézni a kiadványba.

Formai elemek

A Bihar története kivitelezésében, azaz nagy formátumával és fényes papírra nyomtatott betűrengetegével az egykori Ceaușescu-*Omagiukat – Hódolatokat* idézi. A hasonlóságok nem állnak meg itt: a kötetet olvasva mintha a nyolcvanas évekbe repültem volna vissza, ugyanaz a manipulatív történelemszemlélet, gyakran ugyanaz a hangvétel köszön vissza azzal a különbséggel, hogy itt a diktátor helyett a román nép a hódolat tárgya. És ez nem is kóssa érzés, hiszen a hivatkozások, a forrásmunkák sok esetben a múlt század hatvanas, hetvenes és nyolcvanas éveiből, vagyis a múlthamisító történelemszemlélet tombolásának korszakából valók. A bibliográfiát áttanulmányozva az embernek az a furcsa érzése támad, mintha a nyolcvanas évek óta alig született volna releváns tudományos munka a románság történetéről.

Pusztán csak átlapozva a könyvet feltűnik, milyen gyér a képanyag; a különböző műalkotások reprodukcióit tartalmazó függelék leszámítva alig vannak illusztrációk

benne. A megyéhez köthető történelmi jelentőségű személyiségeket ábrázoló képekből összesen van öt, mind egyik román személyiség. Az első portré az Aurel Lazăré, az 553. oldalon. A következő oldalakon Roman Ciorogariu, Ignatie Darabant, Samuil Vulcan és Demetriu Radu püspökök portréja, valamivel odébb Iosif Vulcan arcképe látható.

A másik, egyszerre formai és tartalmi probléma magának Bihar megyének a koncepciója. A mostani Bihar megye ugyanis csak az 1968-as közigazgatási átszervezés nyomán nyerte el jelenlegi kiterjedését, ezért nehéz egy térség több ezer éves történelmét felfűzni egy olyan közigazgatási egységre, melynek jelenlegi körvonalai alig fél évszázadosak. De elég Ioan-Aurel Popnak, a Román Akadémia elnökének „a Dnyesztertől a Tiszáig” gondolatára kifutó előszavát elolvasni, valamint végigpásztázni a könyvet író munkaközösség névsorát és a már említett képanyagot, hogy nyilvánvalóvá váljon: valójában nem egy megye, hanem a románoknak és Romániának egy földrajzi, közigazgatási egység neve mögé bújtatott történetét tartjuk a kezünkben. Ez lenne a kisebbik baj, ha ezt a történelmet nem olyan elképesztő egyoldalúsággal és történelemhami-

sító elfogultsággal mutatnák be, amint azt az *Istoria Bihorului* teszi.

Két alappillér

Hogy megértsük, mi is valójában ez a könyv, tudnunk kell, hogy a román közgondolkodásban a történetírás nem elsősorban tudomány, hanem a román nemzettudat erősítésének az eszköze. A románság kollektív nemzettudatának két alappillére van: ezek egyike az a gondolat, hogy a román nép jó, ehhez a közösséghez csak pozitív dolgok, cselekmények, eszmények társíthatók, de a történelem folyamán sokszor kényszerült az áldozat szerepébe, ezért a románság minden sikertelenségéért, történelmi kudarcáért meghatározó mértékben mindig mások a hibásak, legfőképpen – és ez a második alappillér – a magyarok. Nem a „mi volt a múltban?”, hanem a „mit kell hinnünk a múltról?” típusú könyv ez, amelyben releváns információkat hallgatnak el vagy értelmeznek félre a fent említett két alapvető szempont alapján. Az *Istoria Bihorului* a címe ellenére nem történelemkönyv, hanem egy bizonyosfajta mentalitás közvetítésére szolgáló propagandakiadvány, mítoszgyűjtemény.

Hamisítási stratégiák

Ebben a könyvben a csúsztatás és a történelemhamisítás két alaplódozatával találkozhatunk a leggyakrabban: mindenféle mellékes, járulékos, a tárgyalt téma szempontjából elhanyagolható információk bőséges felsorolásával hallgatnak el lényeges, de a románságra rossz fényt vető történelmi eseményeket, illetve egész egyszerűen kihagynak egyes történelmi periódusokat, amelyekhez nem lehet hozzárendelni valamilyen formában a románságot, mint ha azokban az időszakokban nem is történt volna semmi Bihar megyében. A számtalan abszolút irreleváns adat halmozása, valamint a történelmi korszakok közötti bakugrások miatt elmarad a valós történelmi összefüggések bemutatása, ezért hiába több mint ezer oldalas a mű, mégis zavaros az a kép, ami belőle Bihar megye történetéről kirajzolódik.

Múltgyártás cserepekkel

A történelemfabrikálás tekintetében a dákoromán kontinuitás elmélete az első és talán az összes többi román mítosz origója, illetve állatorvosi lova. Azt gondoltam, mivel régen voltam középiskolás, elkoptak az emlékeim a dákoromán kontinuitás bennem élő elképesztően silány szellemi konstrukciójáról, és lehet, nem is olyan gyenge az, csak én nem figyeltem eléggé diákkoromban. Az is megfordult a fejelemben, hogy a Krisztus utáni első évezred kutatása és feltárása olyan ütemben fejlődött az elmúlt években, hogy sikerült perdöntő bizonyítékokat találni a románok által vágyként megfogalmazott elmélet igazolására, és most végre a kezemben tartom azt a művet, amelyben felsorakoztatják ezeket a jelentős kutatási eredményeket. Ezzel szemben elolvasva a „Bihar történetének” erre vonatkozó, amúgy bő lére eresztett, több mint száz oldalt kitevő részét, rájöttem, a dákoromán kontinuitás elmélete egyáltalán nem lett meggyőzőbb, sőt azon kezdtem gondolkodni, van-e épeszű ember, legyen az bármilyen nemzeti-ségű, aki az *itt leírtak alapján* elhiszi ezt a teóriát?!

Ennek az elméleti konstrukciónak a tárgyi alapját túlnyomórészt a cserepelemzések teszik ki. A cserepekhez kapcsolódó, többtucatnyi oldalon keresztül sorolt számtalan mellékes részletet, apróságot olvasgatva a gyanútlan olvasóknak már nem jut eszükbe feltenni a kérdést: Hogyan lehet az, hogy egy nép több mint ezer

éven át nem tűnik fel egyetlen írásos forrásban sem, noha állítólag már több mint egy évezred óta el sem mozdult onnan, ahol volt, sőt még államalakulatokat is szervezett, miközben az adott térségben az évszázadok során felbukkanó népekről, törzsekről a körülményekhez és a lehetőségekhez képest aránylag pontos információink vannak?

A cserépdarabok másik nagyon jó tulajdonsága az, hogy szabadabban interpretálhatók, mint az írásos és másfajta történelmi források, legalábbis egy laikussal könnyebben el lehet hitetni azt, hogy minden előásott tárgy és töredék, ami nem hordozza magán valamelyik nép kultúrájának a jegyeit, az nem lehet más, mint román vagy dákoromán lelet. Akarva-akaratlan ki is mondja ezt Sever Dumitrașcu, aki a következő bizarr elmemutatványra ragadtatja magát, amit csak nagy szellemi erőfeszítések árán tudtam úgy-ahogy magyar nyelvre átültetni: „A nem-gepida, szláv-előtti és nem-szláv dákoromán anyagi kultúra felfedezése a Krisztus utáni VI. században, valamint a nem-szláv, nem-avar (általában nem-türk), magyar-előtti, nem-magyar (és nem-besenyő, nem-kun stb.) román anyagi kultúra felfedezése támpontok a Krisztus utáni első évezredbeli Körös-vidéki régészeti reálítások megértéséhez.” (182. o.)

Ménmarót

A Magyar Királyság megalapítása után a térségünkre vonatkozó újabb írásos források jelennek meg, és ettől a korszaktól kezdve a román történészek is kidughatják az orrukat a cserépmaradványokból, de esetünkben ebben sincs köszönet, hiszen a szerzők az írásos forrásokból is csak azt csemegezik ki, amibe valami kedvükre valót belemagyarázhatnak. A kötet szerkesztői kétségbeesetten kapaszkodnak Anonymusba, hiszen a kiadványban legalább háromszor szerepel az ismeretlen királyi jegyző által megörökített Ménmarót és a magyar vezér esete. Ménmarót természetesen hős románnak van beállítva, aki ellenállt a magyar elnyomásnak. Csakhogy valami nem válik igazzá attól, hogy minduntalan ismételtetik, így Ménmarót sem lesz reális történelmi figura, román etnikumú hős meg főleg nem pusztán attól, hogy többször olvashatunk róla az *Istoria Bihorului*-ban.

A Șerban Turcuș nevű szerző a maga során hosszasan taglalja azt, hogy a Magyar Királyság már talált itt bizánci egyházi rendszert, mikor a maga római katolikus egyházát ki akarta építeni, amiből pedig szerinte semmi más nem következhet, csak az, hogy a románok hamarabb itt voltak, mint a magyarok. Turcuș azt is el akarja hitetni az olvasókkal, hogy nem Szent László alapította a váradi püspökséget, továbbá abból igyekszik messzemenő következtetéseket levonni, hogy a kezdeti időkben a magyarországi egyház vezető rétege nem magyar etnikumú volt, ez ugyanis szerinte azt bizonyítja, hogy Magyarország a pápai államnak alárendelt ország volt.

Aztán következik egy hosszas névmisztikai fejtegetés a Váradi regestrum kapcsán. Míg Turcuș minden egyes latin név említésekor ujjongott, mert azok biztosan nem magyarok, addig a Váradi regestrum elemzésekor már az a baj, ha latin nevek bukannak elő, mert azok római katolikusok, tehát lehet, hogy mégiscsak magyarok, de biztos, hogy nem románok, ezért a szerzők (Ramona Bogdan és Sorin Șipoș) keresik a görögkeleti egyházhoz köthető neveket, mert azok ugyebár automatikusan csak románok lehetnek.

Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy ebben a szöveggörnyezetben a Doru Marta által a Bihar megyei várakról írt tanulmány és Mihai Gheorghitanak a megye 16–17. századi történelmét taglaló tanulmánya a legkiegyensúlyozottabb, ők mintha

valóban a történelmi valóságra és annak feltárására törekednének a maguk perspektívájából.

Bakugrások

A továbbiakban folytatódik a sajátságos és erősen szelektív történetmesélés. A 18. század legfontosabb eseménye ebben a térségben a könyvet összeállítók szerint a Horea, Cloșca és Crișan-féle parasztfelkelés, amelyet a román nép szabadságharcaként láttatnak. Ennek a résznek a szerzője, Radu Romînașu leírja ugyan, hogy a felkelők elfoglalták Topánfalvát, Abrudbányát, Verespatakot és Zalatnát (524. o.), de a parasztok által elkövetett, mintegy négyezer áldozatot követelő vérengzéseket szemérmesen elhallgatja. Ezzel szemben szőrszálhasogató részletességgel számol be arról, hogy a felkelőket leverni igyekvő császári hadsereg például mennyi zabot és hány darab kenyeret kapott, illetve hány puskát és kardot foglalt le egyes településeken (525. o.).

A parasztfelkelés, valamint a Supplex Libellus Valachorum (1791–1792) ügyének ismertetése után több mint ötvenéves szünet következik, és máris az 1848-as forradalom idején találjuk magunkat. Csakhogy az 1848-at megelőző reformkorszak ismertetése nélkül vajmi kevés esély van megérteni, miért robbant ki a forradalom.

Magáról az 1848–49-es eseménysorozatról, a forradalom mozgatórugóiról érdemben egy szó sem esik ebben a részben, pedig mindennek Nagyvárad és Bihar megye történetében is meghatározó jelentősége volt. Ehelyett egy román fűzfapoéta versét meg a váradai román fiatalok kiáltványát elemzi behatóan Radu Romînașu, és részletesen beszámol arról is, milyen atrocitásokat követtek el a magyarok a románok ellen Margittán és más helyeken a választások során. De a román forradalmi hevületben Avram Iancu és Axente Sever csapatai által elkövetett bestiális vérengzésekről még csak lábjegyzetben sem tesz említést. Azt is csak mellékesen jegyzi meg, hogy az 1848-as magyar forradalom eltörölte a jobbágyrendszert, a következő bekezdésben pedig már arról ír, hogy Alexandru Ioan Cuzát megválasztották Havasalföld és Moldva közös uralkodójának (541. o.).

Huszedik század

A több mint ezer oldalas kötet aránytalanságait az is jelzi, hogy annak legalább a fele a huszedik századról szól, de úgy, hogy az első világháború korszakának bemutatása kimerül a Nagyváradai Nyilatkozat és a Gyulafehérvári Nyilatkozat megszületésének részletekbe menő taglalásában. Radu Romînașu kijelenti, hogy általános választójog alapján választották meg a gyulafehérvári delegáltakat (571. o.), ami egyszerűen nem igaz, hiszen mindenki tudja, hogy csak románok vettek részt a küldöttek kiválasztásában, tehát nem általános választás, hanem etnikai alapú delegálás történt.

Majd azt taglalja, hogyan foglalták el a románok Erdélyt a világháború után, persze részletesen beszámolva arról, hogy milyen atrocitások érték a románokat a magyarok részéről, Kratochwill Károlyt és a nagyváradai 4. honvéd gyalogezredet is ilyen vérszomjas kompániának mutatva be (646. o.). Talán már mondani sem kell, hogy a románok által elkövetett köröstárkányi vérengzés valahogy kimaradt a felsorolásából.

Az elhallgatások vonatkozásában egy kivételt találtam a könyvben: az 1927. december 4–7. között Nagyváradon lezajlott Országos Román Diákkongresszus alkalmával történt zsidóellenes pogromról tesz említést Gabriel Moisa, de ő is csak azért, hogy tisztára mossa a Váradon pusztító román egyetemistákat, akiknek a helyi a zsidóság ellen irányuló agresszióját

természetesen nem pogromnak, hanem „kellemetlen pillanatoknak” nevezi, és az egész üggyel kapcsolatban csak annyit mond, hogy „Az eseményeket nem a hatóságok tervezték és irányították, egész egyszerűen csak incidensek voltak a fiatal egyetemisták által megtapasztalt egyes kihívó gesztusok által generált reakciók kontextusában” (697. o.). Ebből a majdhogynem teljesen érthetetlen mondatszerűségből annyit lehet kihámozni, hogy a hatóságok nem voltak benne a dologban, de valami egyetemistákat valakik felidegesítettek, emiatt ők aztán valamiket cselekedtek.

Ezért a történelem iránt érdeklődőknek más forrásokból kell megtudniuk azt, hogy a Nagyváradon megtartott országos román diákkongresszus több mint négyezer feltűzött hallgatója azzal okozott „kellemetlen pillanatokot”, hogy az egész belvárost szétverték, közel négyszáz üzletben és lakóépületben keletkezett kár, a tönkrezúzott üzletek áruit elhordták, a zsinagógákat feldúlták, több embert megvertek, a Park szálló igazgatóját, Vaiszlovich Emilt életveszélyesen megsebesítették.

Holokauszt

Egy nemzet méltóságának egyik leglényegesebb és talán a legkönnyebben megragadható eleme az őszinte szembenézés a múlttal, valamint a tragikus események feltárásának és felvállalásának a szándéka. Az *Istoria Bihorului* ebben a vonatkozásban a legkicsinyesebb, a legőszintétlenebb, az aljasságig menően szemforgató ellenpéldáját szolgáltatja az így felfogott nemzeti méltóságnak.

Ha az eddig leírtak nem szolgáltattak kellő bizonyítékot ennek a megállapításnak az alátámasztására, akkor figyeljük meg azt a módot, ahogyan ez a könyv a romániai holokausztot tárgyalja: oldalakon keresztül ismertetik Mihai Marinának, a nagyváradai román konzulátus konzuljának zsidómentő akcióit (801–806. o.), anélkül azonban, hogy akár egyetlen félmondat erejéig is utalnának arra, hogy Marina mégiscsak egy náci csatlós államnak a diplomatája volt, mely állam a zsidóság ellen olyan súlyos bűnöket követte el, amelyeket nem lehet egyetlen ember jó cselekedeteivel sem letagadni, sem eltörölni.

Félreértés ne essék: nem kicsinyíteni akarom Marina és mások életmentő tevékenységét, hanem a kötet szerkesztőinek az eljárását kárhoztatom, mert az olyan, mintha a magyar történetírás a Horthy-korszak zsidókkal szembeni politikájának taglalásakor *csak és kizárólag* Reviczky Imrének, az Észak-erdélyi X. közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj parancsnokának a tevékenységét ismertetné. Akit éppenséggel meg is említhettek volna a Bihar történetében, hiszen ő a nagyváradai gettóba is küldött a deportálandó zsidók életét megmentő katonai munkaszolgálati behívókat.

A valódi cselekvő helyett azonban a kötet külön fejezetben foglalkozik a Rongyos Gárdával, amely Gabriel Moisa szerint a második világháborúban terrorista akciókat *készült* elkövetni Bihar megyében. Persze a Maniu-gárdáknak nemcsak előkészületben lévő, elképzelt, de valós garázdálkodásaira sem történik semmiféle utalás a könyvben.

Csúsztatások

Bihar megye huszadik századi történelmére vonatkozóan is annyi a csúsztatás, az egymásnak és a történelmi tényeknek ellentmondó állítás, hogy mindet még egy ilyen hosszú ismertetés keretében sem lehet felsorolni, ezért csak jelzésszerűen említek néhányat. A könyvben szerepel az az állítás, miszerint a két világháború között azért nőtt az erdélyi városok román lakosságának

a száma, mert a magyar időkben akadályozták a románokat, hogy városba költözzenek (724. o.), de hogy konkrétan miként is történt ez az akadályoztatás, arról már nem szól a fáma. A magyar idők terrorjával ellentétben a két világháború közti Bihar megyében a magyar sajtó akadálytalanul fejlődhetett, olvashatjuk a könyvben (763. o.), de az 1927-ig Nagyváradon érvényben lévő cenzúrát, úgy látszik, nem tekintik akadályozó tényezőnek. Gabriel Moisa azt írja a 756. oldalon, hogy a második világháború után azért nem volt több évig román színtársulat, mert nem volt rá finanszírozás, bezzeg a magyar színház kapott anyagi támogatást. Azt mégsem írhatta le egy centenáriumi kiadványban, hogy az 1950-es évek közepéig azért nem működött állandó román színház Nagyváradon, mert nem volt hozzá elegendő román közönség.

Etnikumok

A könyv mániákus rögeszméje az etnikai kérdés. Már a cserépvizsgálatok meg a középkori történelem kapcsán is folyamatosan ezt az anakronisztikus szempontot erőltetik, és a kiadvány végén külön fejezetet szentelnek Bihar megye etnikai és vallási helyzetének ismertetésére a különböző népszámlálások eredményei alapján. A fejezet szépséghibája az, hogy a magyarországi népszámlálások eredményeit is a jelenlegi Bihar megyére vonatkoztatva tárgyalja, nem törődve azzal, hogy Bihar vármegye a magyar időkben nagyobb volt a megye jelenlegi kiterjedésénél, és azzal sem, hogy az 1918 utáni közigazgatási határok irrelevánsak az 1918 előtti időkre vonatkoztatva, így pedig nehéz pontos összehasonlító elemzést végezni. De nem is a pontos, szabatos információk ismertetése a cél, hanem annak bemutatása, hogyan románosodik el szép lassan ez a régió; ez ennek a centenáriumi kiadványnak nem is titkolt, csupán történelmi mítoszokkal színesített fő üzenete.

Konklúzió

Henry Kissinger azt írja *Világrend* című könyvében, hogy „Akinek okostelefonja van, nagyobb információfeldolgozó és -elemző kapacitást tart a kezében, mint amekkorával

egy generációval ezelőtt sok titkos-szolgálat rendelkezett”. Már csak ezért is érthetetlen, hogy a mai globalizált világban egyes kiadók, szerkesztők, önkormányzatok miért kompromittálják magukat és magát a történelemtudományt egy ilyen infantilis kiadvánnyal, hiszen ma már néhány gombnyomással el lehet jutni azokhoz az információkhoz, amelyeket e könyv népes alkotó kollektívája olyan komoly munkát kifejtve igyekszik elhallgatni. Annyi szerencsénk van, hogy az *Istoria Bihorului* amilyen hosszú, legalább olyan unalmas, így hát aligha fogja bárki is elolvasni. Én is csak azért rágtam végig magam rajta, hogy ellenőrizsem, beigazolódnak-e bal-sejtelmeim.

Szomorú, egyben vészjósló is az, ha olyan jelentős intézmények, mint a nagyváradi önkormányzat, a Nagyvárad Egyetem, a Körösvidéki Múzeum és elnöke révén maga a Román Tudományos Akadémia ebben a sovíniszta, a nemzeti büszkeséget a nevetséges önmagasztalással összetévesztő, a múlt sötét epizódjainak feltárását elmulasztó vagy tudatosan elhallgató, illetve fölösleges információmorzsákkal helyettesítő, a magyarokat ellenséggé beállító történelemszemlélet mentén mutatja be a románok történetét. A nemzeti méltóság és a történelemtudomány is egészen más, mint amit ez a megye történetének álcájába bújtatott etnicista múltépítés üzenni próbál.

PAP ISTVÁN

Zenélő feketedoboz

Kritika a Siess haza, vár a mama! című filmről

Ha lezuhan egy repülőgép, általában annak feketedobozából igyekeznek a szakértők következtetni arra, hogy mi is történhetett, mi okozhatta a balesetet. Hajdú Eszter hasonló módszert követ legújabb dokumentumfilmjében. Birtokába kerültek ugyanis olyan magnókazetták, melyeken egy hetvenes években disszidált fiatalember és annak édesanyja vált üzeneteket, mintha telefonon hosszan beszélgetnének. A kuriózum az, hogy a magnóra felmondott hangfelvételek a hetvenes évek egyik legnépszerűbb rockzenészáé, az Egyesült Államokba disszidált Barta Tamásnak és a szocializmus Budapestjén maradt özvegy anyjának a „levelei”.

Barta ikon, a magyar rocktörténelem egyik leghíresebb gitárosa. Így aki a magyar rocktörténet felé egy kicsit is nyitott, vagy legalább szereti az LGT-t, annak Hajdú Eszter dokumentumfilmje különlegesség. A személyes hangvételű vallomásokat tartalmazó magnókazetták szövegeit archív amatőr felvételek sokasága egészíti ki. Nemcsak a szöveg hangulatiságát támogatják, hanem színeikkel és roncsoltságukkal érzelmileg is megidéztek a nézővel a hetvenes éveket ezek a kissé megkopott celluloid felvételek.

A magánarchívumokból előkerült, zömében 8 milliméteres filmek és az egyéb életképeket tartalmazó képanyagok, koncertfelvételek, nyilatkozatok, későbbi televíziós visszaemlékezések nagyban segítenek abban, hogy kirakhassuk a tűrt, tiltott, támogatott hármasságán alapuló kultúrpolitikai rendszer eddig a nagyközönség elől elfedett újabb mozaikrészletét. Ezek által nemcsak Bartához kerülünk közelebb, hanem egy kicsit minden hasonló sorsú zenészhez is, vagy akár a zenekar nem disszidált tagjaihoz, Somlóhoz, Lauxhoz és Presserhez. A rendezői látásmód, jelzem, nem egy LGT-történetet akar kibontani. Kissé el is fedí az Egyesült Államokból hazatért tagoknak a disszidálás-botrányból származó nehézségeit.

Persze azért Hajdú ezzel a filmjével hozzátesz a kánonhoz. A magyar rockhoz köthető társadalmi folyamatok megmutatása nem újkeletű a magyar filmben. Almási Tamás szintén egy portréból vázolt fel az egyéni messze túlmutató társadalmi folyamatokat a *Kölyköd voltam* című dokumentumfilmjében, egy másik filmjében, a *Sok húron pendülnek*-ben Presser nyilatkozik is a magyar zenei szcénára és a Kádár-rendszer egyik kiegészítési kísérletéről. Vicsek Ferenc és Vitézy László az *Úgy érezte, szabadon él* című portréjával, illetve Koltay Gábor, Szomjas György vagy Xantus János is hozzátettek a hetvenes-nyolcvanas évek generációjának a megértéséhez a zene közegének a megidézésével.

Már csak ezért is érdekes megfigyelni, hogy az újabb nemzedéket képviselő Hajdú Eszter hogyan fog hozzá egy újabb réteg felfejtéséhez. Elvégre ő nem kortársként, hanem a múltba visszatekintve vizsgálhatja a hetvenes éveket. Lehetőségeinek tárháza bizonyos értelemben szélesebb is, mint elődeié. Persze így nem egy aktuális társadalmi problémát dolgoz fel, hanem inkább oknyomozásba csap át a forgatás. Miért és hogyan érhetett Barta élete tragikusan véget? Hogyan állíthatták be öngyilkosság-

nak az esetet, amikor az újra feltárt aktákból világosan látszik, hogy Bartát távolról kétszer fejbe lötték?

Felmerül a Los Angeles-i magyar maffia szerepe is az ügyben. Hiszen Barta a kezdeti időszak után csak hobiból kamatoztatta színpadon a zenei tehetségét. Üzletkötőnek állt, majd saját vállalkozásba kezdett, hogy úgy keressen még több pénzt. Lehet, hogy ekkor sértett érdekeket, lehet, hogy fatális véletlen volt a szerencsétlenség. Ezekkel a lehetőségekkel végig eljátszik a film. Megszólal az ügyben az egykori barát, az egykori élettárs és egy gyanúsított is. A film elemzi ez utóbbi nyilatkozatát, s a nyilatkozat rendőrségi videófelvételébe bele is pillanthatunk.

A rendező, illetve a jeleneteket összekötő, a stábbal Budapestről Los Angelesbe utazó és ott kutakodó örökös nemcsak a hét évig távol élő Tamás változásait tárják fel és mutatják be az anya-fiú kapcsolaton keresztül, hanem annak is utána próbálnak járni, hogy a fiát elvesztő nő hogyan és miért lett kizárva a fia után járó örökségből, hogyan lett kisemmizve.

Külön érdekesség, ahogy Hajdú Eszter Barta történetét annak édesanyján keresztül egy öröklött zsidó-sorstörténetként is aposztrofálja. Ez nem áll teljesen távol a rendezőtől. *A fideszes zsidó, a nemzeti érzés nélküli anya és a mediáció* című 2008-as filmje olyan, akkori aktuálpolitikai és a társa-

dalmat igencsak megosztó folyamatok bemutatására törekszik, amelyeknek, mint a cím is utal rá, van zsidó nézőpontú értelmezésük is; érintőlegesen ugyan, de az egy darabig csak fesztiválokon látható *Hungary 2018*-nak szintén.

Mindent összevetve, jó volt nézni Hajdú Eszter dokumentumfilmjét. Barta történetével megvillan egy kis magyar rocktörténelem, és családi közelségbe kerülünk egy elhallgatott ikonikus figurával. Hangsúlyt kapnak a filmben a korszakra jellemző generációs problémák ugyanúgy, mint ahogy megmutatkoznak a két világrend közti különbségek is. Kibomlik, ahogy az amerikai álom megvalósulásában hívő fiatalember sutba dobja régi, és kamatoztatja új, más irányú tehetségét. Sőt, még a Los Angeles-i magyar maffiáról is kapunk némi információt.

Az archív képfelvételek és a főszereplő magnókazettákról hallatszó hangja szépen rezonálnak egymással. Mint ahogy a huszoneves karakter és annak változásai is érthetően nyomon követhetők. Vannak ugyan nem feltétlenül a valóságábrázolást erősítő képi intermezzók, de ezek a megértést igyekeznek elősegíteni, különösen nem zavaró jellegűek. A filmet november 10. és 22. között az idén online térbe költözött 17. budapesti Verzió Filmfesztivál nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is elérhetővé tette.

BERETVÁS GÁBOR

Barta Tamás édesanyjával egy archív családi felvételen

Kortársunk, Hamlet

A nagyvárad Szigligeti Színház produkciója

Amikor az árnyjáték megjelenik a vasfüggönyön, akkor már nyilvánvaló: amit látni fogunk, az színház, s amint elkezdődik a Telihay Péter rendezte *Hamlet*, az is kiderül, hogy totális színházat mutatnak be a nagyvárad Szigligeti Társulat színészei. A díszlet maga egy műalkotás. A többfunkciós tükörmennyezettel, a rideg fém díszletelemekkel, a fekete padlóval, a vízzel, amely emelkedik, mint az ár, és bár a megtisztulás vágyát hordozza, nem mossa le a bűnök. A kortalan jelmezek, melyek elrejtik, vagy éppen hangsúlyozzák a személyiséget.

A szellemes és egyben drámai rendezői megoldások, a kifejező mozgásszínházi elemek folyamatosan utalnak arra, hogy színházban vagyunk, de arra is, hogy a konvenciók meghatározzák a világunkat, hogy azt látjuk, amit láttatni

akarnak velünk: a labdát koponyának, a táncot harcnak, a kezét fegyvernek.

A mindmáig döbbenetesen aktuális szöveg, a zene, a koreográfia kerek egészet alkot az előadásban, amely a színház és a szeretet fogalmaira épül. Telihay vendégszövegekkel egészíti ki Shakespeare Nádasdy Ádám fordította replikáit, mert minden változik, csak az emberi természet örök (mondták már az ógörögök). Na meg a színház, amely akár arra is hívott, hogy „helyretolja” a kizökkent

A dán zászló itt még a víz felett. Jelenet az előadásból

Fotók: VIGH LÁSZLÓ

világot. Vagy legalább megmutassa. Pál apostol szeretethimnusa és a posztmodern Tom Stoppard *Rosencrantz és Guildenstern halott* című *Hamlet*-parafrázisa, a kortárs zene, a magyar és angol dalszövegek figyelmeztetnek a változatlanságra. Telihaynak ugyanis sokkal fontosabb az emberi természet elemzése, mint maga a történet. Fontosabb a színház, mint a nagy monológok kiemelése.

Az előadásban a színészek kicsinyes uralkodókat, jó szándékú, neurotikus értelmiségieket, pusztító szenvedélyt, ádáz gyűlöletet, alakoskodást és talpnyalást mutatnak meg.

Claudius (Dimény Levente nagyszerű alakításában) frusztrált, komplexusokkal teli férfi, akin erőt vesz a bűntudat. Gyenge ember, így erős vezető sem lehet, szüksége van a hatalomra, hogy megmutassa, ér annyit, mint halálba küldött fivére. Próbálja lemosni a bűnét, igyekszik erőt mutatni, retteg a büntetéstől, igazolni próbálja magát. Dimény, a színész kifordítja a köpenyét és Hamlet apjának szellemét is

eljátssza, mesterien mutatja meg a jellem változékonyságát, amely oda vezet, ahová Claudius jut.

Gertrud (a mindig remek Tóth Tünde) elsősorban szenvedélyes és szenvedő asszony, szerető, aggódó anya. A szerelem és az anyai szeretet küzd benne, egymástól félti a gyermekét és férjét. Vergődik, és talán érzi, fia bonyolult érzelem- és gondolatvilága a bukásához vezet. Kettejük kapcsolatában a szeretet a meghatározó. Gertrud Ophélia iránt is anyai érzelmeket táplál, és ki értené jobban a két fiatal érzelmeit, ha nem ő.

Polonius (Kardos M. Róbert hiteles játékában) meghunyászkodó talpnya-

Szabó Eduard (*Laertes*), Sebestyén Hunor (*Gamlet*), Kocsis Gyula (*Rosencrantz*), Hunyadi István (*Horatio*)

ló, a méltóság látszatát őrizni vágyó férfi, aki apának sem tisztességes. Negédes és ellenszenves, ahogy Kardos Osrickja is az.

Ophélia (Trabalka Cecília izgalmas, színes alakításában) fiatal lány, zenét hallgat, a fülhallgatói bezárják a saját világába, ahová csak Hamletet engedi be. Szenvedélyes a férfival, csacsogó kislány az apjával. Ez a túlfűtött lány érzékeny, s szerelmétől elszakítva összeroppan. Nincs helye ebben a világban.

Kardos és Trabalka 1. és 2. sírásóként tér vissza, mindkettőben remek játékkal. Érdekes a rendező elgondolása, ebben a jelenetben mintha az apa-lány viszony egyenlítődné ki.

Laertes, Polonius fia, Ophélia testvére (Szabó Eduárd jó játékában) forrófejű fiatalember, akit szép jövő várna a hatalom közelében, talán apja tanácsosi tisztsége vár rá, ám bosszút állni tér haza. A szeretet nevében könnyen elfogadja, hogy csellel küldje halálba volt barátját.

Ebbe az embertelen, kizökkent világba érkezik a gondtalan dán királyfi, apja temetésére, és kizökken ő is, amint a tudás birtokába jut. Hamlet egyszerre zárkózott és nyitott,

Trabalka Cecília (Ophélia) és Sebestyén Hunor (Hamlet) kettőse

melankolikus, romantikus és pörgős fiatal, kedves és agresszív, szerethető és ellenszenves, gyáva és vakmerő, őszinte és képmutató, értelmiségi, és titkon uralkodni vágyó férfi. Bukása elkerülhetetlen a világban, amelyben nincs helye a kételynek. Aki gondolkodik, akinek több a tudása, aligha kap és talál helyet ebben a sülyedő világban. Sebestyén Hunor úgy építi fel a szerepet, hogy mindez fokozatosan derül ki Hamletjéről. Parádés játékkal visz magával, és nem áttal néha egy huncut pillantást vetni a nézőkre, mintegy emlékeztetve: ez színház.

Horatio (Hunyadi István különlegesen jó alakításában) a neurotikus értelmiségi, aki látja maga körül az összeomlást, de képtelen közbelépni, cselekedni. Egyet tehet és tesz: lejegyz, amit lát, hall és gondol. Horatio a tanú, aki majd elmondja az utókor-nak Hamlet és a többiek romantizált vagy igaz történetét. A tanú, aki nélkül nincs történelem, a tanú, aki látatja az elmúlt korokat. Talán ez a tanúskodás az értelmiség dolga. Ezt a feladatot szabja rá Hamlet és a fiatal hódító.

Fortinbrast szintén Trabalka játssza (ezt is jól), s ezzel mintegy bezárul a lány köre, de tovább nyílik az előadás világáé. A fiatal hódító, aki ellenfelét is tisztelni tudja, talán jobb világot épít, talán általa fordul a sors kereke. Bizonyára nem véletlen, hogy egy nő érkezik, hogy a romokon jobb világot építsen, hogy eltemesse a holtakat, és a szeretet váltsa fel az erőszakot.

„Fej” – mondják, kiabálják be a szereplők, sorsuk ez a tragédia, és mint az ógörögöknél, emberáldozat kell, hogy fordulhasson a sors. Ne legyenek illúzióink, ez a sors a mi sorsunk is, a mi világunk is „kizökkent”, a szereplők ott járnak közöttünk (a nézőtéren is), és a mi „természetünknek” tart tükröt a nagyváradi *Hamlet* előadás (is).

Több kisebb szerepben Kocsis Gyula, Szotyori József, Kiss Tamás, Tótós Ádám, Dombi Dávid bizonyította tehetségét.

A Színészkirálynő (Gajai Ágnes erős, drámai alakításában) húzza a ládát, melyben bizonyára jelmezek vannak, de úgy cipeli, mint a sorsot. Elmondja, elpanaszolja ezt a boldogan vállalt sorsot, a vendégszöveg reflexió a színházról, a színész mesterségéről és felelősségéről. Végigkíséri, kommentálja a színpadi történeteket, reflektál a jelenetekre, a replikákra, hogy aztán ő járja az előadást, mögötte felsorakoznak a színészek, mert lehet, hogy mégis a színház képes helyretolni, a kizökkent világot? S lassan magasba emelkednek a kezek, szolidaritás ez a mozdulat a színházi felelősségre készülő fiatalokkal.

Az utolsó kép hangsúlyozza a jelen időt, mely ott volt végig az előadásban, amely a „kor lenyomata”, a mi korunké.

SIMON JUDIT

NAGYVÁRADI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ – SZIGLIGETI TÁRSULAT – GYULAI VÁRSZÍNHÁZ

**William Shakespeare: Hamlet – Dán herceg
tragédiája**

Fordította: Nádasdy Ádám

Rendező: Telihay Péter

Díszlet: Horváth Jenny

Jelmez: Florina Bellinda Vasilatos

Zene: Trabalka Cecília

Koreográfia: Lőrincz Katalin

Szereplők: Hamlet: Sebestyén Hunor

Claudius, Hamlet atyjának szelleme: Dimény Levente

Gertrúd: Tóth Tünde

Ophélia, 2. sírásó, Fortinbras: Trabalka Cecília

Polonius, 1. sírásó, Osrick: Kardos M. Róbert

Laertes: Szabó Eduárd

Horatio: Hunyadi István

Rosenkrantz, Marcellus: Kocsis Gyula

Guildestern, Bernardo: Szotyori József

Színészkirálynő: Gajai Ágnes

1. színész, Francisco, Cornelius, Százados: Kiss Tamás

2. színész, Voltimand, Reynaldo, pap: Tótós Ádám

Zenész: Dombi Dávid